Scand
6943
Supp

HEIDENSTAM

FRÅN
COL DI TENDA
TILL
BLOCKSBERG

SG

LAPERSONNE

cand
943
Supp

ENSTAM

FRÅN
TENDA
TILL
KSBERG

1000
600
400

64
600
664

Sc. 8° Suppl. 6943

FRÅN

COL DI TENDA TILL BLOCKSBERG

AF

VERNER VON HEIDENSTAM.

45,320

FRÅN

COL DI TENDA

TILL

BLOCKSBERG.

RESESKIZZER

AF

VERNER VON HEIDENSTAM.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE
SG

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1888.

INNEHÅLL.

Läsare!

Är du en af dem, hvilka för de fyra eller fem sidor, som innehålla en felaktighet, förlorar intresset för de tvåhundradefyrtiofem, som icke innehålla någon, bör du noga beakta, att redan i bokens tillegnan grinar en miss-skrifning. Der står *förargerliga* i stället för *förargliga*. På femte sidans åttonde rad har sättaren kommit med ett *dem* i stället för ett *den*. På etthundradetredje sidan fattas något, som en fransman icke skulle ha uteglömt. Hvad det är får du gissa. Den etthundradenittiosjunde sidans sextonde rad börjar med ett tryckfel. Är du ihärdig, kan säkerligen ännu mer framletas, ty böcker liksom menniskor äro ofullkomliga.

Författaren.

Till dig min frände

Karl Albert Robson,

som för några veckor sedan drunknade i Vettern vid min sida, egnar jag denna samling skizzer. De bestå mestadels af äldre uppsatser utan alla anspråk. Ensam på en gammal herrgård, som jag fordom sett befolkad af anförvandter, hvilka nu ligga i jorden, och der råttorna nu springa i de tomma rummen, har jag i stunder af hemlängtan till utlandet tagit mig för att ordna dessa utkast. De äro ibland endast en lek med intryck och reflexioner. Mången finner dem kanske falska, emedan alla icke se och uppfatta på samma sätt. Åt dig egnar jag dessa skizzer, emedan du nu icke kan läsa dem och följaktligen icke heller harmas öfver att min tanke så ofta fladdrar hit och dit utom ämnet samt att sjelfva genren tvingar till träget bruk af det förargerliga lilla ordet jag. Åt dig egnar jag dem,

emedan jag, då vi tillsammans kämpade för lifvet, klarare än någonsin insåg, att man, medan tid är, bör glädjas åt allt som kan glädja. Vore jag nödsakad att följa den smakrigtning som vill "skrifva med blod", skulle jag derför helst doppa pennan i den fornguds blod, som i våra dagar är till salu tappadt på buteljer. Icke ens ett sådant ämne som en jordbäfnings förödelser har heller rigtigt förmått att locka mig till mörka färger. Till och med en jordbäfning har sina anslående ögonblick — åtminstone för ögat.

Det fins besynnerliga fantaster som ställa en dödskalle på sitt skrifbord till brefpress. Vore jag en af dem, skulle jag dock först förgylla den samt måla på hjessbenet ett schweizerlandskap med dansande appenzellare.

Olshammar. Hösten 1888.

teatern som brann, tömde de sina vattenhinkar i rännstenen och öfveröste den sammanstörtande byggnaden med skymford i stället för med vatten. Vid dagens inbrott låg den i aska.

Först efter Voltaires död, när ännu några år gått fram öfver den graf vid Plainpalais der Calvin hvilade utan något monument, blef ändtligen, naturligtvis genom *utländskt* inflytande, en ny teater uppförd 1782.

Det som gör denna teaterstrid intresseväckande är, att den utkämpades mellan tre så mägtiga andar som Calvin, Rousseau och Voltaire. Calvin låg visserligen redan i jorden, men hans vilda hat mot alla förlustelser, hans ord att man borde resa två galgar för att i dem hänga sju à åtta hundra libertiner hade blifvit lagparagrafer. Rousseau tog i teaterfrågan upp hans mantel. Här möta vi alltså ändtligen minnet af Rousseau. Vi förmå dock icke att kvarhålla det länge. Det beherskar ej Genève på samma sätt som Voltaires minne Fernex. Det är kanske icke utan att några bland oss nästan äro hågade att ställa sig på Rousseaus sida i teaterfrågan, om också af helt andra skäl än de han anförde. Det ligger en viss omedveten, måhända öfvergående oppo-

sition i vår tid mot teatern. Teaterpjesens obligatoriska indelning i akter, de onaturligt tillspetsade replikerna, intrigen och den efter regler uppkonstruerade handlingen med sin knalleffekt i tredje akten skär bjert mot den nutida litteraturens sträfvan efter natursanning. Man förvånas öfver att fader Zola tillåter, att hans naturalistiska böcker omarbetas för teatern, der naturalism är omöjlig. Må nu vara hur som helst. Man törs dock icke alldeles gifva Rousseau orätt. Man känner, att hans tankar i mycket äro ens egna. Han står oss helt nära, och många af våra skriftställare påminna ju om honom i ett eller annat. Kanske just i följd af allt detta förefaller han ej så ensamstående som Voltaire. Dertill kommer att man ingenstädes i Genève finner en bostad på hvilken han tryckt sin prägel. Huset der han föddes får man länge söka för att finna. Han liksom går upp i rök. Ute på en liten holme sitter han i sin bronsstol noga undanskymd af en ring popplar, ännu i en statys gestalt älskande ensligheten.

Medan Rousseau alltså liksom smyger undan oss, stiger plötsligt en annan personlighet, naturligtvis en utländing, fram och tvekar knappast

blekt som marmor. Hon hade kastat sin kaffeskåls innehåll rätt ut öfver det röda tegelgolfvet, der det glimmade i en lång strimma. Sjelfva skålen höll hon i knät. Med en åtbörd som kunde kallas graciös doppade hon lillfingret i kaffegrumset på skålens botten och penslade dermed långsamt öfverläppen. Då jag märkte, att hon synbart led af att betraktas i sitt förnedrade tillstånd och att en glimt af, jag skulle nästan vilja säga, sinnesrubbad genialitet sken ur hennes öga, såg jag åt andra sidan. Men min följeslagerska upplyste hviskande, att den stackars damen i peignoir var en engelska som kommit hit ... Ja, hur visste väkterskan *icke*. Men hon fick ibland äta middag hos föreståndaren och uppförde sig då som ett mycket bildadt fruntimmer samt spelade piano. Olycklig kärlek, se der hennes historia, slutade väkterskan.

I ett af sidorummen mötte oss en liten torr gumma med stubbadt hår. Hon gaf mig en liten smutsig docka samt tvang mig att sätta mig på bänken och vagga dockan. Derefter räckte hon sin ådriga hand åt två små gummor, hvarefter alla tre, leende och högst till freds,

sakta rörde sig i ring om mig och dockan, medan de sjöngo barnvisan »Ringe-ringe-Reihe». Så snart jag ville resa mig upp, blefvo de oroliga och egarinnan till dockan utstötte ett hjertskärande, meningslöst:

— Mamma! Mamma!

Eftermiddagssolens höstgula ljus flöt in genom fönsterrutorna och lyste i dårarnas bleckskålar och på de tre gummorna, som långsamt vaggade omkring mig med leende ansigten. Här och hvar sutto väkterskor, men det var svårt att i trängseln skilja dem från dårarna. Det föreföll mig som om jag varit den enda kloka i hela salen. Ja, det vardt som om vansinnet endast varit en sjukdom, framkallad af smittosamma mikrober, hvilka nu äfven så småningom borrade sig in i min hjerna och förvirrade mitt förstånd. Flera gånger måste jag närma mig det halföppna fönstret och insupa litet frisk luft samt vederkvicka mig med en blick på det leende kvällslandskapets bokar och skummande flod.

Jag hade nästan glömt bort min ledsagarinna, då hon slutligen närmade sig och bad att

FRÅN JORDBÄFNINGEN PÅ RIVIERAN

I.

Farmors idealland.

Då jag en gång i utlandet under min mångåriga bröllopsresa kom från pappershandeln med ett ris papper under armen, mötte jag en bekant svensk.

— Tänker du författa på allt det der? — frågade han litet ironiskt. — Nåja, det kan du ju hinna med, om du får lefva. Ämnar du inte skrifva artigheter, skall du dock akta dig för att tala om två saker: fruntimret och Italien. Tänk om kritikens glasögonsmän kommo under fund med, att du som nygift framlefvat de gladaste åren af ditt lif i Italien, ja i Rom, utan att samtidigt apotheosera fruntimret och Rom! Var viss, du blefve grymt straffad.

»Fruntimret!» Jag skrattade åt hans sätt att uttrycka sig. För min del hyste jag visserligen känslor både för »fruntimret» och Italien, men när jag betraktade den mängd af rökelse, som redan bolmade på dessa två gudomligheters altaren, beslöt jag att följa min väns råd. Då råkade jag plötsligen ut för ett sådant emsamtstående äfventyr, ett sådant sorgespel i stort som en jordbäfning; och ett skämtsamt öde lät detta ske just på italiensk mark. Det återstår mig intet annat val än att antingen lemna vännens råd och min egen föresats åt sitt öde eller också gå miste om nöjet att måla en jordbäfning. Jag väljer det förra. Annars, när ingen jordbäfning eller något dylikt ovanligt är för handen att beskrifva, skall snart sagdt litet hvar medgifva, åtminstone i hemlighet, att kanske intet land i verlden för ögonblicket mindre frestar oss att slå upp bläckhornet än just Italien. Italien är redan ett fullkomligt uttömdt ämne. Hvar ort, hvar sevärdhet är redan en gammal bekant. Dertill kommer att detta land allt från m:me de Staëls Napolifärd till Puck Munthes blifvit ett så blomsterkransadt helgon, att man nästan finner det vara sin pligt att tiga för att icke i följd af den der

bekanta pendelsvängningen, som smaken vanligen beskrifver, slå öfver till ett allt för oberättigadt angrepp på Corinnas skönhetsrike.

Det möter oss allt för mycken talang och äkta hänförelse i den nu litet gammalmodiga italiakultens litteratur för att vi icke skulle betänka oss två gånger, innan vi på blotta grunden af egna iakttagelser bjöde dem spetsen.

Det fins ingen trakt på jorden som är så ful att den icke är vacker. Den skräpiga, af vattenpussar genomskurna sandöken eller lersörja, som under Atlantens ebbtid på sina ställen kantar Frankrikes kust, kan vid första anblicken förefalla allt annat än tilltalande, men snart märker man, att det der gulgrå flacket kan ses på många sätt, och slutligen förstår man glädjen i August Hagborgs pensel. Hur mycket lättare skall icke då ett så pass måleriskt stycke land som Italien sätta oss i stämning, helst om vi komma dit som resenoviser fullt beslutna att taga allt ideelt.

Annorlunda blir det, om vi besöka Italien under föresats att se efter, hur der verkligen är, samt om vi dertill redan på förhand råka vara litet hemmastadda i sydliga länder. Då blir Italien en krossmaskin, som under en vecka mal flera

illusioner till stoft än vi i vår skeptiska tid egentligen ha råd att förlora under ett helt lif. Vår fantasi träffas af en jordbäfning, som förvandlar våra drömda marmorpalatser till spruckna, af fuktfläckar vanstälda, obebodda hus, i hvars omöblerade melankoliska rum vaktmästarna sofva kring glödfatet. Då slutligen vår sista förväntan fallit till mull, lemna vi den hesperiska halfön lugna, ljumma, litet snufviga i följd af stengolfvet i vår sängkammare samt fria från den helt visst uppriktiga saknad, som vid ett sådant afsked bemäktigade sig äldre tiders kvinnor och män.

De, hvilka grundade och underhöllo vår beundran för Italien, voro företrädesvis konstnärerna. Konstskatterna, landskapets plastiska linier, städernas pittoreska gator och menniskor voro mer än nog för att locka dem att utropa Italien till drottningen bland länder. För att bilda sig ett riktigt omdöme om ett land är det likväl nödvändigt att man jemför det med andra. Det kunde icke alltid gamla tidens artister. De kommo i två fall af tre direkt hemifrån dit ned utan att hafva tillegnat sig någon synnerlig kännedom om andra trakter. Då de nu gjorde jemförelser mellan det forna Stockholms stela, liflösa

gator och Roms Corso, mellan rospiggar och gondolierer, blef skilnaden för stor för att icke uppfylla dem med öfverraskning. Hvilken olikhet var det icke mellan de vinteraftnar, då de i snöglopp vandrade Fredsgatan fram från de fria konsternas akademi och de stjernklara romerska nätter, som de tillbragte på Piazza del Popolo i ring kring obelisken, medan de sjöngo eller berättade roande minnen och myther. Hvem vill klandra dessa den gamla tidens artister, om de i glädjen förbisågo, att Campanians himmel understundom är lika grå som Svältornas och att den, som vallfärdar till Rom, utan att taga med sin vinterrock, först bör sätta upp sitt testamente.

Så småningom kommo likväl artisterna under fund med, att icke blott Spanska Trappans Campagnoler utan snart sagdt hvilka modeller som helst erbjödo intresse, om de uppfattades med snillets stora ögon. De italienska städerna blefvo ej längre de stora konstnärernas mötesplatser. Italien blef ej längre uteslutande artisternas tillhörighet. Snart fins det knappast någon ibland oss, som icke tillbragt någon tid af sitt lif vid Tibern eller sett fullmånen speglad i Canale Grande. Artisterna ha längesedan sagt sitt ord

om Italien; endera dagen säga icke-artisterna sitt.

Två svenska skriftställare ha nyligen, om man får sluta af deras resebref, känt sig mer eller mindre besvikna, då de kommo söder om Alperna. Den ene af dessa två var emellertid en sådan ytterlig oppositionsman i *alla* frågor, att man icke fäste sig vid hans ord. Utan tvifvel blir Italien inom kort ett belletristiskt slagfält, som mer än en resebeskrifvare får lemna med rifvet skinn.

Vi se icke längre detta land med samma bländade ögon som den äldre generationen. Det är i första rummet vår beresthet, som sätter oss i stånd att bedöma det mera nyktert än vår farmor gjorde på sin tid. M:me de Staël låter allt hvad Medelhafsländerna ega ljuft och ljust och majestätiskt och allt hvad de ega af minnen och konst samla sina strålar i Italien som i en enda brännpunkt. Vi deremot, som med våra dagars lätta kommunikationer ströfvat vida ikring, veta, att alla detta lands skönheter, så när som på museernas konstskatter, återfinnas i högre och mer hänryckande grad hos de länder som ligga söder om Italien i form af en halfmåne med

Spanien på sitt vestra horn och Grekland på sitt östra.

Den som söker folklifsbilder skall finna bättre sådana i Spanien. Den som söker återstoden från antiken skall aldrig i Rom, bland minnen från antikens förfall, erfara hvad han känner vid åsynen af Athen och det underbart storslagna grekiska landskapet, hvilket, för att tala med Karl Gjellerup, jemfördt med det italienska, är »friskt och orördt».

För oss är Italien endast tröskeln till Södern, endast en allt för ofta omtraglad och till slagdänga öfvergången introduktion till en praktfull symfoni. Liksom vår kompass pekar mot norr med en lindrig dragning åt vester, pekar Italien mot söder med en dragning åt öster, åt Österlandet. Det liksom ber nordbon, att icke vända om för tidigt och inbilla sig att han redan sett allt hvad ett sydligt klimat förmår. Det italienska landskapets skönhet växer ju längre ned man tränger, och verkligt sydländskt storslaget blir det för första gången i sundet vid Messina, der det säger den mot Afrika försvinnande ångaren farväl.

II.

Fortfarande utom ämnet.

Hvem vet ej redan på förhand, hur italienaren sköter sin syssla? När en dräng hos oss kör en kärra, står han eller sitter; italienaren ligger på magen. Sitter italienaren till roders eller på utkik, sofver han; står han på en murarställning och det börjar regna, upphör han alldeles att arbeta eller spänner åtminstone upp sitt stora, blå paraply. Det borde alldeles icke förvåna, om han för att slippa gå ned efter stenarna, i stället inmurade gamla buteljer och chiantiflaskor.

Han är först och sist artist, han må rulla cigarett med lillfingret i vädret eller, gnolande och med den tända cigaretten i mungipan, klatscha murbruk mellan tegelstenarna. Vore han i stället litet mer simpel arbetare, skulle husen bli bättre

bygda och jordbäfningens offer hade blifvit färre. Rivierans villor och hus vanställas oftast redan inom få år af stora fuktfläckar och sprickor.

Min hustru och jag hade hyrt oss för vintern en mindre villa i närheten af San Remo, icke långt från den sedermera beryktade Villa Zirio. Vår villa låg på en täck backsluttning mellan stora vingårdar och med fri utsigt öfver hafvet. Den var ett litet dockskåp i två våningar med endast två fönster i bredd och motsvarade alldeles, hvad ett nygift par som vi kunde önska. Den var hållen i schweizerstil med långt framskjutande halmhattsliknande tak, stora, om vidgade ögon påminnande fönster samt med en lång träveranda, hvilken skar den brungula, hudfärgade väggen som ett långt streck, som en bred mun. På afstånd liknade villan hufvudet af en engelsk lady, hvilken uppskrämd tittade fram ur grönskan.

Rundt omkring oss hade vi en liten med vattenbassänger, tegelvaser och trappor utstyrd trädgård, hvilken på ena sidan öppnade sig utan stängsel mot vidsträckta olivskogar. San Remos oitalienska klimat tillät oss att nästan dagligen intaga våra måltider under ett öppet tält i trädgården. Önskade vi sydfrukt till mid-

dagen, och det önskade vi naturligtvis alltid, hade vi endast att sträcka upp handen öfver våra hufvud efter fikon och drufvor. Behöfde kokerskan en citron, valde hon endast ut åt sig den bästa på träden. Två späda lagerträd beskuggade köksfönstret lika stolta och raka som om de stått framför en imperators graf.

Så långt var allt förträffligt — om vi frånse, att hvarken hafvet eller luften hade den lysande färg, som man vanligen väntar sig redan i Norditalien, men först på allvar kan fröjda sig åt i landets sydligaste delar. Hade vid jultiden en uppländing stått i vårt kök, samt utan att veta hvar han befann sig, tittat upp i skorstenspipan och tillfrågats, hvilken himmel han trodde sig se der uppe, hade han helt säkert svarat: Upplands! Hans svar utesluter derför alldeles icke, att om han en junidag ror utanför Capri och ser årorna ösa ädelstenar och de intensivt hvita husen skarpt aftecknas mot den djupblå (förbise icke att jag villigt säger djupblå) himmelen, skall han förtjust medgifva, att detta är något helt annat än Uppland.

Frånvaron af sydländsk färg sörjde vi så mycket mindre, som Rivieran i öfrigt mer än någon

annan trakt af landet motsvarar förväntningarna. Det som deremot vållade oss misslynthet var vår bostads stora bräcklighet. Hade vi anat medan vi framlefde vår vinter i denna dockskåpsvilla som två myggor i ett torn af dominobrickor, att en jordbäfning plötsligt skulle skaka alltsammans som om det stått på en vagnssuflett, skulle vi nog ha tagit saken ännu allvarligare.

Villan var icke mer än ett par tre år gammal och likväl var den på sina ställen så söndersprucken, att den nästan kunde kallas förfallen. Från fönsterspringorna drog det, så att gardinerna rörde sig på sina maljor, och i kökets yttervägg gapade en så stor remna, att man kunde sticka ut en blyertspenna genom den. Röken från spiseln försmådde derför också oftast skorstenen och tog i stället vägen ut genom väggen. Detta gaf obestridligen köket en viss äkta italiensk stämning. Röken försummade nämligen icke att längs springan och längs närbefintliga hyllor på måfå kolorera med dessa pittoreska svarta och asfaltbruna färgtoner, som i osterior och italienska landthus redan satt så många målare i hänryckning. Då man stod ute i trädgården vid matlagningstiden, såg det ut som om någon suttit

vid köksväggen under de två högtidligt styfva lagerträden och rökt pipa.

Det började slutligen inträffa att fat och tallrikar, när de dukades upp på middagsbordet, redan hade fått en påhelsning af röken, så att vi icke blott fingo omelette au confiture utan också omelett med sot samt erhöllo betänkliga svarta aftryck på fingrarna, då vi togo om knifskaften. Med en brist på pietet, som det icke lönar att försvara, beslöto vi derför till sist att obarmhertigt beröfva köket all italiensk stämning samt bedja vår husvärd om reparation. Han gaf sitt bifall.

Den första månaden förblef reparationen ett löfte. Under den andra sysselsatte sig husvärden med att granskande dagligen gå rundt villan. I den tredje månaden infann han sig slutligen med två murare. Vi blefvo glada och tänkte, att hela arbetet skulle vara gjordt på en dag. Behöfver jag tillägga, att vi bedrogo oss!

Under första timmarna tillredde de murbruk. Derefter försvann utan rimlig anledning helt plötsligt den ena. Efter en stund gick den andra också. Flera dagar förflöto innan de döko fram igen bland trädgårdens citronträd. Nu hade

naturligtvis murbruket hårdnat och nytt måste derför beredas. Då började det emellertid regna, och strax kom det der blå, messingsskaftade paraplyt, som vi förut talat om, fram. Den ena muraren satte sig hopkrupen under paraplyt. Den andra kröp in i kaninhuset. Efter en stund anmärkte den som satt under paraplyt lakoniskt, att det väl »icke kunde bli mer arbete af i dag». Derefter gingo båda två sin väg för den gången.

Då de efter någon tid åter beträdde villans mark, bad jag dem komma upp i mitt arbetsrum och se, om de icke kunde sätta dit någon eldstad, ty vi voro redan midt i vintern och aftnarna ibland kyliga. De undersökte väggarna, knackade upp ett rundt hål i en af dem — och gingo sin väg.

Först efter flera dagar återvände de, och den ena af dem bar en kakelugn under armen. Under armen? Ja, kakelugnen var hvarken stor eller tung. Den liknade mest en hvit nattkommod, ehuru den var mycket mindre. Den höll väl högst en aln i höjd. Den var ett norditalienskt, under Lombardiets och Liguriens sol löjligt förkrympt exemplar af vår välmående, till salstaket nående kakelugn.

Sedan de båda murarna stält den lilla porslinskommoden på golfvet och genom ett rör af jernbleck förenat den med hålet i väggen, smetade de litet murbruk kring hålet — och aflägsnade sig, för att murbruket skulle torka.

Efter ytterligare några dagar skulle vi med murarnas hjelp börja profelda. Porslinskommoden rymde på sin höjd två à tre medelstora vedträn. Vedträn af oliven, som är knotig och vresig, voro alldeles omöjliga att intvinga genom den skrattretande lilla luckan. Bristen på luft och drag der inne i porslinskommoden tvang oss att allt emellanåt ligga framstupa på mattan och blåsa i elden samt att då och då lifva upp den med en tuss papper. Att rummet ej blef varmare vore öfverflödigt att tillägga. Då jag slutligen icke längre kunde återhålla ett löje, började äfven murarna skratta skeptiskt, godmodigt, ryckte på axlarna — och gingo sin väg för en tre fyra dagar.

Under tiden hade emellertid ännu en vecka eller så gått förlorad för porslinskommodens skull utan att något ordentligt blifvit uträttadt.

Då kom en middag husvärden sjelf med de båda murarna, som han öfveröste med före-

bråelser och anbefalde åt djefvulen. Han stannade sjelf och gick vakt i trädgården för att se efter, att de gjorde nytta. Så småningom började solen dock bränna het och ingenting var löjligare än att osedd bakom fönstrets spjellucka iakttaga, hur den barske husvärdens ordsvada blef allt mattare och mattare. Öfvermannad af Medelhafsländernas klassiska lätja försvann han slutligen genom trädgårdsgrinden, icke för att till fots återvända till staden, ty en rik italienare går aldrig, utan för att sjunka hop i en omnibus.

Då han aflägsnat sig, arbetade murspadarna allt långsammare och tystnade slutligen alldeles. När vi kommo ut i trädgården sofvo de båda arbetarna framstupa i solen på terrassen, bekymmerslöst som två kandiska svinaherdar.

Det var icke möjligt att förgrymmas på dem. Tvärtom, då jag väckte dem, bjöd jag dem på cigaretter och chianti. Med det artistiskt målande skildringssätt, med den sympatiska lifighet, som är italienaren egen, berättade de på sitt vackra språk sina lefnadsöden — i stället för att mura.

Men sprickan i köksväggen den stod ännu länge lika öppen. Då den sent omsider verk-

ligen blef igensmetad, hann murbruket knappast torka, innan jordbäfningen bröt upp den på nytt.

Hvad sägs? Borde vi ej komma öfverens om att låta reselitteraturen om Italien ligga i träde några år? Under tiden skall jordmånen bli drägtig på nytt. Just emedan landet befinner sig i ett öfvergångsstadium, är särskildt det italienska folklynnet svårt att bedöma; man vet ej om man skall mäta det efter de öfriga Medelhafsfolkens måttstock eller efter de moderna kulturfolkens.

Hur väl förstå vi icke den glädje som vederkvickte vår farmors hjerta, när hon såg dessa sydländingar i öfvermodig sorglöshet somna från sina verktyg i solen. Vår farmor hade hemma hört sägas, att oafbrutet arbete icke blott var en nödvändighet utan att det var *det enda* som kunde skänka glädje och lugn. Men den menniska, som först genom beständigt arbete kan eröfra glädje och lugn, skall vara i bra hög grad sjukligt öfverretad eller olycklig. Detta anade äfven hon, och derför frossade hennes öga i all den lata, tanklösa nakenhet som här mötte det på kajer och torg. Hon mätte italienaren efter romantikens måttstock. Bedömd efter den skall

han alltid väcka sympati. För artisten som mindre bekymrar sig om hans duglighet än om hur han bär sin slokhatt, skall han alltid bli en pittoresk modell. Poeten skall alltid intagas af hans språk, hans hjertlighet och liflighet, äfven om han blott undantagsvis skall påträffa den estetiserande själfullhet, hvilken omgaf Corinna i Roms salonger som en atmosfer mättad med vällukter från rökelsefat. Nyttans man deremot skall mäta italienaren efter den måttstock, som denna nu mer tydligen börjar önska att mätas efter, nämligen de moderna kulturfolkens. Hur domen då måste utfalla veta vi alla, så framt italienaren icke utvecklar sig ända till oigenkännelighet.

Ändtligen närma vi oss nu skildringen af sjelfva jordbäfningen liksom en efterlängtad oas midt bland de torra reflexionernas flygsand. Men det hör sedan gammalt till den italienska reselitteraturens stil att tala om likt och olikt. Mandolinen skall ha fyra, högst åtta strängar, men resenärens italienska lyra väl dussinet fullt. Just som han fört läsaren ut i naturen eller in på en piazza, skall han plötsligt öfvergifva honom och fördjupa sig i känslor eller betraktelser utom ämnet.

Hvad som nu flygtigt berättats är i det mesta redan en banalitet och äfven beskrifningen öfver jordbäfningen 1887 kommer så här långt efteråt att smaka gammalt nytt, men just härigenom erhåller skildringen ännu ett syskondrag gemensamt med all reselitteratur från landet söder om S:t Gotthard.

III.

Jordbäfningen.

Natten till den 23 februari 1887 var framför årets alla öfriga nätter helgad åt nöjet, ty den var karnevalens sista. På Rivieran fans icke en stad eller by, huru liten den också var, som ej åtmistone bestod sig några raketer och en offentlig bal. Många glada nattsvärmare glömde alldeles bort sin säng och blefvo uppe till dagning för att då begifva sig i kyrkan — en fromhet, som denna gång lönades illa.

Mellan sex och half sju på morgonen, några ögonblick före soluppgången, väcktes vi af det första jordskalfvet, hvilket äfven var det längsta, våldsammaste och mest förödelsebringande. Genast vid första uppvaknandet förstodo vi till fullo hvad som inträffat. De gröna spjelluckorna in-

släpte endast en grönaktig, svag halfdager i rummen, medan kalk och gips oafbrutet snöade ned öfver mattor och möbler. Dånet af det skakande stenhuset var så starkt, att vi måste ropa för att höra hvarandra. Det liknade närmast det buller, som fyller och bedöfvar örat, då man åker i en med många skramlande fönster försedd omnibus öfver en illa stenlagd gata. Flaskor samt andra lättare föremål föllo och rullade omkring. Nere i köket instörtade en del af taket och krossade något porslin.

Ringklockorna klingade och trädgårdsgrindens stora klocka öfverröstade alla andra med sin gälla diskant. Det var icke det tålmodiga, kutryggiga postbudet som i likhet med annars, fast litet tidigare än vanligt, stod der nere vid grinden med bref och svenska tidningar. Den gäst, som i dag ringde på, hade asiatiskt blod i ådrorna och skulle, om det fallit honom in, ha kastat både grind och mur öfver ända.

Vi befriade oss hastigt ur det hopfästa myggtältet, ryckte på måfå till oss några klädesplagg och skyndade springande och i blotta linnet ut ur sofrummet, som var beläget i öfre våningen, samt utför den darrande marmortrappan. Då

villan låg temligen afsides och ett par inbrottsstölder kort förut föröfvats i trakten, hade vi icke blott låtit låsa dubbeldörrarna ut till trädgården, utan äfven dörren mellan trappan och bottenvåningen. Vi hade alltså tre lås att öppna, och vi erinrade oss vår villas bräcklighet och murargesällernas slarf. Det är dock förvånande hvad man i ett sådant kritiskt ögonblick stundom handlar träffsäkert och raskt. Man *hinner* icke att känna rädsla.

Först då vi stodo ute i trädgården, medan ett gulgrått dammoln insvepte villan och delvis liksom beslöjade hvad som skedde, erforo vi, vid tanken på den stora olyckan som plötsligt träffat trakten, en pinsam känsla, som dock snarare förtjenade namn af ängsligt deltagande än af förskräckelse. Äfven denna känsla ersattes hastigt af en annan, som nästan skulle kunnat kallas beundran. Vi ryste under intryck af samma stämning som bemäktigar sig åhöraren, då i någon af Roms kyrkor orgeln stämmer upp, ackompanjerad af kör, stråkinstrument, trummor och basuner.

Skakningen fortfor ännu. Citronträdens stora frukter rörde sig af och an och kvistarna svigtade.

Några enstaka stjernor brunno ännu i den grå-kalla dagningen. På landsvägen tvärstannade hästarna framför vagnarna. Hönsen skrockade i hönshusen och uppskrämda småfoglar kretsade ängsligt i luften. På afstånd hördes hundarnas skall och dofva tjut samt det dämpade bullret af störtande skorstenar, takpannor och gesimser. Bortom villornas tak böjde sig långsamt den närmaste kyrkans smäckra kampanil åt sidan — och föll.

Utanför hotellen samlades främlingarna, in-svepta i täcken och filtar. Några svimmade, andra buro eller stödde sjuka. På gården framför Hôtel de Rome, som blifvit temligen ramponeradt, utstjelptes en mängd reseffekter, half-öppna koffertar, rullstolar, böcker och kläder om hvartannat som vid en eldsvåda.

Samtidigt med förödelsens dämpade buller rådde ett slags egendomlig hemsk tystnad i den ännu yrvakna naturen. Sjelfve talade vi icke; vi voro åskådare. Man hörde endast den spruckna och hesa rösten af en sjuk nittioårig italiensk hexa, som, insvept i ett lakan, lyftes upp på murens krön, tätt bredvid vår trädgård. Ska-kande sitt hufvud, hvars naggiga hår var lika

hvitt som lakanet, öfverröstade hon jordbäfningen med de gröfsta och smutsigaste utrop och eder hon kunde erinra sig.

Det första jordskalfvets längd beräknades af de flesta till tre minuter och mer. Men helt visst var detta öfverdrift. Ofrivilligt gör fantasien vid ett tillfälle som detta sekunden till minut, minuten till kvart. Skakningen var våldsammast i början. Den öfverrumplade trakten med ens i sin fulla styrka och upphörde genom långsamt aftagande och bortdöende.

Lindriga jordstötar återkommo med kortare eller längre mellanrum hela det följande dygnet.

Morgonluften och kanhända äfven blygsamheten tvang oss att använda de minuters lugn, som nu följde, till att komplettera vår toalett. I allmänhet hade vi få och omaka klädesplagg, den ena endast en ytterrock, den andra en känga och en strumpa. Men det var endast ogerna man närmade sig villan, som stod der med sin brustna skorsten och sitt uppfläkta tak som en väntande råttfälla. Vi begåfvo oss derför endast en och en i sender dit in, nedkastade från verandan hvad vi behöfde samt återvände till trädgården, der vi klädde oss. Att dessa försigtig-

hetsmått icke varit öfverdrifna, bekräftade snart ett nytt, ehuru betydligt kortare och svagare jordskalf. I detsamma steg solen ur hafvet.

Under timmarnas lopp flyttade hela San Remo, hela Rivieran ut på gatan och från gatan på landet. Den stora chaussén fyldes af vagnar, lastade med kuddar och madrasser, af kvinnor med vaggor och kokkärl samt af män med andra artiklar, hvilka voro behöfliga för att kunna tillbringa de närmaste dagarna under bar himmel. Alla ropade och samtalade högt om den skedda olyckan. Städerna och byarna blefvo snart så godt som öfvergifna. I villornas eller landthusens trädgårdar började flyktingarna resa sig tält och baracker af täcken, golfmattor, skynken och brädstumpar. Den gemensamma faran utjemnade skilnaden mellan fattig och rik. Ju större palats, ju större fara! Först i det fria fans säkerhet.

Den ende, som i stolt bekymmerslöshet kunde fortsätta sina vanliga lefnadsvanor, var uteliggaren.

De fleste af främlingarna föredrogo att alldeles lemna denna trakt, hvars förträffliga klimat för en gång besannar de många skepparehistorierna om Italien, men hvars mark nu börjat

darra under deras fötter. Jernvägsperrongen var hela dagen svart af folk.

Det oaktadt var just San Remo den stad, som slapp lindrigast undan. Här spildes ej ett enda menniskolif, medan otaliga offer begrofvos under ruinerna i de byar eller städer, som vi rundt omkring oss kunde urskilja med blotta ögat och hvars kyrkklockor vi kunde höra.

Då vi mot middagen erforo, att särskildt Oneglia blifvit betydligt sköfladt, drefvos vi dit af denna oemotståndliga nyfikenhet, denna åtrå att *se* olyckan, hvilken är inneboende hos hvar och en, fast man blygs att erkänna det, ehuru den icke blott genom Spaniens och den antika verldens arenor, utan också genom teatern fått ett slags estetiskt erkännande.

Längs vägen till Oneglia visade sig mer eller mindre skadade byar och hus. Öfver oss på berget låg det illa åtgångna Bussana, hvars kyrka sammanstörtat öfver de olyckliga, som efter en glad karnevalsnatt samlats till fastlagens första morgonmessa.

I vingårdarna och de gråsvarta olivskogarnas gräs lägrade flyktingar i sina provisoriska traställt och kokade mat på eldar. Hela Rivieran, denna

tropiska lustgård, som Europas louisdorer och guinéer arrangerat till ett femtio mil långt Casino, tycktes förvandlad till ett enda stort zigenareläger.

Stationshuset i Oneglia, stadens enda trähus, var ordnadt till sjukhus. I väntsalarna lågo de sjuka bäddade på bänkar och stolar. Inne i staden var förödelsen värre, än vi väntat. Få hus voro fullkomligt oskadade, många remnade från grund till tak, några sammanstörtade. Ett par gator voro alldeles otillgängliga. Oftast voro husens trappor ramlade, och från balkongernas trasiga balustrad hängde ännu de sammanknutna lakan, hvarpå man räddat sig.

De soldater, som sårats vid kasernens instörtande, lågo i promenaden, i fältsängar, under bar himmel. Rundt omkring kamperade befolkningen i sina trastält. Alla hamnens pråmar och slupar, alla skepp voro lastade med menniskor, madrasser och täcken. Ända uppe i riggen syntes ängsligt tittande ansigten.

De italienska boningshusen — palatsen, som de vanligen kallas — äro icke blott genom den redan antydda vårdslöshet hvarmed de understundom uppföras utan äfven redan genom sin

konstruktion ömtåligare för jordskalf än hvad nordligare länders hus rimligtvis skulle vara. Af trä och jern, det enda som kunde sammanhålla dessa oftast ganska stora byggnader, fins ej mycket. Taket till hvart särskildt rum består oftats af ett muradt hvalf, golfvet af tegel, trapporna af marmor, taktäckningen af stora klumpiga tegelpannor. Det allra värsta är kanske likväl, att murarna ofta nog icke äro uppförda af huggen sten som i Frankrike eller af tegel, utan af alla möjliga och omöjliga slags stenar, hvilka ett annat folk med mera sinne för det solida på sin höjd skulle använda för gatan.

Framme vid torget sida om sida med den delvis sammanstörtade kasernen och kyrkans i taggar afbrutna torn hade ett sådant der trevåningars »palats» störtat till en enda hög af kullerstenar, kalk och sopor. Några ordentliga murstenar voro alldeles icke att upptäcka. Något trä fans lika litet, om de kringkastade takstolarna och möblerna frånsågos. Under denna hög, som icke förtjenade namn af ruin, lågo flere familjer begrafna.

Vid vår framkomst framgräfdes liket af en adertonårig flicka — en af stadens rikaste och

vackraste. På aftonen hade hon flere gånger bedt sin pappa att följa henne på karnevalsbalen. Då han vägrade och slutligen blef vred, gick hon gråtande till sängs för att aldrig gråta mer, stackars liten. Egendomligt nog hade hon resårmadrassen samt den upp- och nedvända sängen *öfver* sig! — Hon var söndersliten i två stycken och lyftes i det blodiga lakanet som en påse slagtadt kött.

Soldaterna, som arbetade med gräfningen, lade icke utan en viss djupt gripande pietet den olyckliga döda på den med svart vaxduk klädda likbåren.

En ung brunett, som hela tiden suttit på en kärras fallna skalmar och orörligt stirrat på de arbetandes hackor och spadar, reste sig i detsamma, stampade och ropade:

— Hon var min bästa vän! Ha ni förstått? Min bästa vän! Oh, poverina!

Den lifskraftiga, undersätsiga brunettens sorg stegrades till förtrytelse öfver det orättvisa olycksöde, som drabbat hennes hembygd.

Nervöst skrynklande sitt förkläde mellan fingrarna gick hon från den ena gruppen af

åskådare till den andra och talade så hårdt, att hennes af kväfda tårar rosslande röst hördes öfver hela torget.

— Vi gå i kyrkorna, — ropade hon. — Vi bedja och presterna bedja för oss, och likafullt få vi upplefva en dag sådan som denna!

Det som synbarligen smärtade och uppretade henne var att stå overksam, att icke få hjelpa till med att lyfta sin döda men ännu varma väninna på båren, icke få lägga upp hennes mot marken hängande nakna arm, icke få stryka hennes hår till rätta. Soldaterna vägrade höfligt men bestämdt hvarje civil person att biträda vid räddningsarbetet. Till en början kunde deras beteende i detta afseende förefalla meningslöst grymt både mot de ännu under ruinerna försmäktande offren och mot alla oskadda, som sysslolösa stodo omkring. De hade dock goda skäl för den bestämdhet hvarmed de afvisade en hvar, som erbjöd sina två armar till tjenst. Svaga jordstötar förnummos ännu, och om icke största möjliga försigtighet vidtagits, om alla fått följa sin känslas maning och störtat in mellan de lutande ruinerna, hade man möjligen nästföljande morgon uppklistrat på telegrafstationer-

nas dörrar en dödslista, som varit lika lång som den första dagens.

Det blef oss alltså icke annat öfrigt än att vara åskådare. Folkmassans dystra tystnad afbröts endast af flickans utrop, hackornas klingande och soldaternas taktmässiga tramp, då de kommo eller aflägsnade sig med likbåren.

Uppe på grushögen stod en officer som ledde arbetet. Med ens gaf han de arbetande ett tecken att hejda hackorna samt böjde sig ned och lyddes som om han hört något ljud ur djupet af den grop, den mörka graf som öppnats vid hans fötter.

Man sökte der den omkomna nyss bortburna flickans far.

Åskådarna trängde sig fram, ängsligt väntande, och soldaterna glömde för ett ögonblick att hålla dem tillbaka. Officeren steg ned i gropen. Under andlös oro mötte allas ögon hans, då han efter en stund åter visade sig.

Han hade endast behöft yttra: han lefver! Och öfver hela torget skulle hela folkmassan som ett eko ha upprepat: han lefver! han lefver! Men officeren skakade på hufvudet. Hans läppar rörde sig och han yttrade några ord så sakta

att ingen hörde dem. Men hvar och en förstod att officeren hade hviskat: han är död!

Alla hus voro öfvergifna. Om tjufvar icke utplundrade dem ända till de spikar, som buro porträtten af Vår Fru, så kom det sig af att ingen tjuf vågade sig in under de fallfärdiga murarna.

Kanske kom det sig också af något annat. Medgången söndrar, den gemensamma olyckan förbrödrar. Det är icke så alldeles omöjligt att den tjuf, som under vanliga förhållanden skulle uppbjudit hela sin fyndighet för att bryta sig in hos sin granne, i dag då dennes dörr stod på vid gafvel, blygdes att smyga sig dit in. Hjelpsamhet och offervillighet, ja, till och med ärlighet blefvo under dessa dagar det utmärkande draget hos hvarje italienare.

Vi voro så godt som fastande sedan morgonen, och då vi på ett af Oneglias torg sågo en månglare upptorna sina varor på ett provisoriskt bord för att förse folket, kunde vi icke motstå att utvälja oss några bullar. Då börsen emellertid drogs fram och betalning skulle ske, gjorde den trasiga, svartmuskiga försäljaren en afvärjande åtbörd. Han hade redan förlorat så

mycket, förklarade han, att han icke längre frågade efter, om hans affär ginge i putten, blott de fattiga djeflar, som han såg rundt omkring sig, åtminstone fingo litet att äta.

Endast genom att öfvertyga honom om, att vi voro främlingar och inga fattiga djeflar och att han just för att kunna hjelpa dem, som icke hade några mynt, borde taga betalt af dem som hade några, lyckades det att påtvinga honom några soldi.

Vackrare kan det dock icke vara att se Stambuls sultan, då han vid selamlik, prydd med ädelstensagraff och omgifven af sitt rikes stormän, utdelar värdigheter och glimmande ordensstjernor, än det var att se den bruna lilla italienaren, der han, envist vägrande att mottaga någon ersättning och klädd i en skarlakansröd lufva, som erinrade om en turkisk fez, utdelade ägg och bröd, mjöl och kaffe åt alla hungriga som närmade sig.

Icke långt från Oneglia låg det förr så idylliska Diano Marina, en i urgamla olivskogar inbäddad stad vid hafvet. Det var ett nytt Casamicciola och betraktades som jordbäfningens centrum.

Den vackra dômen, som varit ortens stolthet låg i ruiner. Bangården bar från grund till tak så stora remnor, att man kunde lägga sin arm i dem. De liknade i stort de gapande, vågiga sprickor, som man efter ett yxhugg ser i en trästock.

Långs banlinien stodo vaggoner och lastvagnar, i hvilka sårade och sjuka hade fått en kvalmig fristad. Hopkrupna och utan att samtala sutto menniskorna på stadens öppna platser. Hvar tredje eller fjerde bar plåsterlappar och förband. Och många af dessa stackars husvilla hade ju förlorat allt hvad de egde. Till hjelp mot eldens följder finnas assuransbolagen — och elden är slut när den är släckt; jordbäfningen kunde när som helst öfverrumpla dem på nytt.

Många byggnader långs de delvis otillgängliga gatorna förefóllo utifrån, om man frånsåg de krossade fönsterrutorna, fullkomligt oskadda. Först då man såg in genom porten, upptäckte man förödelsen: alla etager lågo nere i källaren.

I källrarna lågo äfven de stora förstörda lager af olivolja, hvilka varit detta samhälles rikedom. De fallfärdiga husen kunde icke rifvas utan nedsprängdes med dynamit. Man uppgaf,

att ensamt i denna stad de förolyckades antal betydligt öfversteg 300.

Vid vår hemkomst till San Remo, der uppståndelsen var lika stor eller större än på morgonen, gälde det att ordna sig för natten. Jag tror mig icke öfverdrifva, om jag säger, att den natten sof ingen på hela Rivieran i sin säng. De främlingar, som stannade i hotellen, tillbragte denna och efterföljande natt i hotellens täckvagnar och omnibusar. Våra grannar i de närmaste villorna hade gjort sig tält af golfmattor och plaider. I hvar trädgårdstäppa, hvart litet höns- eller kaninhus trängdes menniskor.

Den första natten var icke tal om sömn. Villan beträdde vi endast ogerna. Skulle någon dit in för att hemta något, skulle kokerskan värma té i köket, strax började marken darra, ehuru endast lindrigt. Det var, som om en elak ande hade suttit på lur djupt nere i källaren och dunkat i bottenvåningens golf, så ofta vi närmade oss. Den uppjagade fantasien förvandlade snart minsta kny och knäpp till jordstötar.

Till lycka för alla var natten nästan som sommarvarm. Luften var stjernklar, och öfver

de kungliga fikonträden och den svarta olivskogen syntes det spegelblanka hafvet.

Inne i trädgårdarna rörde sig främlingar och infödingar af och an, insvepta i hvita sängfiltar, medan i de provisoriska tälten lamporna lyste genom de brokiga skynkena.

Ropande genom mörkret samtalade vi då och då med våra grannar om hvad som skett eller skulle ske. Allt annat var glömdt.

Några påstodo med bestämdhet, att en ny katastrof vore att vänta i dagningen. Ehuru detta påstående saknade all berättigad grund, upprepades det så ofta och med sådan öfvertygelse, att det småningom öfvergick till en dogm, hvarom intet tvifvel längre kom i fråga.

Insvepta i filtar hade min hustru och jag slagit oss ned vid en italiensk oljelampa i trädgården. Jag fördref tiden med att granska ett ofulländadt manuskript, hvilket jag arbetat på föregående afton och hvilket legat kvar på skrifbordet under jordskalfvet. Jag anför detta som ett exempel på, hur egendomligt slumpen understundom gestaltar sig. Manuskriptet innehöll nemligen början till en dikt, som jag kallat Glada Gudars Hjelp, och i hvilken jag låtit

skildringen af en förmodad jordbäfning spela in. Något oviss om hur en sådan verkligen toge sig ut på nära håll, hade jag lagt upp diktens inledning. Längre hann jag icke, innan redan tidigt följande morgon jordbäfningen tjenstvilligt bultade på liksom en efterskickad Ciociara för att stå modell.

Medan jag nu framstupa i gräset vid oljelampan stafvade i det svårlästa arket, ringde det plötsligt på trädgårdsgrinden. Men det var icke den våldsamma modellen från morgonen, det var icke jordbäfningen som nu lät klockan klinga. Utanför grinden stod en hvit skepnad med en hvit sängfilt från fötterna ända upp under armarna och en annan som ett dok öfver hufvudet. Det var vår husvärd.

— Klockan är snart fyra, — yttrade han, öppnande sitt guldur som slog blixt i lampskenet. — Ett svårt jordskalf väntas i dagningen, som herrskapet nog vet. Jag tänkte, att ni lättare skulle hålla modet uppe, om vi mördade tiden med samtal.

Husvärden var en svart, korpulent herre, som ibland om eftermiddagarna långsamt brukade närma sig villan och prata bort en stund. Hans skodon voro koketta som ett fruntimmers och

han bar alltid en mycket stor signetring samt en tjock klockkedja af guld och med medaljong. Sjelf hade jag då för tiden endast en mycket oansenlig silfverklocka. Det var derför alltid för mig ett mycket förkrossande ögonblick, då vi för att kontrollera tiden togo upp våra ur, han sitt af guld och jag mitt af silfver. Att en guldklocka med dubbelboett, guldkedja och guldmedaljong skulle kunna missvisa på några minuter, ja, ibland till och med gå sämre än ett simpelt silfverur, kunde naturligtvis aldrig sättas i fråga. Hans ur gick alltid rätt, parola d'onore signore, gick det inte alltid rätt och mitt orätt — äfven om ett par som skratt klingande klockslag från närmaste kampanil skvallrade om motsatsen.

Vi hade emellertid låtit duka fram kakor och té på en servet på terrassens trappsteg samt bådo honom sitta ned och fylla en kopp för egen räkning. Han gjorde dock en afvärjande åtbörd, som genom sin dramatiska öfverdrift kom honom att likna en teaterfigur, der han stod draperad i hvitt. Té, förklarade han, smakade för honom som dekokt på tobak. Han föredrog att få röka ut sin cigarr.

Med en oefterhärmlig värdighet tuggade han på sin eländiga, långa italienska cigarr, detta fusel, som, innan någon törs njuta af det, först en längre stund måste utandas sina giftångor på en öfver ljuslågan anbragt, för ändamålet enkom konstruerad hållare.

För öfrigt bar han det stolta namnet Alessandro samt fördjupade sig gerna i politiska kannstöperier. Mot landets ledande män hyste han det mest brinnande hat. Ministrarna voro tjufvar allihop. Han kunde noga uppgifva hur mycket hvar och en af dem hade stulit. Den ene hade stulit sexton millioner, den andre sex, den tredje ... Att någon af dem möjligen varit nog tafatt att nöja sig med ett par tre lumpna hundra tusen, föll honom aldrig in.

Hans smak för runda tal kom icke blott i dagen på ett påfallande sätt, då det var fråga om hyreskontrakt och ersättning af sönderslaget porslin, utan äfven då man vädjade till hans erfarenhet för att få ett godt råd, när det gälde att gifva drickspengar åt någon kusk eller brefbärare, som en längre tid offrat sina tjenster. Han talade då aldrig om francs och ännu mindre om kopparmynt utan gjorde alltid sin beräkning

i guldmynt, alltid i scudi. — Gif karlen två tre scudi, — kunde han säga med en axelryckning, — så får han vara nöjd.

Något samtal ville dock icke rigtigt komma i gång nu i den tidiga timmen, oaktadt vi satte fram litet surt, förfalskadt italienskt vin för att pigga upp signor Alessandro. Min hustru satt på terrassens trappstenar med ryggen mot en vattenbassäng och fördref tiden med att »knyta gräs» eller »dra strå» för att se om villan skulle ramla eller ej.

Blef det längsta strået draget, betydde det ja; då skulle villan ramla. Men det vardt icke det längsta strået. Det vardt i stället upprepade gånger det kortaste. Villan skulle stå.

Vi erinrade om brahmaprester der vi sutto i våra hvita mantlar gult belysta af den klassiskt formade högfotade oljelampan utan glas och öfver hvars messingsbrädd garnveken hängde fram med glödande skarn. Här och hvar rörde sig liknande små gula lågor mellan träden, medan grodornas millionstämmiga koncert, hvilken bådade vårens ankomst, fylde natten som skorrandet af entoniga, tagelsträngade, österländska instrument. Man kunde trott sig vara vid någon indisk

BIBLIOTHEQUE SAINTE GENEVIEVE

pagod midt i ett läger af pilgrimer, som inväntade soluppgången för att åse förbränningen af en rajas lik.

Långsamt bröt dagningen in. Tysta och uttröttade sutto alla under träden och väntade. Haf och himmel gulnade spökaktigt. Som ett guldmynt, uppskjutet ur springan på en sparbössa steg solen hastigt ur hafvet. Den högt belägna kyrkan Madonna della Costa träffades i detsamma af en röd ljusstrimma, liksom om den förestält rajans uppflammande bål. Fönstren glödde kring den blåhvita kupolens tambur som granater i en pannring af silfver på hans likbleka änne.

Plötslig rullade en dof, kort, svag jordstöt under marken. Alla sprungo upp. Nu skulle det väntade, förskräckliga komma.

Men det väntade, förskräckliga kom aldrig. En ytterst svag jordstöt, det var allt. Dogmen om den katastrof, som skulle inträffa i soluppgången, fick dela dogmers vanliga öde att slutligen utskrattad falla till stoft.

Öfver spillrorna af den fallna dogmen drog hela Rivieran en suck af lättnad och af obeskriflig tacksamhet samt kokade sitt morgonkaffe.

IV.

Rundblick och lägerlif.

När lättsinnet dör blir lifvet en engelsk söndag. En enda lättsinnig tungas ordlekar göra vid en stor olycka understundom större välgerningar än hundra kloka råd och beklaganden. Likafullt hände det under dessa dagar, att italienare uppbragta refvo sönder de franska tidningarna, hvilkas beskrifning öfver jordbäfningen föreföll som en målning af Pans uppståndelse, en skildring af en vansinnigt uppsluppen fars, i hvilken gräddan af Europas societet uppträdde i lintyget.

De franska korrespondenternas fint skurna pariserpennor sprutade gnistor af förtjusning. De målade dessa Nizzas rika lättingar, som genast vid första jordstöten kastade sig på expresståget och slutligen ankommo till Gare de

Lyon i Paris med den bristfälliga drägt, i hvilken de störtat ur sofrummet eller med den maskeradkostym, i hvilken de ännu dansat, då jordbäfningen afslutade balen som en oordnad, ursinnig cancan. De berättade hur comtessan A. och baronessan B., modedrottningarna, lemnande kläder och nipper åt sitt öde sammanträffade i hotellets trädgård med sina tillbedjare, barbenta och i nattmössan. De tecknade med skrattretande ysterhet de grupper af herrar och damer som i nattdrägt rörde sig i Nizzas och Mentones annars så högtidliga promenader. I sanning, ämnet var bottenlöst.

All den nakenhet, som lefvat gömd i kläder och alkover, hade plötsligt stigit fram på kajer och torg, ohöljd, öfverstrålad af sol och mot en bakgrund af fikon- och citronträd, palmer, cedrar, haf och olivbevuxna berg. Sårade, hvilkas trasklåder voro rödfläckliga som vintrampares, sutto likt ohyggliga på måfå hopfantiserade fogelskrämmor midt ibland bara armar, ungdomligt rundade knän, marmorhvita vrister, svarta silkesstrumpor, karminröda sidenstubbar, ljusblå sängtäcken, storblommiga nattrockar och spetskantade, långa med kronor märkta nattskjortor.

— Men en svensk penna kan ej teckna en chemis. Derför lönar det ej att fördjupa sig i skildringen af detta hänsynslösa blottande, denna form- och färgorgie, som dessutom endast en pensel skulle kunna återgifva.

Sinnets medlidande brottades med ögats glädje. Man ville både gråta och applådera. Det var en i hejdlös målareglädje diktad tafla, der till och med blodfläckarna jublade. Det var en i festbelysning improviserad tablå föreställande förstörelsen, anarkien som måhända en gång »après nous» skall gå fram öfver verlden, slitande kjolen från den kyska och rocken från den rike och tömmande millionärsfruns koffert öfver gatan. Det var den nyss afblåsta karnevalen, som stått upp i bakrus med inslaget öga, vild i stället för glad, rå i stället för lekfull, oanständig i stället för pikant.

De franska pennorna öfverdrefvo ej: Pan var uppstånden. Marken darrade under hans triumfvagn, kyrkorna störtade och boningshusen stodo som sönderbrutna lårar fulla med leksaksmöbler.

Redan andra dagen efter den stormiga morgonen slocknade dock de djerfva färgerna.

Kläderna letades fram och främlingsskaran hade flytt. Den första spänningen efterträddes af nedslagenhet och trötthet, bullret af ödslig tystnad. Allt arbete, all handel hade afstannat. Bodarna voro tillbommade. Man hörde ekot af sina egna steg, då man genomströfvade de öfvergifna städerna och byarna.

Endast på torg och öppna platser samtalades i ifrigt gestikulerande grupper och med tidningen i hand om hvad hvar och en upplefvat under dessa dagar.

Berättelserna om mångas egendomliga räddning gingo från mun till mun, från grupp till grupp, och man uppläste med entonig röst tidningarnas dödslistor: så och så många döda der, så och så många der.

I Baiardo, en arkadisk liten stad i bergen ofvanför San Remo, 900 meter öfver hafvet, hade 220 menniskor dödats. Af dem omkommo de flesta i kyrkan.

Ginvägen från San Remo dit upp till den ensliga staden kan endast tillryggaläggas till fots eller med åsna. Brant och stenig stiger den genom djupa olivskogar — och en väg, som korsar en sådan skog, är vackrare än någon annan. Olivskogen

är ännu oförstådd. De svarta, förvridna stammarna, de på samma gång graciösa och djerfva kvistarna, de nästan nordiskt gröna gräsmattorna återgifvas af artisterna förvånande illa. Äppelträdets skönhet, hvilken till någon del erinrar om olivträdets, ha realisterna lyckats att till fullo framhäfva. Olivträdet har haft sina skalder, men det väntar ännu på sin målare. Att afbilda olivträdet med den äldre skolans torra färg och tunga hand — det är att kopiera Meissonnier med borstpensel! Det är att spela Chopin med vantar!

Ju högre vägen klättrar, desto lägre mot marken vrida sig de ädla löfträden för att slutligen ersättas af barrskog, af marskog och ljung. Efter ännu en halftimmes oafbruten stigning går ridten öfver tomma alpbeten, der herdepojkar i slokhatt och hvita strumpor vakta sina får, hvilkas stora skällor fylla det öde höglandet med sin klang. Djupt i klyftorna ligger hafvet som blå, tom luft. På afstånd glimmar en af Col di Tendas hvita tinnar. Småningom försvinner hela landskapet. Man är midt inne i de gulgröna molnen. Regnbågar lysa på alla sidor. Gräset gulnar; det svaga klirrandet af åsnans

små hofvar hörs ej mer; man rider genom famnsdjup snö, som bär friska vargspår. Med snön följer en obeskriflig tystnad — en tystnad, som är musik.

Med ens stupar den steniga vägen tvärbrant som en af jordbäfningen raserad trappa. Allt blir grönt; rundt omkring stå stora kastanjer — och man är i Baiardo.

Man skulle i detta landtliga samhälle, som är afstängdt från hela den öfriga verlden, hoppats träffa sorglöshet, säckpipeblåsare samt muntra hustrur och flickor med stickstrumpan och den klassiska sländan. Man skulle suttit af och ropat på vin och litet ost samt känt sig gladare än någonsin. Allt detta skulle man ha gjort, om man endast kunnat se bort från två stora, men icke särdeles djupa diken eller grafvar, i hvilka man nedlade i lakan insvepta menniskokroppar. Sedan de blifvit lagda sida vid sida i långa hvita led, öfvertäcktes de med osläckt kalk och en meter jord.

Midt i det vackra landskapet kände man hat mot detta obegripliga och hjertlösa vidunder, som kallas naturen. Man glömde, att detta vidunder i sjelfva verket alldeles icke behöfver

vara elakt och förhatligt derför, att det ibland slår till en smula hårdt. Mulåsnan är icke något grymt djur, men hon dödar utan tvekan en fluga.

Som sagdt, i Baiardo och på flere andra orter var det kyrkan, som blef de flestas graf. Presten stod just för altaret med ryggen vänd mot församlingen. Han utförde den del af gudstjensten, då enligt bruket åhörarna halfhögt eftersäga hans bön. Kyrkan var alltså fyld af ett sakta surrande och mumlande. Med ens hördes ett doft dån, hvarefter allt blef fullkomligt tyst. Då presten vände sig om, var hans församling försvunnen. Han såg endast några trasiga stolar och hattar kringkastade på en stor grushög. Några få räddade sutto, mållösa af förskräckelse, vid ett sidoaltare, som i likhet med det altare, vid hvilket presten bad, blifvit oberördt.

I Ceriana frälste en död de lefvande från ett liknande öde. Strax före katastrofen hade nämligen församlingen lemnat kyrkan för att följa en död till grafven.

Om man från Baiardo går vester ut, får man snart Bussana i sigte. Äfven här föll kyrkan och dödade många, ehuru icke presten. Han

besteg just i jordskalfvets ögonblick predikstolen, hvilken stjelptes öfver honom som en låda — och räddade honom.

Medan madonnans kyrkor störtade, föll knappast en gipsflaga från mammons lysande kyrka vid Monte Carlo. Kring hans åtta gröna altaren var spelet i full gång, som om ingenting inträffat. Il Secolo beklagade, att jordbäfningen icke gjorde hvad de civiliserade nationerna lemnat ogjordt.

Berättelserna om mångas egendomliga räddning var i sanning det enda, som i dessa olyckans dagar erbjöd Rivieran någon tröst.

I Taggia låg ett äldre par i sin stora ärbara säng af jern. Då nu mannen och hustrun samtidigt väcktes af bullret, sågo de väggarna öppna sig samt kände sig och sängen slungade ned på gatan. Der blef sängen stående på sina fyra fötter, och i sängen lågo de sjelfva oskadade. Under tiden sammanstörtade deras hus.

I San Remo hade en ung rucklare gjort sig en glad karnevalsnatt. Hemkommen från danslokalernas hetta, fann han den källaraktiga kölden i sitt rum så outhärdlig, att han kröp ned *mellan* bolstret och madrassen. Efter en stund sjönk

han och hans bädd ned i undre våningen och taket föll öfver honom — men mellan bolstret och madrassen låg han oskadd.

I Castellaro sökte en kvinna fly ut på gatan. I det samma föll porten igen om hennes arm. En nedfallande bjelke gjorde snart samma tjenst som en regel och hindrade henne att rycka upp porten. Hennes arm satt som i ett skrufstäd. Sjelf kunde hon lika litet komma ut som de, hvilka följde henne. Detta räddade henne och dem, ty under tiden störtade huset — öfver gatan utanför porten.

Två dygn efter olyckan framgräfdes ur en cantina i Bussana två ännu lefvande kvinnor, mor och dotter. Då karabinierernas spadar öppnade deras fängelse, ropade den äldre, medan hon grät af glädje:

— Ah! Sono gli angeli del paradiso che vengono in nostro aiuto!...

Bländad af dagsljuset, upprepade hon detta flere gånger och märkte ej, att englarna hade blanklädershattar och blå byxor. Det hade varit af stort intresse, af psykologiskt intresse, att ha varit närvarande och sett, om den gamla kvinnans glädje minskades eller hundradubblades,

då hon erfor, att hon icke hemtades till himlen utan till lifvet. Jag törs ej säga, hvad jag tror!

Den franska sidan af Rivieran kom i det hela undan för godt köp — om man frånsåg Mentone, som liknade en bombarderad stad.

Vi begåfvo oss dit en eftermiddag. Främlingarna voro försvunna. Några hade visserligen försökt att stanna kvar ett par dygn samt betalat ända till 200 francs för en vagn att sofva i. Men dessa sista begåfvo sig nu åstad i ett tillstånd, hvilket, hvad det yttre angår, erinrade om de sinnessjuka trasfröknar, som man understundom möter i större städer. Kam och borste hade de ej sett sedan katastrofen. Deras dyrbara spetsklädningar voro rifna samt gråa af dam; deras hår var som pudradt. Hvarje ansigtets veck eller skrynkla framhäfdes så skarpt af dammet och smutsen, att tjuguåriga flickor lätt kunde råka ut för det fatala misstaget att tagas för fyrtioåriga.

Alla bodar, alla luckor voro stängda, vissa gator afspärrade. Från promenaderna, som icke längre vattnades, och från de rasade husen dref en våldsam blåst besvärande moln af dam, som

täpte ögonen och hvitmenade de svartaste föremål. Då man beträdde den nästan mennisko-tomma staden, erfor man samma känsla af beklämning som vid ett besök i Pompeji.

Hvar det fans ett luftigt torn eller ornament, låg det på gatan. Några villor voro klufna i profil som dockskåp. Man kunde se in i de olika våningarnas rum. Borden och stolarna stodo sneda och brutna, sängarna och sofforna rågade med stenar. Öfver ruinerna fläktade de långa trefärgade vimplarna från karnevalens flaggstänger.

De äldre kvarteren, hvilka äro uppförda efter italienskt mönster och alltså mycket trånga, tycktes, ehuru öfvergifna, fullständigt oskadda. Den största förödelsen hade träffat den moderna stadsdelen, i synnerhet villorna rundt omkring bangården. Man påstod att 250 byggnader gjorts obeboeliga.

Längs hafvet hade man rest tält af segel och täcken, på ett ställe af teaterkulisser. I ett stort tält vårdades sårade af barmhertighets-systrar.

I strandbädden lekte en svärm solbrynta barn, hvilka, då de bli gamla, helt säkert komma

att berätta för sina efterkommande om den askonsdag, den »mercredi des Cendres», som blef deras födelsestad så ödesdiger.

På flera italienska orter blef nöden obeskriflig under de första dagarna efter jordbäfningen. Om nätterna väcktes vi icke sällan af högljudd jämmer. Stackars husvilla menniskor gräto i nattens tystnad i vingårdarna omkring oss. Den offentliga barmhertigheten kom dock till hjelp i rättan tid. Lyckligtvis tycktes emellertid inga insamlingslistor hitta vägen upp till Sverige, som fallet var vid jordbäfningen i Grekland. Den, som har nöd inom egen hank och stör, skall ej hjelpa den som jemförelsevis är lyckligt lottad. Det hade icke varit barmhertigt utan obarmhertigt att taga vällingen från Petter för att räcka den åt Pietro.

Men stackars Pietro! Nog bar han äfven under denna tillfälliga pröfning sin hatt lika flott och sin slängkappa lika pittoreskt, såvida han ej hade förlorat båda under den äfventyrliga morgonen, men hans bekymmerslösa glädtighet var försvunnen. Dessutom såg man på Pietro, att han just icke var någon hjelte. Det låg något af nervös, kvinlig rädsla i hans sätt. Under

koleran på Sicilien rymde hals öfver hufvud 31 läkare och 18 apotekare och 27 medlemmar af kommunalrådet i Biancavilla från sin pligt. Deras beteende var äkta italienskt, och om också icke något dylikt inträffade under jordbäfningen på Rivieran var det dock en påfallande skilnad mellan den franska och den italienska befolkningens stämning under de ängsliga dagarna.

I San Remo herskade pinsam stillhet, som endast afbröts af de med barackers uppförande sysselsatta snickrarnas hammarslag. Det stora flacka hafvet och det italienska landskapet, som i likhet med hvarje sydländskt landskap lätt framkallar melankoli genom sin tystnad och sin skenbara ödslighet, ökade endast sinnets beklämning. Dag gick efter dag utan att någon ännu vågade flytta under tak, ty svaga jordstötar förnummos ännu.

För utländingen hade lägerlifvet äfven det lilla obehaget med sig i längden att han — mars var ju ännu ej ingången — lätt förkylde sin vid Nordeuropas kakelugnar bortskämda kropp. Den som lefvat några år i Italien vet hvad det vill säga att råka ut för de italienska apoteken, det må nu vara för helsans eller andra

orsakers skull. Det har händt att man köpt cacao — och fått pulveriseradt tegel! Man begär persiskt insektpulver och bränner det för att döda myggorna och strör det öfver säng och mattor. Man märker dock att insekterna det oaktadt må förträffligt. Man ser myggorna sitta i taket; man stiger yrvaken, förargad och i blotta linnet upp på ett bord med det glödande pulvret i en sked och svänger den tätt under myggorna som en korgosse svänger rökelsekaret under messhaken på en abbé. Men myggorna bekymra sig icke det minsta om de uppstigande rökmolnen. Fullt öfvertygad att den glödande askan icke innehåller ett milligram persiskt insektpulver kastar man den slutligen i handfatet och bereder sig på en sömnlös natt. Man är ibland nästan benägen tro, att en glimt af det gamla italienska banditlynnet, som för några kopparmynt offrade en menniskas väl och ve, lefver kvar bakom Italiens apoteksdisk. — Nå, det här om apoteken hör ju egentligen liksom så mycket annat som influtit på dessa sidor icke just till skildringen af jordbäfningen; men fins det något roligare, då man rider, än att lemna den utstakade vägen och sätta öfver diket!

Min hustru och jag hade inrättat oss så godt vi kunde i ett uthus i vår trädgård och tillbragte der en vecka eller mer. En kofferts-gafvel fick tjena till skrifbord, och på den blef dikten Glada Gudars hjelp nu ändtligen afslutad. Men det var kvaft der inne i kyffet och nattens sömn orolig. Att på något sätt vara andra till nytta lät sig icke göra. Allt var förslappande dåsighet.

Då om söndagen nyfikna från alla håll strömmade till messan, som förrättades i det fria framför ett provisoriskt altare på trappan till en villa, upptäcktes icke längre de bekanta tyska och engelska typer, som man dagligen varit van att möta. Inga rödskägg, inga blonda Margareta-flätor, endast svarta och hvita ansigten, hvilka liknade begrafningskonfekt. Undra då på, om äfven vi slutligen packade vår koffert!

Vi reste norr om Alperna för att borsta oss och ömsa kläder.

BLAND ALPER OCH FRUKTTRÄDS-SKOGAR.

I.

Schweizaren och schweiziskt landtlif.

Wer nie sein Brod mit Butter ass,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!

Den som beskrifver schweizaren får icke glömma, att denna har tre ansigten liksom Dantes satan. Det svartmuskiga italienska ansigtet, med hvilket han möter oss söder om Gotthardpasset har ingen likhet med det mer finhylta franska eller det gemytliga tyska, som nickar mot oss ur de nordliga kantonernas alpstugor och gammalmodiga källarsalar. Det fins, hvad schweizarens yttre angår, endast ett genomgående nationaldrag, som han aldrig blir kvitt, han må vara rik eller fattig; det är hans småborgareaktiga sätt att vara, hans korta ben och klumpiga öfverkropp.

Tänk dig ett litet renligt men mycket lågt rum i hvilket en oansenlig kvinna, som hvarken är värdinna eller tjenarinna, ung eller gammal, ful eller vacker, passar upp en gemytlig småborgare, som räknar pengar — och du ser en genomsnittsbild af schweizaren i hans hvardagslif på landet. Kälkborgerligheten ligger som ett töcken öfver hela alprepubliken. Den intränger lika tryckande i förbundsrådets sal som i prestfruns ärbara sängkammare. Den förkväfver hvarje frö till en personlighet, hvarje individuell sträfvan, hvarje talang och är derför också orsaken till att Schweiz icke har någon stor konst eller litteratur. Den är samma här till samhällsordning upphöjda och i minsta detaljer konsekvent utvecklade, allt nivellerande kälkborgerlighet, som hvar begåfvad och sjelfständig menniska hatar och förlöjligar. Och likväl uppnår den här en sådan grad af fullkomlighet, att den rent af väcker sympati. Man ser icke till några oböjliga andar, som pusta under dess tryck. Man hör inga skärande jämmerrop. Den har så ätit sig in i hela nationen, så fullkomligt uppfylt den, att den icke lemnat rum för något annat. Gemytligt, lidelsefritt lugn tittar ut ur hvart fönster, och

stundtals känner man sig nästan benägen att ställa schweizaren på piedestal och kalla honom idealmenniskan.

Liksom de tyska urkantonerna förtjena att kallas det egentliga Schweiz, kan dessa kantoners inföding kallas den egentliga schweizaren. Det är också egentligen endast om den tyska schweizaren som jag nu talar. Den breda och klangfulla men litet skrytsamma tyskan förvandlas på hans tunga till en tonlös och saktmodig dialekt, hvilken enkom tycks passa för ett folk af små välmående sidenfabrikörer och värdshusegare. Bredvid sin militäriskt bredaxlade sex fot länge broder norr om Rhen förefaller han som en liten beskedlig diversehandlare i en småstad. Hans godhjertade ansigte är ofta trivialt, hans skägg tvinsotaktigt tunt. Hans kläder äro lika anspråkslösa som hans lefnadsvanor. Hans outtröttliga sparsamhet, hvilken ej står i förhållande till hans ofta stora förmögenhet, är på samma gång hans största fel och hans största förtjenst.

I de tyska kantonernas mest undangömda småbyar påträffar man ofta millionärer, hvars enkla, nästan torftiga hem hos oss på sin höjd skulle tillfredsställa en inspektors fordringar. Vi

slösaktiga svenskar veta ej hvad sparsamhet vill säga. När vi komma i besittning af ett kapital, hvilket fransmannen på sin höjd skulle kalla »en liten sou», härma vi genast en lords lefnadssätt. När man möter en mycket rik svensk, *ser* man hans rikedom; den förråder sig i hans sätt och trycker till och med en viss pregel på hans anletsdrag. Svensken förmår ej dölja sin rikedom och schweizaren förmår ej visa den.

Den parisiske småborgarens rörande sparsamhet upphör samma dag hans kapital blifvit nog stort att bereda honom en sorgfri ålderdom. Då sätter han sig framför sin cheminée och äter upp räntorna. För detta klandrar honom säkerligen ingen, — ingen om icke schweizaren. Dennes sparsamhet upphör aldrig; den är utan något bestämdt mål. Generation efter generation vårdar han sitt arf och håller på hvart femcentimesstycke. Derför är det också nära nog en sanning, att Schweiz har samhällen, der det icke fins någon fattig. Han är emellertid icke tillfredsstäld med att endast spara; han vill också förtjena. Rår han endast om en bortskymd liten alpstuga, så tvekar han likväl aldrig att på gafveln upphänga en stor skylt med ordet: »Wirthschaft!»

Stiger man dit in, står oftast ingenting att få, om icke på sin höjd litet cider, Most, som det här kallas. Men på försäljningen af ett glas Most förtjenar han alltid några centimer, och det är just denna förtjenst i smått, som är hans rätta lifsluft. Det är icke något ovanligt att förmögna och bildade damer i smyg taga några centimer eller en half franc i profit då de uträtta någon kommission för en utländsk väninna.

Då en jernvägsolycka inträffade i trakten af Düdingen, en trakt hvars katolska invånare tåga till valurnan under ropet »Tout en Christ!», skyndade en mängd landtfolk till olycksstället samt gåfvo de afsvimmade och förskrämda vatten — mot 20 à 50 centimer pr glas!

Hela volymer skulle kunna skrifvas om schweizarens håg efter mynt. Lyckligtvis har han emellertid så många och afundsvärda förtjenster, att man icke beundrar honom mindre, om han också har några svagheter. Det är ett stort fel att icke ha något fel.

De tyska kantonernas kvinna erinrar till sitt yttre oftast om en af Norges många »åndrige» fruar. Hon har samma i trä skurna statur,

samma gammalmodiga guldbrosch öfver det släta till hakan knäppta klädningslifvet. Hennes blick är asketiskt sträf. Hon är likväl vanligen alldeles främmande för emancipationen. Hemmet är hennes verld; hon är husmor framför allt; hon är det i högre grad än kvinnan hos någon annan nation. Hennes stolthet är att bolstrarna noga vädras, att golf och fönsterlufter noga rengöras hvar lördag och att det ej ligger något dam på pianot. Då hon besöker sin väninna, är icke hennes första tanke att granska dennas klädning. I samma ögonblick hon räcker henne sin hand, rullar hennes ögon med hissnande hastighet öfver rummets alla föremål. Helt visst undgår intet slarf i städningen hennes husmorsblick och ett litet ormsting vid damernas nästa témöte, nästa »Kränzchen».

Hon täflar med sin man i sparsamhet. Då hon blåst ut en använd stryksticka, lägger hon den försigtigt på ljusmanschetten för att nyttja den för andra gången, om lågan behöfver öfverföras till ett annat ljus. Äfven större familjer ha vanligen endast en tjenarinna. Frun och döttrarna lemna sängen i otta, städa sjelfva och gå på visit kl. 11 f. m. De se icke ogerna, att man dricker

kaffe utan socker, och de sätta aldrig grädde på bordet.

Sällskapslifvet är i de tyska kantonerna mera grundadt på ömsesidig jemlikhet mellan båda könen än i andra land. Mannen är alldeles för mycket plebej att visa kvinnan vår löjligt chevalereska artighet. Kommer han på sin söndagspromenad med sina damer till ett Wirthschaft och kommer först, och är allt redan utsåldt utom en sista flaska öl, är han i stånd att tömma denna sista flaska sjelf — och beklaga att det icke fins något mer för damerna. Emellertid sker detta på ett alltför vänligt och uppriktigt sätt för att verka stötande. Man känner sig i stället benägen påstå, att just så skall umgänget vara.

Våra kostsamma middagar och massbjudningar känner alpernas enkla befolkning ej till. Man bjuder sina allra närmaste anhöriga på té och litet kallskuret, det är allt.

Bruket att endast umgås med nära anförvandter är emellertid icke det allra lyckligaste. Der endast slägtingar äro samlade är en kvaf och tryckande luft. Hvarför icke hellre lefva inom en trång krets af själsfränder! Blodsfränder äro hvarandra icke alltid så lika i själen som i

ansigtet. Den solidaritetskänsla, som kommer oss att vara stolta öfver våra blodsfränders anseende och förnedrade af deras förnedring, äro vi äfven i stånd att hysa för våra själsfränder. *Dem* borde vi sörja i svart!

Beständigt umgänge med anhöriga framkallar dessutom lätt — och så är just fallet i de tyska kantonerna — att de unga gifta sig inom slägten. Jag påträffade uppe i Appenzell en familj inom hvilken kusinerna gift sig med hvarann i flera generationer.

I småstäderna och de burgnare byarna samlas de bildade klasserna emellertid utan afseende på slägtskap några gånger om året till enkla danstillställningar. Damerna komma icke dekolleterade och herrarna ytterst sällan i frack. Det är visserligen vana, att de dansande bära ljusa handskar, men om man händelsevis endast har ett par fläckiga, mörka, illa åtgångna resehandskar, så skall man draga på dem utan att genera sig! Efter hvar dans skiljas vanligen de båda könen som i en svensk landskyrka. Herrarna sätta sig längs ena långväggen och flickorna längs den andra. Vid hvar sin kortvägg sitta fäderna och mödrarna, hvilkas små, kloka, passionslösa ögon

stirra öfver salen. De unga flickorna skulle ofta förtjena att kallas täcka, om de icke redan vid mycket unga år vanställdes af förstörda tänder. Mer än en schweiziska bär löständer, då hon går i brudstol. Hennes stora begär för sötsaker får skulden, men orsaken till det onda är väl också att söka i annat, kanske i dricksvattnet.

Det der, som vi kalla kurtis, vet schweizaren ingenting om; vid utflykter och skridskoåkning bilda herrar och damer för det mesta två skilda grupper. Deras kälkborgerliga blygsamhet är större än den mest sedesamma gamla fröken någonsin skulle kunna önska. I Bühler bära damerna simdrägt eller behålla linnet på, då de bada i kar. Icke ens om de äro ensamma stryka de af det, ty det generar dem att blotta sig inför sig sjelfva. I herrsällskap våga de icke berätta att de varit och badat, emedan allt samtal om den saken förefaller dem oanständigt.

Småstädernas och byarnas bildade herrar och damer tycka mycket om att visa sig på tiljan — helst i de gamla sorgespelen, der fem akter äro lika obligatoriska som de många liken, då ridån faller. Vår tid är icke naiv; det är lika oundvikligt att menniskoslägtets sinnelag till

sist skall bli mindre barnsligt som att ett svart skägg till sist skall bli grått. Den som icke är naiv är en förarglig åskådare, då dilettanter gifva sorgespel. Han tänker under femte akten på sina galoscher. Schweizaren är emellertid oberörd af sin tid; han är naiv; han gråter under dessa teateraftnar som ett risadt barn.

Dessa enkla och oskyldiga aftonunderhållningar äro de tyska kantonernas enda förlustelser. Man hängifver sig i öfrigt åt stilla huslighet, arbete och landtlif. Ingen, som ej tillbragt några år i dessa trakter, förstår, hur fullkomligt de hvardagliga företeelserna inom ett bekymmerslöst hem förstå att göra en menniska lycklig och hur öfverflödigt det är att roa sig. Landtlifvet är ett nöje, emedan det är utan nöjen.

Man får som sagdt ej tänka sig dessa trakters byar bebodda endast af fattigman. I hvart eller hvart annat af de höggaflade små hvita husen sitter en förmögen och bildad familj. Hur beskrifva dessa lyckliga byar, der det patriarkaliska familjelifvet och det storslagna landskapets djupa enslighet samtidigt inverka på sinnet. Det är annars vanligt att så snart några personer associera sig och bilda byalag, afrödja de platsen närmast

sina bostäder och skaffa sig så kalt och soligt som möjligt. Här sker motsatsen; de saftiga gräsmattorna gå ända upp under fönstren. Äppel- och päronträden, hvilka växa oomhägnade och otuktade och i storlek och lummighet kunna täfla med kastanjen, tränga sig alldeles in öfver taken och gömma hela byn. Man ser endast de hvita husknutarna djupt inne mellan stammarna och tror sig midt i en stor skog — en skog af nyttiga fruktträd.

Dessa träd gifva visserligen endast dålig frukt, som användes till Most, men de graciösa grenarna, de saftiga bladkronorna äro ögat en beständig glädje. Man fattar slutligen en sådan kärlek till dessa träd, att man finner dem vackrare än alla andra. Hur illa, att den moderna skolans artister, hvilka öppnat våra ögon för fruktträdets behag, ej hittat hit! Men de flesta af dem äro automater i sin konst äfven de; de våga sig icke gerna utom de kala, fula franska byarna; de arbeta med outtröttlig flit i det kalkhvita, gassiga Grèz par Nemours.

Helt visst skall någon ny, någon verkligt *ny* talang förr eller senare leta sig fram till det förkastade Schweiz. Han behöfver alldeles icke

frukta att beständigt träffa alphornsblåsande bildsköna flickor. Bondflickorna i Schweiz äro fula och alphornen börja tystna. Det franska landskapets delikata färger går han visserligen miste om, men det är egentligen först, när alpväggarna och de stora bergmassorna komma med som färgerna bli kalla och hårda. Hans skickliga öga skall snart märka, att Schweiz icke blott har snötoppar och bråddjup utan en outtömlig rikedom af smärre motiv, hvilka särskildt passa för en modern fransk pensel; han skall upptäcka byarna och deras fruktträdsskogar. Må man förlåta honom, om han midt i Jungfruns och Finsteraarhorns land — glömmer alperna för päronträden!

Byarna i Schweiz äro mycket olika i olika kantoner, men de äro vackrast då de äro uppförda af hvitrappade korsvirkshus med små runda blyinfattade rutor samt halmtak, hvilka genom sin ofantliga höjd erinra om pålbyggnaderna. Då man en julidag sitter i jordvåningen af ett sådant hus och öfver sitt skrifbord betraktar byn genom det öppna fönstret, ser man ut i en stor grön sal, hvars golf är gräs och hvars hvalf är päronkvistar. Fruktträden göra först halt framför kyrkogårdsgrindarna och kyrkan, på

hvars höga tak storkarna bygt bo. Om vår bortglömde gamle Chateaubriand haft sitt skrifbord vid ett sådant fönster, hade han fått tillfälle till många menlösa iakttagelser öfver, hur Vår Herre med särskild hänsyn till menniskan, skapat träden så, att de om sommaren skänka henne skugga men om vintern fälla sina blad för att icke utestänga solen.

Utanför frukträdsskogarna vidtaga oftast skogar af bok eller furu och äro för det mesta allmänning. På vissa dagar af året underrättas medborgarena genom klämtning med kyrkklockorna att de på vagnar eller kälkar få hemta från skogen den ved som tillkommer hvar och en. I Schattdorf, kanton Uri, får en gift borgare årligen 6 granstammar; en ogift, hvilken bor i eget rum och har kakelugn att elda men ingen spis, får 2 granstammar.

Byn eger dessutom vidsträckta beten och åkerfält, hvilka till stor del också äro allmänning. Denna jord är fördelad lika mellan alla familjer som ha »egen eld och rök». Föräldralösa barn som föra gemensamt hushåll, en enka, en enkling — alla dessa räknas härvidlag som familjer. Hvart tionde år blir allmänningen upp-

mätt och på nytt fördelad genom lottning. Hvar borgare disponerar efter behag öfver sin jordlott; han kan plantera potatis eller bönor eller helt enkelt förpakta den. Han kan också afträda den till byalaget och erhåller i sådant fall en penningeersättning efter gifven taxa. De beten hvilka äro allmänning, få brukas mot en afgift, hvilken kommer den till godo, som icke har någon ko.

I Stans har var borgare 1,400 klafter god åkerjord. En tysk författare påpekar detta lyckliga samhälle och utropar: »der man har 1,400 klafter åkerjord och har en fru och solen går upp klockan fem, der är den sociala frågan löst!» Genom att förpakta 1,400 klafter åker kan man i Glarus skaffa sig en årsränta af åtminstone 150 francs. Denna summa omstörtar ej verlden: på 150 francs lefver ej en familj. Denna säkra men blygsamma årsinkomst är en grundplåt, hvilken möjliggör att en flitig arbetarefamilj med tiden kan sträfva sig upp till välstånd, något mer är den icke. Medvetandet om att 150 francs äro en säker årsinkomst till döddagar gör ingen till lätting och kan ej förslöa den längtan efter *mer* utan hvilken menniskan skulle bli en odug-

ling och draga hatten ned öfver ansigtet samt lägga sig på ryggen och sofva.

Utom allmänningen fins korporationsjord, jord som eges af föreningar och korporationer. Gemensamhetskänslan visar sig i allt, i konsumtionsföreningar, skytteföreningar och slåttergillen och sist men icke minst i den portfölj med illustrerade in- och utländska tidningar, hvilken skickas mellan de olika hemmen och hvilken skänker den fattigaste en smula humanistisk bildning.

På landsbygden är schweizaren mest typisk. Här har han också sin egentliga verkningskrets och fabriker ligga kringströdda i alla byar. Härvidlag har han äfven delvis löst den sociala frågan, då han lagt fabriken på landet. På landet äro fabrikens arbetare och arbeterskor i stånd att föra ett lif, hvilket nästan kan kallas idylliskt om det jemförs med den hemska tillvaro som deras olyckliga kamrater i storstäderna äro dömda till. Schweiz har heller inga storstäder; då schweizaren kan göra förmögenhet på landet, har han ingen anledning att flytta till staden.

Är han redan rik och har hans ätt bott på samma ort i generationer uppnår han ofta ett

personligt inflytande, som i smått påminner om de gamla handelsfurstarnas i Venedig. Han förvandlas då till en liten byaristokrat, hvilken till och med kan låta brodera sin borgerliga stamfars bomärke eller vapen på sin sänghimmel. Men till en verklig tyrannunculus växer han aldrig — och han lemnar aldrig sina enkla lefnadsvanor. En främling skall i det längsta taga honom för en fattig sate. Han spänner sjelf för sin häst, om han skall åka, men det skall han sällan. Det förefaller honom lika öfverflödigt, att han, då han är en god fotgängare, skall åka af och an i ekipage som att en ung man, hvilken ej är halt, begagnar käpp. Han tillbringar sina aftnar i samma ölstuga och vid samma långa bord som byns krokigaste skoflickare. Hans största nöje är att hvar sommarsöndag gå upp på ett berg till ett värdshus och ropa: Juchhe! Han är okonstlad och ursprunglig, vänlig och hjelpsam och ser ut som ett glas fet mjölk.

Han tror icke, att den är lyckligast som har det dyrbaraste möbeltyget, men derför är hans hem alldeles icke smaklöst; dagligstugan med de hvitstrukna, panelade väggarna utan taflor, det renskurade golfvet utan matta, det låga taket

utan ljuskrona är genom sin enkelhet full af behag. Det praktfulla är, som vi alla veta, icke alltid det smakfulla — ehuru vi kunde lockas att tro det, då vi läsa någon pariserfarares beskrifning pä de rum, hvilka framför alla andra borde tjusa genom verklig smak, nemligen framstående målares atelierer. Med en varuhandlares intresse talar skildraren om stoffens dyrbarhet, med en barbars glädje om rummets prakt. Enkelheten är mycket gammalmodig; men ännu mera gammalmodig är praktlystnaden, ty den är nedärfd från vilden.

Många nya menniskor finna till och med en ändamålsenlig byggnad af glas och jern vacker och stämningsfull. Förtjenar Parthenon att kallas frusen musik, så förtjenar den spindelväflika hängbro som sväfvar öfver Niagara att kallas frusen tanke. Antikens klumpiga men utsirade char är smaklös och ful jemförd med den prydnadslösa men smäckra och smidiga bicykeln. Det ligger stundom en rent af raffinerad smak i det utstuderadt enkla och prydnadslösa och just denna smak är det som karaktäriserar dessa ordentliga, putsade, tarfliga och, om jag så får uttrycka mig, kyskt vackra schweizerhus och hem.

Det som emellertid gör de tyska kantonernas hem* så tilldragande är främst af allt den huslighet som möter oss derinne, och det som möjliggör denna huslighet är — kakelugnen och dubbelfönstret. En bostad der man icke kan göra sig oberoende af temperaturen utomhus förtjenar ej namn af hem. Hvem undrar på att fransmannen och italienaren ej känner trefnad i ett rum, der det drar från fönstret och der det blir källaraktigt kallt så snart veden brunnit ned i cheminéen! Att vara »chez soi» betyder för fransmannen på sin höjd att vara på ett ställe der man är obesvärad, der man kan kasta af sig rocken och lägga upp fötterna i soffan samt somna från den nyss tända cigarren. Att vara »a casa» innebär för italienaren endast — att man icke är utgången! Men att vara »zu hause» innebär för schweizaren ett välbefinnande och en hel liten idyll, som utan kakelugnen och dubbelfönstret snart skulle frysa bort.

* De franska och italienska kantonernas hem äro oftast orenliga och otrefliga. Som sagdt, det är endast de tyska kantonerna, särskildt kantonerna Appenzell och Argau som denna uppsats rör sig om.

Det schweiziska hemmet erhåller derför också först sitt rätta behag mot hösten, då dubbelfönstret hakas i, då brasan sprakar i den fyrfotade stora kakelugnen och gråvädret omhöljer och liksom förstorar Alperna, medan man hör ett sista eko af sommaren i den knarrande vinpressen och den susande slagan.

II.

En söndag i Appenzell.

Sent på lördagsnatten hade jag tagit in på ett värdshus i en zwingliansk by uppe i kanton Appenzell. När jag sofvit några timmar, väcktes jag af ett besynnerligt oväsen. Atsch-pang, atsch-pang, atsch-pang lät det någonstädes utomhus på afstånd. Så blef det tyst igen, men endast för ett ögonblick. Derefter: atsch-pang, atsch-pang, atsch-pang; och nu var det tydligen i värdshuset alldeles öfver mitt hufvud.

Rummet var mörkt, men en hvit ljusstrimma lät mig ana, att om jag endast fick upp fönstret och ytterluckan, skulle jag få ljusan dag. Jag trefvade på fönstret och lyste på det med en tändsticka, men jag fann hvarken gångjern eller hakar. Slutligen upptäckte jag, att det kunde

skjutas åt sidan in i väggen. Men nu återstod det att få upp luckan. Den hade också hvarken gångjern eller hakar och den gick icke att skjuta åt sidan. Med ens gaf den vika och, atsch-pang, sjönk den oförmodadt ned i fönsterposten som ett vagnsfönster.

Der ute lyste under junisolen de höggafliga, små, hemtrefliga trähusen i klein-aber-mein-stil och bepansrade från grund till tak med hvitstrukna, rundskurna, fjälliknande spån. De hus, som ännu hade luckorna uppskjutna, tycktes fullkomligt sakna fönster. De hvita luckorna kunde ögat icke särskilja från den hvita väggen.

Bäst det var, öppnade sig helt oförmodadt en lucka i väggen och en sömnögd kvinna med pannhåret deladt i två gardiner tittade ut. Strax derefter dök husets långa rad af små luckor ned i fönsterposten. Atsch-pang, atsch-pang, atsch-pang ljöd det tätt efter hvartannat som ett kägelklots rullande utför en trappa. Slutligen hade det nyss sofvande huset slagit upp sina tolf à tjugo ögon. Gafvelväggen af trä hade förvandlats till en vägg af idel fönsterrutor.

Man kunde likna dessa schweizerhus vid drifhus, så vida menniskorna bakom fönster-

väggen ej vore så olika ståtliga drifhusplantor som möjligt. Det är bättre att likna schweizerhusen vid gurksängar.

Rummen i ett appenzellerhus äro så låga, att en svensk adelsman slår hufvudet i taket. I öfre våningens dagligstuga sitta kvinnorna öfver sina bågar och brodera skjortbröst och näsdukar eller sy med guldtråd på sammet. Deras arbeten gå sedan till utlandet. Framför dem ligga saxar och fingerborgar af messing på det långa bordet. I källarvåningen sitter sedan mannaminne en flicka, som hvarken är täck eller ful, i en oformligt stor väfstol. Hvar gång väfstoln slår de två täta slagen, rysta husets hundra glasrutor och i dagligstugan hoppa saxarna och fingerborgarna på bordet.

Appenzells kvinnor äro ansedda för att vara de renligaste i hela Alprepubliken. Renligheten i dessa små hem är ibland nästan tryckande och retsam. De hvita golfplankorna näns man knappast beträda. På låsens spegelblanka vred af polerad messing lemna de varma fingrarna märken. I köket tyckas de skinande kastrullerna ämnade till väggprydnader, och spisen, detta husaltare på hvilket den välmående husmodern bränner

sina rökverk, poleras om lördagen som om det vore meningen att sälja den för ny.

Medan jag klädde mig och frukosterade, hade emellertid hela byn blifvit vaken och solskenet lekte i fruktträdsskogarna. Jag tog min lätta packning, gjorde upp räkningen med värden, storskrattade åt hans tokroliga appenzellerdialekt samt begaf mig åstad. Först gick jag dock några slag genom den hemtrefliga byn — och genast började dessa godmodigt nätta små öfverraskningar, som det schweiziska landtlifvet alltid bjuder främlingen på.

Framför det prydligaste huset i byn stod ortens »Hauptmann», ortens högsta ämbetsman. Han stod framför sin förmögna familjs lilla men ärevördiga hus och höll i sin hand — Ja, gissa! Kanske en staf eller något annat tecken på sin makt? Nej, låt oss icke glömma i hvilket land vi äro. I sin hand höll han en — sopkvast. Han stod, svartklädd, i bländhvita skjortärmar och med de guldskalmade glasögonen skjutna i pannan samt sopade trottoaren till söndagen.

Ofrivilligt strök jag af hatten och helsade, helsade djupt.

Så kom jag upp till kyrkan, hvars portar stodo på vid gafvel. Der inne kunde ju alltid vara något att se, menade jag. Men hade jag tänkt mig för, skulle jag ha besparat mig stegen dit uppför den långa backen. Kyrkan var zwingliansk, och en sådan kyrka är helt och hållet utan prydnader samt utan altare. Några ceremonier skulle jag icke heller fått fröjda ögat med, om jag haft tålamod att vänta. Zwingli, den enda verkligt sympatiska personligheten bland reformatorerna, han som icke hade storherrar att kompromissa med och som också derför fullständigast bröt med de katolska traditionerna, har strängt bannlyst alla ceremonier. Öfver hans kyrka hvilar än i dag samma uppriktighet, som omgaf honom sjelf som en gloria, ända till den stund då han uppgaf anden under päronträdet vid Kappel. Inga signerier, inga knäfall.

Hade jag stannat och öfvervarit en nattvardsgång, hade jag fått se hur till en början ett simpelt träbord lyfts fram i koret. Vid detta hade presten stält sig med vinet och någon af byns lekmän med brödet. Slutligen hade en efter en af församlingen gått fram och mottagit nattvarden med en egendomlig liten knix för

att derefter, djupt generad af de kringsittandes blickar, raskt återvända till sin plats.

Lutheranernas och zwinglianernas strider om nattvardens »detta *är*» eller detta »*föreställer*» äro ju lyckligtvis länge sedan endast ett minne. Ingen lär längre kalla zwinglianerna »ett djefvulens följe», hur ofta Luther än upprepade det och hur hårdt han än i Marburg slog i bordet, på hvilket han skrifvit med krita: »detta *är* min lekamen». Deremot kan ju ej förnekas, att var nattvarden ursprungligen en måltid som intogs af hela församlingen gemensamt, så har lutheranerna i sjelfva sättet för nattvardens firande mera närmat sig de första kristna än zwinglianerna. Det gemensamma i nattvarden återfins i lutheranernas gemensamma knäfall vid altarringen, men har hos zwinglianerna gått förloradt.

Just då jag med en blick upp mot kyrkans lökformiga torntak öfvertygat mig om, att tiden aldrig står stilla och att tornuret redan visade tio, började kyrkoklockorna ljuda. Men att höra kyrkoklockorna i en bondby bland Alperna är som att höra kungsringning i en hufvudstad hos oss. I alla fjellväggar ringer ekot. Den här gången ljödo klockorna helt melankoliskt, ty

de ringde till begrafning. Nere i byn närmade sig redan liktåget.

Först gick dödgräfvaren, lång och mager med gråsvart skäggbotten, rundskuren slängkappa samt mycket hög och ruggig hatt. Han var en ypperlig personifikation af döden. Med släpande steg och krokiga knän närmade han sig så hemsk och motbjudande, att jag helt visst förskrämd skulle ha gömt mig bakom kyrkan, om jag hade varit tjugo år yngre. Tätt bakom honom bars den enkla med ett svart kläde höljda kistan på en bår. Slutligen kommo alla sörjande. Men hvilken oöfverskådlig rad! Den tog aldrig slut. Först gingo männen två och två, så kvinnorna två och två, liksom om de varit uppstälda till enkleken med dödgräfvaren till enka.

Plötsligt tvärstannade dödgräfvaren och slog ihop händerna. Båren med kistan vek hastigt af åt sidan in på kyrkogården, der den döda utan ceremonier, utan jordfästning i tysthet öfverlemnades åt jorden. De sörjande begåfvo sig in i kyrkan. De kommo — alltid två och två — i en ändlös rad. Det var ett helt litet perspektivstudium att låta ögat följa utefter den slingrande ormen af allvarliga bondansigten. Längs

borta vid stjärten sågo de ut som små, af och an rullande potäter. Byns hela befolkning var tydligen på benen.

Förvånad vände jag mig till en liten gubbe, som kommit att stanna bakom mig. För att han skulle förstå mig, försökte jag härma Appenzellerdialekten genom att uttala orden litet dumt och tölpaktigt. Det lilla bysamhällets Hauptmann kunde det icke gerna vara, som nu fördes till grafven, efter jag kort förut sett honom med kvasten i hand. Hvem var då den framstående person som eskorterades till kyrkogården af så mycket folk?

Den tillfrågade gubben ref sig en stund under hakan. Derefter svarade han:

— Det är en sinnessjuk käring, som dog härom dagen på fattighuset.

Det var alltså ett fattighushjon, som hela samhället i festligt tåg ledsagade till grafven. Ja, så var det. Liksom hos de första kristna hela församlingen följde en afliden medlem till grafven, utan afseende på hans stånd, så gjorde också invånarna här uppe i den lilla byn.

Du lyckliga vrå bland bergen! Du oansenliga lilla samhälle, der jemlikheten är fullständig,

der millionären kan sitta till bords med sin dräng, der de bästa af de framtidsdrömmar som rufva inom samtiden äro förverkligade! Hvarför hade jag så brådt att lemna dig? Hvarför stannade jag icke för alltid bland dina frukträdsskogars idyller?

Hvarför? Derför att vi äro för förderfvade att i längden kunna trifvas bland dessa idyllers lugna lycka. Vi skratta åt dem och finna dem bondaktigt löjliga. Vi tåla oss icke med mindre än att vårt lif blir en dram, der uppskakande scener aflösa hvarann tills plötsligt handlingen dystert stupar mot femte akten.

Jag följde den backiga landsvägen från byn upp mot staden Appenzell.

Appenzellaren lefver af boskapsskötsel, men bedrifver aldrig åkerbruk. De kuperade betes-markernas väl vårdade gräsmattor, hvilka aldrig sprättas upp af plogen, kantas af svart barrskog och komma kantonen att bitvis likna en engelsk park. På höjderna eller i dalgångarna stå byarnas hvita små trähus, flockvis som betande hvit-ulliga får.

Muntra skyttelag kommo i hastigt tramp med löfkransade slokhattar, gevär och stora dryckes-

horn. Lustfarande ungdom i vacker appenzeller-drägt stojade i festsmyckade långa, öppna vagnar. Alla sjöngo. Deras sång var icke skrål utan verklig, flerstämmig sång. Alpstupornas ekon svarade. När och fjerran hördes byarnas kyrk-klockor, och inne i skogsdungarna gökens hoho.

Några spännande reseäfventyr voro just ej att vänta midt ibland så mycken lugn glädje. Har jag någon gång råkat ut för sådana, ha de dock icke synnerligen frestat min skildrareifver. Det är eget det der, hur somliga motiv oemot-ståndligt tvinga en att söka fram pennan me-dan andra, oftast vida rikare på innehåll, lemna en oberörd. Den här söndagen var kanske den betydelselösaste i mitt lif och likväl roar det mig att beskrifva den, just den och ingen annan.

Det var en tid, då jag tänkte utbilda mig till figurmålare. Jag låg nere i Rom och i Ori-enten och strök duk, och så långt gick allt väl. Men så blef jag elev hos Gérôme på Ecole des Beaux-Arts i Paris. Då kunde Gérôme säga ungefär så här: »*Hvad* ni framställer är mindre vigtigt än *hur* ni framställer, ni må nu afbilda en kloss eller ett fruntimmer».

Hans yttrande retade mig obeskrifligt, men han hade rätt. Om en tafla föreställer en messingsljusstake mellan två morötter eller en lotus-pelare mellan två danserskor betyder i sjelfva arbetets stund mindre än att det hela blir sant samt en glädje för ögat.

Det lustiga är emellertid, att då jag nu sitter här vid min aftonlampa i en gammal förfallen herrgård på Tiveden och ordnar beskrifningen om en söndag i Appenzell, märker jag att Gérômes regel ibland också kan tillämpas, då det gäller att måla med ord. Medan läsaren gäspar, är jag sjelf så helt försjunken i skapandets nöje, att jag knappast tänker på om det är en handlingsfattig, betydelselös, liten söndagsskildring, som jag sysslar med, eller en berättelse i stora stilen.

Nej, några äfventyr visade sig icke, och fram mot middagen vandrade jag genom den medeltidsaktiga staden Appenzell, som är katolsk. Från de hvita husens ölstugor sträckte sig de brokigt målade eller förgylda skyltarna, föreställande hästar, får eller oxhufvud. Inne i källarsalarna såg det lågt och mörkt ut och ölet, osten och brödet fröjda icke ögat på samma sätt som ita-

lienska vinstugornas frukthögar och smäckra, långhalsade vinflaskor. Då man ser en tysk-schweizisk måltid, erinrar man sig de svenska borgarehemmens osköna middagsbord med den vanskapliga fula, lilla ölbuteljen och den af måladt bleck bucklade brödkorgen, hvilken Fidias icke skulle velat haft till spottlåda.

En annan påminnelse om svenskt bord får man i ett litet ord, som husmödrarna ofta upprepa der i bergsbygden. Brödsmulor heta nemligen på appenzellerdialekt »Brösmuli». Hastigt uttaladt låter det som ren svenska.

På trapporna till kyrkan knäböjde landtfolk i gulaktiga och rödaktiga nationaldrägter. Flera kvinnor buro en egendomlig hårklädsel af flor och snarlik två stora flugvingar. Inne i kyrkans rökelsemättade halfmörker, der orgeln susade medan presten lyfte monstransen, skymtade trasiga flikar af trofeer från slaget vid Vögeliseck, der bönderna gjorde upp räkningen med den välmående abboten i S:t Gallen.

Vi befinna oss här midt uppe i de trakter der den genom så många strider förvärfvade friheten ännu bär sin första ursprungliga pregel. Ett tilltalande minne af forna tiders enkla lag-

stiftningsmaskineri lefver kvar i denna kantons ännu bibehållna Landesgemeinde, vid hvilken folket sjelf afgör landets frågor och stiftar lag.

I Appenzell samlas alla medborgare som fylt aderton år till Landesgemeinde under öppen himmel hvart år sista söndagen i april. Till tecken af sin suveränitet uppträder folket då i vapen och — cylinderhatt. Svärd och cylinder! Ack, ni naiva högländare! Ni ana ej hur lustiga ni se ut, när ni med högtidlig uppsyn sätta på er den urmodiga och uppluddade hatten, medan den långa pampen, som tillhört far och farfar, hänger fram under rocken med sin svarta, rödstötta läderslida. Kanske ana ni också lika litet med hvilken djup rörelse, med hvilken uppriktig aktning en främling betraktar er, när ni komma med paraply — med paraply, svärd och cylinderhatt utför alpsluttningen till samlingsslätten der nere, der man upprest ett enkelt altare af grankvistar. Det är lika omöjligt att inte dra på munnen som att återhålla en tår i ögonvrån. Man erfar en lust att buga sig och vifta med näsduken för detta lilla förträffliga folk, som förstått att erhålla och bevara en frihet, med hvil-

ken ej ens de gamle athenarnas tål någon jemförelse. Här i en undangömd bergsbygd är *det* ett fullbordadt faktum, som i våra största kulturländer ännu är den rödaste utopi.

En Landesgemeinde öppnas med gudstjenst. Derefter förestafvas en ed, hvilken hvar och en af församlingen bekräftar genom att uppsträcka tre fingrar, tummen, pekfingret och långfingret. Detta betyder att han svär vid gudomens tre personer, fadren, sonen och den heliga anda. Slutligen framträder kantonens Landammann mellan två härolder, hvilka äro klädda i trekantig hatt och fotsid kappa i kantonens färger. Sedan han aflemnat sitt embetssigill till tecken att han lagt sin magt och myndighet i folkets händer blir talarestolen beträdd. Omröstningen sker genom händernas uppräckande. Då alla frågor blifvit afgjorda, afslutas den egendomliga och gripande akten med en kort bön och en psalm. Alla hufvud blottas. Prestens ord höras ej långt, men när de många tusen rösterna ta upp psalmen, börjar det också sjunga inne i närmsta fjellväggen. Det är som om landets hvithåriga gamla försvarare Alperna, hvilka på alla sidor resa sig i molnen, stämde in och höllo basen i mörka

besynnerliga fugor. Tårar strömma utför mången schweizares väderbitna kind.

Om främlingen äfven under en sådan i sanning storartad stund skrattar litet, så må det förlåtas honom, ty de der härolderna, som vi nyss talade om, äro alldeles ohjelpliga. De äro obeskrifligt roliga med sin drumliga hållning och sin kamrocksliknande kappa, under hvilken den grofva kängan tittar fram. De tyckas liksom säga:

»Sirr 'u, så här sir folket ut när det regerar. Det sir komiskt sublimt ut.»

Den här söndagen var det emellertid icke fråga om någon Landesgemeinde. Jag lemnade staden och vandrade vidare öfver kullarna, afundsjukt betraktande denna lyckliga vrå af verlden, der ett sundt statsskick och en någorlunda jemn fördelning af jorden spridde välstånd och lugn. Då jag erinrade mig andra länder, var det som om jag plötsligt från ett dårhus kommit ut i friska luften, men med hjernan ännu fullastad med dårars meningslösa yttranden.

Innan Appenzell ännu alldeles försvunnit bakom min rygg, mulnade det hastigt. Vädret var icke längre säkert.

Öfver granskogen reste sig Ebenalp bäddadt i moln och öfver Ebenalp det höga snöiga Säntis. Säntis har form af en pyramid, Ebenalp af en tärning. Ebenalps väggar stupade nästan lodrätt. Ju närmare man kom, ju otroligare syntes det, att detta berg verkligen vore möjligt att bestiga. Gångstigen steg våldsamt och liknade en uttorkad fjellbäcks steniga bädd. Så småningom klättrade den rätt in i molnen. Ansigtet betäcktes af en kall fuktighet. Allt insveptes i tät, tryckande, man kunde nästan säga, förskräckande dimma, som stundom skiftade i gulgrönt. De största föremål blefvo redan på några stegs afstånd osynliga, medan, allt efter som dimman förtunnades eller tätnade, de närmaste klippblocken sköto fram och förstorades eller kröpo ihop och liksom försvunno i marken. Vägen omgafs af låg marskog, men den urskildes endast otydligt som sedd genom vatten. Man tyckte sig på hafsbotten i en djup tångskog. Att lägga sig ned och hvila under de risiga marträden var som att ligga drunknad under koraller.

Öfver mitt hufvud hängde en isig, mörk, regnande ättestupa i spökbelysning. Genom den hemska, outhärdliga tystnaden hördes dropparnas

fall samt då och då ett svagt rullande buller som från en aflägsen åska. Det kom från Alperna, som i sin hundratusenåriga längtan efter förintelse äta sönder sig sjelfva och låta sten efter sten tumla ned utför branterna. Man förstod de gamla mythernas ofta upprepade ord: »på berget bodde Gud».

Men mythernas manteldraperade gudar hade länge sedan gått ur tiden, och medeltidens gud i kapucinerkåpa hade icke heller längre något att säga. Den gud som nu bodde der uppe på Ebenalp var en nutidsgud, en gemytlig, schackrande liten schweizergud i byxor. De som kommo till honom ofvan skyn, herbergerade han för 5 francs om dagen, mat och uppassning inberäknadt. Det var också till hans värdshushimmel jag hoppades hinna innan aftonen.

Med ens krökte den ytterst branta och steniga stigen åt sidan, och jag befann mig på en träbro, som hade en bräcklig ledstång på ena sidan och endast höll några plankor i bredd. Den svängde i skarpa vinklar och hade en öfverraskande längd. Den tycktes fästad längs en lodrät fjellvägg som en lång veranda. Jag såg endast dimma mellan de glesa plankorna under

mina fötter och dimma öfver mig, och brons båda ändpunkter försvunno i dimma. Jag makade sakta en nedrasad stenflisa ut öfver bryggans kant och lät den falla. Den försvann i den gulgröna dimman, och jag lyddes men hörde icke då den träffade marken.

Jag tyckte mig gå tvärt igenom verldsrymden på en brygga af några slarfvigt hopfogade bräder till en annan och hvarför icke också en bättre verld.

Den verld, som jag nu beträdde, då bryggan slutligen nådde fast mark, låg i djup snö; men det var icke en ny verld, ty jag såg en menniska. Innerst inne i den tysta dimman såg jag ett ansigte med långt svart hår, som var benadt öfver pannan, och med två stora brustna ögon.

Jag erfor ett begär att vända om, att kasta min käpp och springande skynda tillbaka utför berget. I stället gick jag närmare i snön och såg nu, att det var en utmerglad, fullkomligt naken man med öppna armar. Han var uppspikad på ett högt kors — och jag kände honom väl.

Djupt nere under dimman klämtade kyrkklockan i Appenzell med korta slag, katolskt

och medeltidsaktigt. Jag satte mig för några ögonblick på krucifixets stenfot.

Två gamla regler säga: fjellvandraren skall ha klart väder och fjellvandraren skall ha sällskap. Rådet är godt, såvida fjellvandraren står i södra Europa, i Italien eller Grekland. Der ligger höglandets skönhet i de stora vyernas glada färgspel och linier. Der är landskapet plastiskt mer än pittoreskt och skall derför ses tydligt och klart, ej endast anas, ej ses i moln. Der likna de mjuka bergskammarna ryggarna på en rad unga flickor, som på fältet stå böjda öfver skäran. Alpernas skönhet ligger deremot i det pittoreska, det beslöjade hemskt hotfulla. Alperna likna inga skördeflickor. De likna storvuxna barbarergubbar, som genom sin bizarra hufvudbonad och sitt vilda yttre vilja injaga skräck. Utsigten från en alptopp är en klar dag endast som att se ned på en orolig golfmatta; färgerna äro kalla och brutala. Först när fördystrande molnmassor rulla fram, först när man känner en rysning utefter ryggen, framträder alplandskapets skönhet i all sin storhet, i allt sitt öfverväldigande majestät.

Men i en sådan stund skall man icke ha sällskap. Det gör ingenting, om man också går vilse och får tillbringa sin natt i ett lider, genom hvars plankvägg man hör rasslet af kreaturens kedjor. Alpvandraren skall ha mulet väder och alpvandraren skall vara ensam.

Oaktadt jag satt der i dimman ensam, ville dock den der rysningen icke komma den här gången, ty träsnidaren hade icke undgått att i bilden på krucifixet inlägga något schweiziskt småbelåtet, som alldeles förstörde stämningen. Jag tyckte nästan, att om bilden hade öppnat sina träläppar och talat, måste han ha uttryckt sig ungefär så här:

— Herreje, bist du müd'?

Då skulle jag ha svarat:

— Dåss nüd. Möchte abe' gern e' Flaschli Pilsner.

Först när jag gick vidare och dimman åter beslöjade bilden, blef han icke längre en korsfäst appenzellare utan den som han skulle föreställa.

Några steg från krucifixet stod en helt låg klockstapel alldeles på randen af det dimmiga bråddjupet. Bakom klockstapeln gick vägen

förbi en grund grotta. Detta var Wildkirchli, Appenzells mest vildromantiska punkt.

Katolikerna, som stundom äro lika rika på goda infall som på helgon, ha förvandlat grottan till ett kapell åt S:t Michael. Altaret var betäckt med pappersblommor och i det fuktiga taket, från hvilket ett sakta regn droppade, hängde en krycka och en utbrunnen lampa. Ännu några år förut bodde här en eremit, hvilken uppe i bergensligheten sökte det lugn som han saknat der nere. Då han en morgon samlade ris, kom han så långt ut på bråddjupets slipriga kant att han — upptogs till himmeln.

Ännu några steg längre bort krökte vägen rätt in i en annan större grotta. Inne i denna låg en liten alpstuga under det framskjutande klipptaket som ett djupt liggande öga under ett barskt ögonbryn.

Den oansenliga lilla fjellhyddan har naturligtvis en värdshusskylt. Inomhus var fullt af lustvandrande landtfolk i drägter. Medan jag väntade på att få litet till lifs, bläddrade jag i den tjocka främlingsboken.

Något svenskt namn kunde jag icke upptäcka. Det var bortåt två år som jag icke hade

sammanträffat med en svensk. Man känner annars redan på långt håll lätt igen honom på sin breda, vadderade, litet pylsiga ytterrock, hvilken så afstickande skiljer honom från andra, att den nästan förtjenade namn af svensk nationaldrägt. Men det är så nyttigt att ibland en en längre tid vara fullständigt afskild från sin egen nation. Totalbilden blir lättare öfverskådlig, och det är ej endast felen utan också förtjensterna som framstå skarpare.

Det var derför icke heller med någon synnerlig saknad som jag upptäckte frånvaron af svenska namn. Tvärtom, jag erfor samma jublande känsla af frihet, som man ofta lifvas af, då man är ute i verlden. Det är helt visst icke någon tillfredsställelse öfver att vara långt från sitt hemland. Detta är dock till sist det som man i hemlighet är mest hängifven af allt i lifvet. Nej, det är glädjen öfver att vara långt från alla dem hvilka sammanfattas under ett enda litet ord, som fantasien gör liktydigt med allt tråkigt, andefattigt och dumt — slägten.

I brist på bättre inskref jag derför i boken följande otillbörliga rader:

Drag ystert ut i din ungdoms dar
och lär dig att känna verlden!
Och lär dig att känna en och hvar,
Som bjöd dig sin hand på färden.
Men ser du en tvåbent punschkarafin
om också vid verldens ände,
med porslinslikt skjortbröst och mulåsnemin;
var viss, då är han din frände,
din morbror, din syssling, din bror, din kusin.

Det fins något som jag skulle vilja kalla litterärt samvete. För min ringa del tycker jag, när jag försöker skrifva något, att jag mellan de två verkliga ögonen har ett tredje öga, ett stort allvarligt öga, som granskar hvart ord. Jag vet knappast något som jag skulle ångra så djupt som ett samvetslöst yttrande i skrift, i tryck. Men den här gången blundade det der tredje ögat mycket lugnt.

För öfrigt var boken full af verser, som voro lika dåliga, men oftast mycket längre. Främlingsböckernas poeter uttrycka sig gerna på bredt blomsterspråk. De känna ej den stora konsten att kunna kalla en katt helt enkelt för en katt.

Midt på en af bokens sidor upptäckte jag plötsligt följande minst sagdt litet tvifvelaktiga

namnteckning: »Bazaine, Maréchal de France, fugitif de l'île St. Marguerite».

Snedt öfver denna rad hade en tung hand ritat ett stort: »Traître!» En nervös fruntimmershand hade öfverskrifvit det hårda ordet med ett bevekande: »Pitié au malheureux!» Hela den fullklottrade sidan handlade endast om den störtade marskalken. Hans namn låg der som en orm i en myrstack. Det begrofs bokstafligen under grofva skymford och tröstande utrop. Slutligen hade en bred, gemytlig, schweizisk bierdrinkarestil, liksom för att med ens afbryta debatten, skrifvit öfver allt sammans en vers, som kunde öfversättas ungefär så här:

»Nu öser regnet ner.
Det regnar rent förskräckligt;
och när det regnat tillräckligt,
så regnar det inte mer.»

Medan jag stafvade i främlingsboken, hade en frisk vind blåst upp och molnen brusto i sär. Vägen upp till Ebenalp förde emellertid in i djupet af den grotta, vid hvars mynning värdshuset hakat sig fast som ett örnnäste i en bergsskrefva. En nästan oschweiziskt vacker flicka i

svart sammetslif, stora hvita pösärmar och med silfvergranlåt i håret, tände en stor fyrsticka och gick före mig för att visa vägen. Den mörka och backiga grottan var mer kuslig än storartad. Då vi kommit ett stycke in i den unkna luften, frågade jag flickan, om hon icke var rädd att gå tillbaka samma väg ensam. Hon gjorde en mycket lustig min, belyst af fyrstickan, med hufvudet böjdt öfver axeln samt svarade på sin täckt klumpiga dialekt:

— Herreje, då man är *alldeles* ensam är det inte farligt.

Jag försökte att besvara hennes dristiga svar med en rolig replik, men innan jag fick den i ordning, stodo vi vid en plankdörr, genom hvars springor dagsljuset sken in. Hon lyste med fyrstickan på låset mycket noga och omständligt och satte nyckeln i låset med en långsam försigtighet, som om hon fruktade att den vid minsta brådska kunde springa i bitar. Så vred hon litet med nyckeln, och låset gnisslade utan att hon fick upp det. Ack ja, herreje, det var ju heller ej underligt om låset rostadt igen der i fukten! Det blef nu min tur att försöka. Som jag märkte, att låset genast skulle ha öppnat

sig, om jag tagit i på allvar, förde jag i stället med en erfaren låssmeds pröfvande handgrepp nyckeln försigtigt än åt den ena sidan än åt den andra. Derefter tog jag ut den och blåste i nyckelpipan. Den lät som en lergök i den tomma grottan och flickan började skratta öfverljudt samt tog nyckeln från mig för att också blåsa. Snart kommo vi under fund med, att vi kunde få två toner ur den genom att hålla den på olika sätt. Då hon för andra gången satte den i låset, råkade hon genom en oförsigtighet att taga för hårdt i vredet. Låset sprang upp och korsdraget stälde dörren på vid gafvel.

Jag fortsatte allena på gångstigen utefter bråddjupet, medan flickan återvände genom grottan.

Efter en stund stod jag uppe på Ebenalps platå framför det oansenliga värdshuset. Atsch-pang, atsch-pang! och träluckorna sprungo upp ur väggen öfver de små fönstren. Solnedgången var inne och luften isande.

Dimman hade sjunkit efter blåsten och molnen rullade nedanför berget som långa valkar af smutsig fönsterbomull. Ibland rispades de upp och man fick syn på en i kallt grönt och

gult färgad karta; det var Rhens floddal. Kamors och Säntis' snömassor reste sig ur molnhafvet som simmande isberg. Aftonsolens sneda, djupröda dagrar insvepte höglandet i denna hemska Alpglühen, hvars rodnad är för mörk att kallas eld och för glimmande att kallas blod, men som en romantiker möjligen skulle kalla brinnande blod. Djupt nere vid Wildkirchli och från stigen ned genom dalgången hördes de hemtågande lustvandrarskarornas musikaliskt vackra, rena, flerstämmiga sånger. En sommarsöndag i Schweiz är ej svartklädd trumpenhet, den är sång. Minnet af alpernas söndagsidyller förefaller mig också alltid som ekot af sång, men ganska beskedlig sång som t. ex. denna:

»Min Schatz ist z' Bernig uss,
ond i bin hinna;
min Schatz thued tanza duss,
ond i mues spinna.»

Besynnerliga Schweiz, motsatsernas land! Ett idealiskt statsskick, en storartad natur, som i vild prakt saknar like, och vid sidan af detta fruktträdsskogarnas idyller och ett småväxt, gemytligt borgarfolk. Mellan alpstuporna stå de

godmodigt hemtrefliga byarna som böcker af Fritz Reuter mellan två band Shakspeare. På Stora S:t Bernhard Spetsbergens klimat och nere vid Vevey vindrufvor och italienska motiv. I sanning, den som vill gifva en åskådlig bild af detta fängslande land, får icke skrifva några reseskizzer, utan böcker tjocka som biblar. Ett skall, om han är sann, alltid bli genomgående. Midt i sin förtjusning öfver landskapet, skall han, vid en blick på sin vägvisare, dra på munnen, men icke elakt utan vänligt och välvilligt, nästan beundrande.

III.

Festspelet vid Sempach.

Många goda råd innehålla den af estetiska resenärer så fanatiskt hatade stackars Baedeker. Ännu fler funnos dock vanligen i äldre resehandböcker. Jag tänker icke på femtonhundratalets skinninbundna på latin. Jag tänker på Martin Zeillers, som utkom från Ulm 1651 på hederlig tyska.

Det är bra, säger den klyftige Martin Zeiler, »om turisten före afresan lär sig att simma och äfven att koka en smula, så kan han på härberget se till, att han får maten som han vill. Han bör ha med sig en stambok, i hvilken personer, som han sammanträffar med, kunna skrifva in sina namn; men han skall se till, att de icke skrifva något förargligt eller oanständigt. Pengar-

na skall han förvara i skorna. Mot tiggare skall han visa sig godhjertad, men för starka tiggare skall han taga sig i akt. När han beser en ort skall han noga underrätta sig om i hvilket land han befinner sig samt om dervarande konstnärer, dans- och fäktmästare och lärare på allehanda musikaliska instrument. När han kommer hem, skall han lägga bort utländska kläder och hårklädslar och öfver hufvud taget uppföra sig så, att han kan få en god anställning och ingå ett fördelaktigt äktenskap.»

Du förträfflige Martin Zeiler, utförligare och mera klippska förhållningsreglor kan man inte gerna med fog fordra. Dock är det en sak som hvarken du eller någon annan resehandboksskrifvare tycks vilja hjelpa resenärer till rätt med. Du säger icke, hur den skall bära sig åt, som i sällskap med fem andra kommer till ett värdshus der alla rum, utom ett enda litet med en bädd, äro upptagna. Detta missöde råkade jag ut för i en liten alpby nära Sempach aftonen före femhundraårsfesten, som skulle firas till minne af slaget vid Sempach.

På tröskeln till värdshuset stod egarinnan, en rödfnaslig liten fru med goater. Hon var vid

ytterligt retligt lynne. Hela huset var fullt af folk, och der stodo vi nu ytterligare sex gäster och ropade på det enda återstående rummet. Som klok schweiziska visste hon dock, hur hon skulle ställa det. Hon höll auktion.

— Två och en half francs, — bjöd en herre för rummet.

— Två och sjuttifem, — ropade en annan.

— Tre francs!

Jag mönstrade i smyg mina olyckskamrater. Hade der funnits en engelsman, hade det naturligtvis ej varit lönt att upptaga kampen. Han hade slutat med att bjuda ett pund eller par för det lilla kyffet. En svensk resenovis hade det icke heller varit roligt att täfla med, ty en sådan ger sig alltid sken af att vara grufligt rik. Lyckligtvis voro de fem herrarna emellertid schweizare och i förlitan på deras sparsamhet bjöd jag tre och femti.

— Tre och sexti! — hördes en röst.

— Tre och sjuttifem! — mauschlade en annan.

Nu var ögonblicket inne att genom en djerf kupp gripa segern. Låtsande den mest lättsinniga munterhet, liksom jag vore färdig att kasta

både klocka och börs för gummans fötter, ropade jag derför med stark röst:

— Fem francs!

De fyra herrarna betraktade mig med en blick full af indignation, full af outtröttlig hushållsaktighet och aflägsnade sig. Men då jag ville stiga in, trädde gumman i vägen och yttrade, återvinnande sin schweiziskt hjertliga vänlighet, som dock nu lät litet gjord:

— Ni har väl inte ätit kväll?

— Jo för en timme sedan.

— Jaså. Bo på värdshuset utan att äta. Herreje! jo, det skulle bära sig för mig, att låta gästerna göra på sådant vis. Nej, det blir ingenting af! Då får någon af de andra rummet.

Inseende att jag var nära att förlora hvad jag nyss vunnit, lät jag mig tåligt ledas in till källaresalens bord, som redan var omringadt af tåligt ätande gäster. Gumman återvann med ens sin vänlighet och med en nigande rörelse vände hon sig mot bordet och frågade:

— Får det lof att vara Médoc eller Veltliner eller litet Sassella? Eller kanske herrarna föredraga något tyskt vin?

Några af oss beställde det ena vinet, några det andra. Derefter gick gumman ned utför en rät, brant trappa i källaren, men råkade att glömma dörren på glänt. Hon öppnade kranen till ett fat och tappade vin på några karafiner. Slutligen kom hon upp igen och radade upp de solkiga, med ett ljust rödvin rågade karafinerna samt yttrade under vänliga små nigningar.

— Här är Sassella, här är herrns Médoc, och här ha vi litet landtvin. Försök det!

Att få så många viner här uppe i bergen var helt oväntadt och lika oväntadt att få dem på karafiner. Men det mest öfverraskande var att få dem alla tre ur samma fat. Vi tordes likväl icke skratta, ty våra bäddplatser voro oss kära. I stället fyllde vi våra glas och schweizarna skålade sins emellan med ordet: Prosit!

Ändtligen! tänkte jag, då jag slutligen gick till sängs inne i mitt rum, hvilket var helt fodradt med trä, lågt och litet och påminde om en byrålåda. Emellertid hade de fem husvilla herrarna och ett tiotal andra slagit sig ned i källarsalen vägg i vägg och sjöngo fosterländska sånger. Snart märkte de, att de tunna bräden, som skilde dem och mig, gaf ett doft, effektfullt

ljud, om man dunkade takten på dem. Jag låg som en råtta i en dundrande puka.

Med glädje helsade jag soluppgången den 5 juli 1886.

Snart befann jag mig tillsammans med tusentals menniskor på den mycket högt belägna äng, der en gång slaget vid Sempach utkämpades. På vägarna närmade sig omnibussar, klädda med flaggor och grönt. Djupt på dalgångens botten frambrusade extratåg med öppna, festprydda vagnar, som från edsförbundets alla kantoner samlade glada åskådare, hvilka vid första lägenhet uppstämde sånger. Från Sempach tillkännagaf aflägset kanondunder, att festprocessionen satt sig i rörelse. I byarna ringde kyrkklockorna och allt arbete hvilade. Julihimmeln var högblå, och daggen glittrade i fruktträdsskogarnas gräs. Klockan var ännu knappast sju.

Sjelfva slagfältet utgjordes af en kullig högslätt kantad af barrskog och med stora vyer öfver Pilatus' snötinne och öfver den blå sommarstilla Sempachersjön. Mellan saftiga dungar af päronträd, hvars lummiga grenar, tunga af halfmogen frukt, böjde sig till marken, reste

sig två kapell. Det ena var helt litet och förvarade skallar och ben funna i slagfältets jord. Det andra var invändigt dekoreradt med de vid Sempach fallna schweizerhjeltarnas namn. Det var en helgedom vigd åt minnet af frihetshjeltar och omgifvet af fjellandskapens tystnad.

Så snart festprocessionen hunnit upp på högslätten, förrättades katolsk gudstjenst under fri himmel. Derefter höllos tal vid en till Winkelrieds minne upprest sten. Slutligen samlades alla på den stora af provisoriska träbänkar uppförda amfiteater, från hvilket sjelfva festspelet skulle åses. Visaren på kyrktornet i Sempach hade nu redan hunnit till 11,30.

Nedanför sittplatserna sträckte sig en rymlig rännarebana, på hvilken 500 man, kostymerade till schweiziskt landtfolk och till österrikiska jernmän skulle återgifva den ryktbara striden, som 1386 utkämpades på detta ställe. Bakom rännarebanan reste sig ett podium för 600 kostymerade sångare och öfver detta sjelfva scenen, hvars kulisser och fonddekoration utgjordes af sjelfva det praktfulla alplandskapet med Pilatus i bakgrunden. Från scenens midt förde en hög trappa upp till en hvit, altareliknande sarkofag, som bar

Winkelrieds sista ord till inskrift: »Sorgt für Weib und Kind!» På locket syntes sagohjeltens bild i öfvernaturlig storlek. Högst öfver allt detta glimmade mot den djupblå himmeln och omgifven af åtta flammande fyrfat en bländande hvit, i gips effektfullt utförd kolossal-staty föreställande Helvetia.

Det hela var på samma gång både storartadt och enkelt. Medan passionsspelen i Oberammergau sträfva efter dramatisk verkan, ville man här endast gifva ett slags kostymfest, en målerisk tablå i det fria. Just frånvaron af teaterdekorationer, förhängen och all den myckna bondgrannlåt, som smugit sig in i oberammergauernas beryktade passionsspel, gaf det hela en viss antik pregel. När man satt der under den fullkomligt molnfria himmeln, i den sommarvarma luften, betraktande fyrfaten, den hvita jättestatyn och det soliga berglandskapet, tyckte man sig nästan förflyttad två årtusenden tillbaka i tiden och bevittnande en nationalfest vid Olympia eller någon annan grekisk ort.

Festspelet var sönderdeladt i sju afdelningar: skördefest, de edsvurnas intåg (i Sempach), krigarnas afsked, sjelfva slaget, segrarnas hemtåg,

segrarna kring Winkelrieds bår och slutligen »Prophetische Vision». Texten, som var författad till praktfull musik, var långt ifrån den bästa, oaktadt ämnet var så rikt, om icke på rent dramatiska motiv, så på poetiska. Öfverdrifter och stora fraser grinade från snart sagdt hvarje sida. Författaren hörde tydligen till dem, som icke inse, att man kan uppskatta sitt fosterland utan att bruka stora ord, likaväl som man kan vara fästad vid sin mor utan att kalla henne tidehvarfvets mest hugstora gumma. Jag vill endast anföra följande olyckliga kör:

»Bis im letzten Glühen
stirbt der Alpen Haupt,
und im letzten Blühen
sinkt die Ros' entlaubt,
bis im letzten Beben
selbst die Sonne schied,
wird dein Name leben,
leben, Winkelried!»

Öfverdriften i dessa bradskande ord blef så mycket löjligare som åsigterna om denne Winkelried just för närvarande äro mycket stridiga. Några forskare förklara, att han helt och hållet tillhör sagan liksom Tell, hvilken först genom Tschudys berömda schweizerkrönika

blef en nationalhjelte. De äldsta berättelserna om slaget vid Sempach nämna ingenting om Winkelrieds uppträdande. Först i en bortåt femtio år senare författad krönika från Zürich berättas om »en trogen man», hvilken, då han under slaget såg, hur de österrikiska jernmännen med sina långa lansar stucko ned de främsta schweizarna utan att nås af deras korta hillebarder, skyndade fram och »tryckte ned» så många lansar, att hans följeslagare kunde tränga sig in bland fienden. Att denne »trogna man» hette Winkelried och att han tryckte lansspetsarna i sitt eget bröst, derom vet kronisten intet. Enligt Bürklis »Der wahre Winkelried» voro emellertid österrikarna alldeles icke ordnade i led med fälda lansar och schweizarna vunno icke slaget genom »une bataille rangée» utan genom öfverrumpling såsom vid Morgarten och Murten. I sådant fall skulle Winkelrieds bragd helt enkelt ha varit en omöjlighet. Enligt en viss doktor Liebenau i Luzern skulle emellertid den gamla skildringen af slaget vara den trovärdigaste och han hänvisar vidare till en urkund från Stanz, i hvilken en Erni Winkelried omnämnes bland de fallna. Den vanligaste uppfattningen är, som vi

veta, att de edsförbundna i kilformig slagordning mötte de i blänkande rustningar antågande österrikiska ädlingarna, hvars lansmur till en början tycktes ogenomtränglig. Då omslöt Winkelried med sina armar så många fiendtliga lansar, som han kunde räcka, samt röjde, genomborrad af dem, på detta sätt väg för de edsvurna, som nu kommo i tillfälle att använda sina korta vapen. Österrikiska baneret sjönk till jorden, hertig Leopold föll och alla de af dessa prunkande och nyss så segervissa riddersmän, hvilka icke lyckades fly, nedhöggos af den torftigt rustade och illa öfvade men djerfva bondeskaran. Det må nu vara hur som helst med Winkelried. Det säkra är, att det icke behöfdes svulstigt språk och granna fraser för att förherrliga minnet af en sådan dag. Med hvilken djup rörelse läsa vi icke om detta utomordentliga, afskilda lilla folks ljusa frihetskamp i en tid då hela det öfriga Europa låg begrafvet i feodalismens mörker! Och dessa fattiga herdar och bönder, som aldrig hört talas om en grekisk folkförsamling och som icke leddes af någon bildningsaristokrati, förstodo att gifva sin vunna frihet en form, som vår tids mest framskjutna andar peka mot, ännu hundra

år efter eden i Bollhuset, som ett nästan oupphinneligt ideal. Vi behöfva sannerligen icke tänka oss frihetens gudinna i grekisk drägt. Vi behöfva icke söka henne bland megärorna från Place de Grève. Alpherdens väderbitna hustru, som i stället att jämra sig och varna, när hennes man reste sig mot sina förtryckare, tog hans hatt och skjorta och med högaffeln i högsta hugg satte österrikiska ryttarnas hästar på hasorna i backarna vid Stoss, äfven hon var frihetens gudinna.

Man behöfde derför icke heller vara schweizare för att erfara en känsla, som nästan förtjenade namn af andakt, då kören nu stämde upp och festspelet tog sin början.

Vid klangen af koskällor tågade landtfolk i medeltidsdrägter upp på scenen till skördefest. Snart hördes på afstånd inne i den naturliga venstra kulissens granskog en dof lur. Med bågar, hillebarder, morgonstjernor och fanor drogo de edsvurna förbi genom rännarebanan för att osedda af publiken utkämpa striden bakom Helvetias stod. Gubbar, kvinnor och barn följde uppe från scenen stridens gång och läto genom sina samtal på vers åskådarna förstå hur det aflopp. Snart kommo österrikarna på galopperande hästar

och med vajande hjelmbuskar i vild flykt. Med eröfrade fanor och vagnar fullastade med rustningar och vapen och annat byte återvände slutligen de edsvurna, och på en bår medfördes Winkelrieds lik.

Nu kom festspelets glanspunkt och slutnummer: den profetiska visionen. Bärande de två och tjugo kantonernas olika fanor stego gossar uppför de höga trapporna. De bekransade den altareaktiga sarkofagen, hvilken högt i den blå luften sken blänkande hvit som en leende graf åt en hero, hvilken varit nog afundsvärdt lycklig att få offra sitt lif för en stor sak. På båda sidor om trappan grupperade sig landtfolk och krigare under en skog af fanor. Hvilken brokig mängd af dukar med bizarra gripar, oxhufvud, örnar, björnar, nycklar och kors! Nere bland åskådarna stodo studenter och burschenföreningar med röda, gröna eller violetta guldstickade sammetsjackor och med blomsterkransade dryckeshorn samt under en ännu praktfullare, guldstammig skog af fanor. Jag har aldrig sett så mycket glitter, så mycket ljust, lysande silke på en gång. Det var en turkisk sidenhandlares haschischfantasi. Det var ett slösande med purpur, ljusblått, hvitt och gult, som i förening med det varma solskenet

glädjeberusade ögat. Rundt omkring öfver det oöfverskådliga menniskohafvet smattrade applåderna som slagregn.

I denna hänryckningens stund kom jag ofrivilligt att vända mig mot förbundspresidentens tribun. Måhända ville jag se, om han grät.

Då mötte mig en af dessa små öfverraskningar, som vid hvarje högtidligt ögonblick i Schweiz plötsligt dyka upp liksom Judas' komiskt-realistiska figur stiger fram bland de allvarliga gestalterna i oberammergauernas passionsspel. Presidenten — åt en skinksmörgås!

Ack, Schweiz, jag borde kunna ha förutsett detta! Och dock fördunstade icke stämningen för skinksmörgåsens skull. Tvärtom; det enkla och naiva hos schweizaren, hos den oansenliga, hyggliga lille förbundspresidenten der uppe på hedersplatsen gjorde midt bland all denna prakt ett nästan rörande intryck. Just vid åsynen af skinksmörgåsen kände jag hur uppriktigt, hur varmt jag älskade detta Schweiz.

Så snart kören tystnat, tågade hela den kostymerade skaran med sina fanor och följd af studenterna ned mot Sempach. Det var ingen svårighet för mig att utan besvär komma från

min plats, ty som slösaktig svensk hade jag naturligtvis ansett mig tvungen att välja en af de dyrare. De sparsamma schweizarna hade deremot hållit sig på de sämre och lemnat bänkarna rundt omkring mig nästan tomma.

Vägen stupade temligen brant utför de bördiga kullarna. Det blef en fullkomlig folkvandring. Det kom icke längre i fråga att följa upptrampade stigar. Stora massor af folk gingo fram öfver gräsvallarna genom fruktträdsskogarna. Alla hade samma tanke, samma mål: festmåltiden vid Sempach. De flesta voro Alprepublikens infödda barn, vana att taga ginvägar öfver bergshöjder, att timvis vandra upp och ned och att känna sig allt muntrare, ju besvärligare vägen steg eller stupade. Så småningom började man känna igen sina grannar och lägga märke till dem, hvilka blefvo efter och försvunno liksom stupade under en stormning. Ibland kunde en rad af pojkar, beständigt sjungande, beständigt knuffande hvar andra i sidan, tränga sig fram och inom några minuter försvinna lika långt framför alla andra som de nyss dukit upp bakom dem. Med ens kunde all sång tvärtystna. Genom hela det tysta landskapet hördes i ett sådant ögonblick endast det

ojemna trampet af många tusen par fötter och det bjellrande lätet af ett eller annat dricksglas, hvilket i en illa packad matsäckskorg klingade mot buteljen.

Ändtligen nådde vi Sempach. Vi slogo oss ned i en provisorisk barack på träbänkar kring provisoriska långa bord med pappersdukar och pappersservietter, och nu skulle den efterlängtade måltiden börjas. Förbundspresidenten tog plats högt upp i bakgrunden, sedan han länge torkat pannan med en kulört snusnäsduk. Utanför i gräset lägrade de kostymerade och kokade mat öfver stora eldar.

Men nu kom den oundgängliga lilla öfverraskningen, hvilken på en utländings läppar skulle framlocka ett gladt, oförargligt leende. Man väntade en festmiddag — och man fick en tvifvelaktig soppa samt en tallrik buljongskött, hvarpå soppan kokats, korf, bönor och sockertårta. Se der matsedeln.

Kung Ludvig af Baiern, som kort förut med sjelfmord slutat sin af storhetsmani pinade tillvaro, lär i ett inkonsekvent ögonblick med en mycket högtidlig skrifvelse gjort förfrågan hos myndigheterna i någon af de fyra urkantonerna,

om det mötte något hinder att upptaga honom till medborgare i kantonen. I ett lika högtidligt svar meddelades, att det på intet vis mötte några svårigheter — såvida han afsade sig kronan. Liksom han, oaktadt sin hyper-estetiska smak för det praktfulla och lysande, beundrade och älskade denna enkla lilla borgarenation, så böra vi också göra litet hvar. Så gjorde jag der jag tuggade mitt buljongskött.

Solen hade emellertid länge sedan lemnat sin middagshöjd, och det var redan sent, då jag på ett af de många extratågen anlände till Luzern för att dröja der öfver natten. Här fick jag dock på aftonen bevittna den del af festen som i måleriskt afseende öfverträffade allt annat.

Den stora krigareskaran från Sempach skulle ungefär kl. 7 göra sitt segerintåg i Luzern. Den hade dock blifvit fördröjd på vägen och anlände först vid tiotiden, då sommarnattens skymning redan gjorde alla föremål otydliga. Just detta, att skymningen gjorde sitt intåg före krigsfolket, framkallade den rent af illusoriska effekten. De många hotellen försvunno, medan i stället den långa, takbetäckta träbron aftecknades mot vattnet och de medeltida tornen och ringmurarna mot

natthimmeln. På bergen tändes glädjeeldar — alldeles som vid en seger fordomtima. Plötsligt hördes en röst bland de till trängsel packade åskådarna: »nu komma de!» I det samma nalkades i stadsmurens hvälfda port den brokiga skaran, trupp för trupp, med vapen och fanor och fyrspända vagnar lastade med segerbyte. Det hemmagjorda, hoplappade eller litet teater-aktiga i drägterna, som vid fullt dagsljus ibland hade tittat fram här och hvar, dolde halfmörkret. Framför hvar afdelning gingo pipare och trum-mare, hvilkas fåtoniga medeltida melodier skor-rade öfver den tysta gatan. Det var ej längre en kostymfest; det var medeltiden lifslefvande.

Med hufvudet uppfyldt af fantasier öfver händelser, som redan äro omtvistade sagor, och menniskor, som redan äro mull och ben, gick jag, då den sista krigaren försvunnit, till närmaste hotell. Alla rum voro dock upptagna. Jag gick till nästa stora främlingskasern. Samma svar. Ingenstädes stod en madrass med två lakan och ett täcke att få. Slutligen förbarmade sig en välvillig hotellvärd. Herreje, man kunde väl ej begära att främlingar skulle ligga på gatan! Visserligen hade han sjelf intet att glädja mig med,

men hans portier skulle visa mig till en af hans gifta vänner, som helt visst skulle upplåta sitt gästrum. Så blef det också och strax efter midnatt somnade jag godt.

Då jag emellertid vaknade sent påföljande dag, förvånades jag öfver rummets lyx. Var detta ett rum i Schweiz? Framför fönstret hängde tunga sidengardiner, täcket var af siden, och kuddar och lakan voro så öfversållade med spetsar, att jag tyckte mig nästan ligga i likkista på parad. Slutligen steg tjensteflickan in, en nätt flicka med täck bindmössa och en stor silfverblank bricka, på hvilken hon bjöd mig kaffe i en utsökt fin kopp. Var detta verkligen i Schweiz, det tarfliga, lilla Schweiz, eller drömde jag? Då jag skulle gå, vägrade tjensteflickan att mottaga någon betalning och hennes herrskap voro redan på sitt »Geschäft». Ville jag råka dem, skulle jag endast gå till Weinmarkt och fråga efter dem i första huset till venster. De hette Wolf.

Vid Weinmarkt i första huset till venster mötte mig dock en liten godmodig schweizisk öfverraskning igen. På en stor skylt lästes namnet Wolf. Så kom en liten röd stjerna och derefter ordet — Slagtare!

Bakom marmordisken stod herr Wolf, min värd, som jag börjat föreställa mig som en mycket fin herre. Han bar ett hvitt förkläde samt knifven och brynet vid sidan. Vid en pulpet satt hans fru och skref upp.

Du okonstlade, pålitliga, hjertliga och tilldragande lilla schweizerfolk, som man icke kan annat än älska och beundra och hos hvilket man trifs så väl! På sådant sätt roar det dig att öfverraska främlingen. Då han stiger in i ett lågt och nästan torftigt enkelt hus i någon landtby, kan man upplysa honom om, att han befinner sig hos någon mycket rik och framstående man. Då han vaknar upp på en spetskudde, får han kanske veta, att han sofvit hos en — slagtare! Undra då på, om främlingen också retas och skämtar litet med dina små egenheter. Han gör det dock med hjertat fullt af sympati.

IV.

Ett familjeminne.

En vinter kom jag att uppehålla mig i Lenzburg i Aargau. Den gammalmodiga, sällan besökta staden, öfver hvars höggafliga hus kyrkan reste sig med sitt storkbo, erbjöd inga förströelser, och jag sökte inga, ty min tid var upptagen. Mina grannar förvånades öfver min motvilja för alla nöjen och gjorde sig lustiga öfver mig. Och kanske de hade rätt. Det är ett stort lättsinne att så roa sig på en dag, att man ligger sjuk i åtta, men det är ett ännu större lättsinne att aldrig roa sig. Det fins emellertid tider af lifvet, då enslighetens trumpna tystnad är en vederkvickelse.

Det blef min vana att, då det led mot solnedgången, ställa upp mina böcker på hyllan,

släcka min långa pipa och sätta på mig en stor björnskinnsmössa samt oberoende af väder och vind begifva mig ut i snön. Vanligen började jag promenera af och an längs ett grundt vattendrag, som strök tätt förbi stadens utkant. På andra sidan detta strida och derför sällan frusna vatten, hvars eviga bubblande och rasslande fylde hela landskapet med melankoli, låg ett stort hus, som ådrog sig uppmärksamheten genom sin slottslikt höga stentrappa och sin trädgårds gamla fruktträd och lindar. Huset tycktes vara från slutet af förra århundradet och bar i hvart och ett af takets fyra hörn dessa i sandsten huggna blomsterurnor, hvilka i den trakten voro obligatoriska för dåtidens rikare borgarehus.

I den sena timme, då jag vanligen kom der förbi, glödde de hundra små fönsterrutorna i solnedgången, som om rummen varit upplysta af många ljus. Rundt omkring sträckte sig de kuperade vingårdarna, der vinpressen längesedan tystnat och snön låg djup samt erinrade om spräcklig marmor genom de många gula och röda löf, som blåsten fört med sig från bokskogen på kullarnas krön. Det gamla huset upptog ofta mina tankar, och fantasien och

slumpen gjorde mig snart bekant med namnen på dem, som bodde der eller fordom bott der. En af de senare var Oberst Gustaffson.

Det var, berättade man, något af åren före 1820, som Oberst Gustaffson en lördags eftermiddag ankom till Lenzburg på en dammig flakvagn och alldeles ensam. Troligen var det kort efter sedan han — han den en gång så monarkiska monarken — begärt och erhållit borgarerätt i det republikanska Basel samt dervid enligt bruk inträdt i ett skrå. Det gamla huset der nere på andra sidan bäcken var på den tiden det ståtligaste i trakten och beboddes af en förmögen stadtamtman H—l († 1820). Denna mycket ansedde storborgare bjöd gerna gäster och var en hjertans välvillig man. Hans förmåga att porträttera, att i hast träffa ett ansigte eger ännu ett bevis i ett blyertsporträtt af Oberst Gustaffson, hvilket, tecknadt på en blankett af pergament, än i dag förvaras uppe på en hylla i ett af det gamla husets många väggskåp.

Så småningom sökte jag att skaffa mig närmare upplysningar om den ovanlige landsflyktingens besök, men jag märkte, att jag kom i elfte timmen. Jag märkte, att jag icke fick för-

spilla tiden, om jag ville få veta något. Den gamla stadtamtmannen sof sedan mer än sextio år under sin grafsten, på hvilken bokstäfverna knappast längre voro läsliga. Den af hans döttrar, hvilken i sin tidigaste barndom flere gånger lekt på Oberst Gustaffsons knä och hvilken särskildt varit föremål för hans välvilja, var död sedan fjorton dagar. Hennes yngre syster, som ännu lefde och som enligt allas mening hade mycket att berätta om det, som jag önskade att veta, hade nyss träffats af slag, och kunde hvarken meddela sig muntligen eller genom pennan. Hennes bror, en bruten orkeslös gubbe, var den enda lefvande, som ännu kunde skänka några upplysningar, innan den i och för sig sjelf egentligen så betydelselösa tilldragelsen för alltid sjönk i en fullständig glömska.

Jag kom för att se en akt af ett litet okändt skådespel, som jag ville referera, men kom för sent. Ridån började redan långsamt sänka sig, och jag hann knappast att i hast uppfatta dekorationen och några af de spelande.

Den gamle mannen bodde vid en af stadens äldre och trängre gator. En mörk, smal trappa förde till hans rum. Då man bultade på dörren,

läste han icke upp, ty han var döf. Sjelfva rummet var lika lågt som trångt. Den slitna soffan, den stora fyrfotade blå kakelugnen och den uppbäddade sängen lemnade nästan ingen plats öfrig för honom sjelf och ännu mindre för några besökande. Vi hvarje rörelse snuddade man emot något föremål. Då man törnade mot stolen, stötte denna mot soffan och soffan mot sängen, hvilken slutligen med en vresig jämmer gaf en dof stöt i den hvitstrukna träbeklädda väggen. Ett vackert gammalt pendelur i rococo, hvars nervösa pickande fylde det tysta och kvalmiga rummet, var det enda, som berättade om det välstånd, hvilket familjen en gång egt, men nu förlorat.

Den välmenande gamla gubben lyfte allt emellanåt sin hand till örat som en lur för att höra bättre. Hans minne var ytterligt försvagadt; alla årtal och namn hade gått förlorade, och endast genom långsamt sökande och genom inblandandet af långa betydelselösa berättelser från sin ungdom lyckades han framleta rapsodiska erinringar från Oberst Gustaffsons besök. Medan han talade, tröttade han emellertid sig sjelf, och hans utmattade tanke förmådde ej längre sär-

skilja och beskrifva de oklara dimsyner, som han började uppväcka. Ridån sjönk ända till golfvet.

Mycket blef det alltså ej jag fick veta om Oberst Gustaffson. Då han stannat med sin flakvagn framför det gamla huset der nere vid vattendraget, hade en gumma med uppkaflade ärmar och näsduken bunden om håret samt med sopkvasten i hand putsat den höga stentrappan. Det var, som jag redan berättat, lördag, och på lördagen städar och fejar hela den renliga alp-republiken från dagningen till skymningens in-brott. Den trötta gumman, som ej haft en ledig stund på hela dagen, var vid mycket vresigt lynne. Oberst Gustaffson steg upp för trappan bakom hennes rygg och frågade i en kanske något sträf ton, om stadtamtmannen var att träffa. Gumman svarade snäsigt och utan att vända sig om, att han ej var hemma.

Oberst Gustaffson frågade nu i ännu sträf-vare ton, om icke åtminstone stadtamtmannens fru kunde råkas. Gumman sopade ännu ett par tag med kvasten, vände sig slutligen förargad om och betraktade den okända gästen. Slutligen stötte hon den upp- och nedvända kvastens skaft

i stentrappan som en ceremonimästare stöter med sin staf samt bad med några kärfva, onådiga ord Oberst Gustaffson stiga in och vänta.

Hans väntan blef mycket långvarig. Både tio minuter och en kvart gick han otåligt af och an, speglad af den smala spegeln, som ännu sitter der mellan fönstren. Spegeln har icke bevarat hans bild, men vi känna den litet hvar från de många berättelserna om hans yttre under denna tid af hans landsflykt, då han ofta gick till fots och åt i källarsalarna tillsammans med vandrare och handelsresande, hvilka gjorde sig lustiga öfver honom utan att ana från hvilken hisnande höjd han störtat, innan han blef deras bordskamrat. Vi se tydligt för oss hans betydligt luggslitna mörkbruna, ända till hakan knäpta rock, hans svarta sidenhalsduk, rundskurna filthatt och mörkgrå byxor samt hans händer, som aldrig buro handskar, men som en gång mottagit spiran framför altaret i Stockholms Storkyrka.

Skymningen tilltog redan hastigt, men ännu gick han af och an. Slutligen stannade han otåligt och lade redan handen på låsvredet, då dörren i det samma öppnades och husets värdinna stod framför honom på tröskeln. Hon

hade håret benadt i två gardiner öfver pannan, hvit mössa och stor guldbrosch. Oberst Gustaffson, som redan var bekant med hennes man och kanske äfven inbjuden, helsade och yttrade:

— Ich bin der Oberst Gustaffson und bitte Gastfreundschaft!

Då han räckte henne handen, märkte han emellertid, att hon icke var någon annan än — gumman från trappan! I öfverensstämmelse med landets anspråkslösa vanor hade den rike stadtamtmannens fru sjelf sopat sin trappa. Då hon fick främmande, hade hon ömsat kläder samt tvättat och kammat sig efter dagens stök och uppträdde nu med en värdinnas värdighet och yttre. Denna enkelhet i seder rörde honom djupt, och från den stunden umgicks han på det förtroligaste med familjen och blef länge deras gäst.

De, hvilka företrädesvis blefvo föremål för hans välvilja, voro de små barnen — de små barnen, hvilka nu voro döda eller orkeslösa sjuttioåringar. Han deltog ibland till och med i deras lekar. Men en gång då någon af dem envist drog i hans rockskört, gaf han en örfil.

Till sitt sätt var han inbunden och tillbakadragen, men då samtalet berörde de olyckor, som träffat honom, blef han ofta så häftig, att värdinnan »måste svara med Guds ord». Då han talade gick han gerna af och an med den ena handen på ryggen. För öfrigt tillbragte han största delen af dygnet på sitt rum och företog först mot mörkrets inbrott en spatsertur.

Tjenstefolket i huset tyckte, att han var alldeles för fordrande. Ack, ni den schweiziska landsbygdens naiva tjensteflickor! Då värdinnan sopade trappan, tycka ni, att gästen också bör bädda upp sin säng och borsta sina skor! Ingen — ingen som icke var schweizare — kunde vara mindre fordrande än Oberst Gustaffson på den tiden. Det är ju bland annat brukligt, att man erbjuder en kunglig gäst husets paradrum till boningsrum. Här kom detta aldrig i fråga! Den republikanska lilla småstadsfamiljen bekymrade sig icke om ett sådant bruk. Oberst Gustaffson bebodde endast ett litet gästrum, och hans bädd var en smal omålad säng af något simplare träslag.

I vårt århundrade har väl knappast någon

afdankad regent så fullkomligt sjunkit ned till obemärkt privatperson som Oberst Gustaffson gjorde. Då han efter en längre tid lemnade Lenzburg, skedde det lika tyst som han kommit dit, och några hus från det hvari han bott, visste man litet eller intet om honom och hans besök. I St. Gallen, der han vid sin tarfliga ståpulpet af granträ, författade »La journée du 13 Mars 1809» och der han slutligen uppgaf andan på värdshuset »Zum weissen Rössli», har jag dock bland äldre personer påträffat flera som minnas honom och hans begrafning. Särskildt berätta de om det ovanliga norrsken som glänste öfver de af facklorna rödaktigt belysta husen, då hans lik vid midnatt bisattes i St. Magnuskyrkans sakristia.

Men i det gamla huset der nere vid bäcken i Lenzburg förvarades ännu efter hans död den simpla gästrumssäng, i hvilken han legat. Den gamla stadtamtmannen hade gått bort; svåra ekonomiska olyckor hade träffat familjen, och den af bekymmer nedtryckta enkan, hon som sopade trappan, då Oberst Gustaffson anmälde sig, brukade ofta peka på den simpla och omålade sängen samt säga:

— Ser ni, när en man, som uppvuxit i midten af det slösaktigaste öfverflöd, kunnat sofva godt i den der simpla möbeln, då är det också vår skyldighet att bära vår olycka med tålamod.

På detta sätt blef den oansenliga sängen en familjerelik, kring hvilken hela slägtens sentimentalitet koncentrerade sig, ett slags symbol för tålamodet. Den öfvergick, då enkan dog, i barns och barnbarns händer. Nyare tiders växande fordringar på lyx gjorde den snart obrukbar äfven för gästrummet. Hvar den fick sin plats, stod den och skräpade. Slutligen fäldes den ihop och ställdes undan på vinden. Men ofta, då familjen under de svåra motgångar, som fortfarande förföljde den, erinrade sig den stoiska gamla fruns uppmaningar, föll samtalet på den gamla sängen, och den drogs fram ur dammet och betraktades. Det grämde dem, om den förr eller senare vid något dödsfall skulle bortauktioneras för en spottstyfver tillsammans med annat gammalt skräp. När emellertid tiden närmade sig den dag, då det nuvarande svenska hofvet genom giftermål lierades med det badenska, och tidningarna följaktligen voro fylda med uppgifter

om Oberst Gustaffson och hans afkomlingar, fingo den gamle stadtamtmannens efterkommande oväntade tankar. De skickade helt sonika den gamla sängen som present till hofvet i Karlsruhe. Huru vida den sedan hamnade på slottsvinden, muséet eller i eldbrasan, får den som är bättre underrättad upplysa.

Då jag sista gången besökte det stora huset der nere vid bäcken, kom jag som vanligt mot skymningen. Den gråhåriga värdinnan, som varit gift med en medlem af familjen, men redan vid mycket unga år blifvit enka, lemnade mig en stund ensam för att efter landets bruk sjelf ombesörja ett och annat, som hon ville servera. Det gammalmodiga, stora, aflånga mottagningsrummet var ännu så godt som oförändradt. Den fyrfotade, med bjerta blommor målade kakelugnen gaf sin värme. De mörka dörrarna hade stora beslag och lås af blankpolerad messing. Längs väggarna stodo stela, rätvinkliga möbler i det första kejsardömets stil. Utefter långväggen sträckte sig en af dessa oformligt långa soffor, hvilka tyckas uppfunna för Jesu apostlar, ty de rymma ända till tolf man. Sidorummens

väggar voro beklädda med rödaktigt betsadt körsbärsträ.

Solnedgången sken in genom de många små träinfattade rutorna och aftecknade på väggarna de aflöfvade lindarnas rörliga kvistar. Det föreföll, som om väggarna oupphörligen fullskrifvits med bokstäfver och ord, hvilka strax utplånades och ersattes af nya.

På samma sätt nedskrifvas oupphörligen ord och omdömen om offentliga personligheter för att strax utplånas och ersättas af nya. De nya omdömen om Oberst Gustaffson, hvilka framdeles möjligen komma att utplåna och ersätta äldre, torde ju rimligtvis icke bli fördelaktiga, men helt visst bli de åtminstone icke skärpta. Vår tids psykologiska iakttagelser, som ju visa att personligheten endast är summan af uppfostran, lefnadsförhållanden och nedärfda egenheter skall väl så småningom frigöra historieskrifningen från den gamla ovanan att behandla personligheten som ett fristående helt och att kasta skulden för hela tidehvarfs misstag på enskilda menniskor. En modern historieskrifvare får icke vara så grofhändt, att han endast målar i hvitt och svart samt indelar sin berättelse i

två kolumner: den ena med halfgudar och den andra med missdådare och stackare. Psykologien lofvar att bli en vetenskap, som skall borttaga verldens synder.

V.

Slottet Brunegg.

Mina vänner åldras. Deras ansigten vanställas och skrumpna. Jag ser hvart vägen stupar, deras väg och min, och jag kan ej glömma att dödskallen redan grinar inom oss. Med doft dunder öppnas krematoriets jernluckor som två svartblå läppar mumlande om förintelse, och jag hopsamlar benskärfvorna och den ännu varma askan efter min fars lik. Bra lättfärdig skulle jag vara för att ej besinna ögonblickets värde.

Det är visserligen sant att många i sin ifver att njuta sitt »i dag» förstört sitt »i morgon». Detta visar dock endast att en smula själsadel är lika nödvändig, då det gäller att förljufva stunden som då det är frågan om att försköna sin bostad med prydnader. När Odyssevs, alltid

hjelte, låg i Circes armar, blefvo hans följeslagare svin.

För mig är det närvarande något heligt, som jag endast törs vidröra med mjuka händer. Jag ångrar hvar gång jag med ett häftigt ord stört ett gladt samkväm. Helt försjunka i stundens glädje kunna vi nutidens unga ju visserligen aldrig. Vi speja i hemlighet efter en stupstock att förlora hufvudet på. Det förefaller dock ibland nästan som om hvarje sträfvan, hvilken förbittrar vårt »i dag» med löften om »i morgon» vore en menniskornas fiende, ty morgondagen är en maskerad skälm. Jag lär mig att värdera allt ljust och gladt. Då jag dör, skulle jag vilja jordfästas med tre glas bourgogne. Jag ville bli begrafven i en trädgård under ett äppelträd, i hvilket barnen kunde stjäla frukt och i hvilket, då äpplena skördades om hösten, pojkarna kunde knipa flickorna i benet. Min graf skulle vara en gräsbänk, på hvilken älskande kunde ligga och kyssas i smyg.

Som en af Leipzigs judar om aftonen segerglad ordnar dagens vinst af koppar, silfver och guld i olika högar, så ordnar jag vid lampan mina minnen — behållningen af dessa tusen ögonblick, som kommit och gått likt småmynt. Minnet

af slottet Brunegg ligger i guldhögen. Medeltidsromantik och nutid, estetiskt drömmeri och fritt arbete sammansmälte der till ett. Jag tyckte mig sitta med min unga hustru och några böcker i en löfsal, hvilken afskilde oss från verlden utan att alldeles utestänga den, dolde oss utan att alldeles bortskymma lifvet utomkring.

Vi hade tillbragt vintern i Lenzburg. Aprilsolen brände redan på villans tak och fruktträdsskogarna blommade. Hvart skulle vi begifva oss för att få ligga i gräset utan handskar och hatt? Ja hvart? I mellersta och södra Europa kommer man sällan i tillfälle att ostörd få tillbringa sin sommar som ett naturbarn.

En eftermiddag kom vår granne, doktorn, för att efter vanan prata bort en stund vid cigarren. Han var en fryntlig liten schweizare, alltid törstig efter öl, alltid jägtad af göromål, alltid både skämtsam och topp tunnor rasande på en gång. Han var icke blott läkare, utan, enligt bruket der på landsbygden, äfven apotekare samt beredde sjelf de droger han ordinerade. Man säger, att läkaren efterträdt presten både i att göra sig oumbärlig och väl betald. Påståendet kan tillämpas på den schweiziska lands-

bygdens läkare, ty om han också icke ens tillnärmelsevis förtjenar sådana jättesummor som hans yrkesbröder i Europas storstäder, slutar han dock vanligen förmögen. För öfrigt råder i Schweiz ett ganska ovanligt bruk: man gifver läkaren drickspenningar. Då man vill likvidera honom, begär man räkningen; om man då får en räkning på t. ex. 150 francs, betalar man, i den händelse man varit belåten med kuren, i stället 160 eller 175, alltså 10 à 15 francs i dricks-penningar, ehuru man naturligtvis ej gifver denna extra dusör en så förarglig benämning. För patienten är detta bruk mycket retsamt, och det skulle i ett annat land rimligtvis äfven vara mycket sårande för läkaren, men schweizaren uppfattar sådant der på sitt eget gemytliga sätt och ratar ingen inkomst, den må komma i form af äskadt honorar eller godtycklig present.

Sedan doktorn blifvit erbjuden en cigarr och snoppat den, medan det oundgängliga ölet hemtades ur källaren, föll samtalet af sig sjelft på sommaren.

Doktorn stannade midt på golfvet och stirrade stelt ut genom fönstret, som om en god idé långsamt arbetade sig fram i hans hufvud. Slut-

ligen vände han sig på klacken och gjorde en rörelse med handen, som om han funnit en tanke, hvilken var så enkel och låg så nära till hands, att det förvånade honom sjelf, att han icke förr kommit på den. Det enda vi hade att göra, påstod han, vore att hyra — ett slott.

Skrattande ryckte jag på axlarna och bjöd honom en tändsticka till cigarren, men han stirrade fortfarande lika stelt och allvarsamt framför sig samt tillade:

— Potztusig! Ni kan ju hyra Schloss Brunegg.

I det småborgerliga Schweiz hade till och med slotten fått stiga ned till borgarehem, förpaktarebostäder och sommarnöjen.

Genom doktorns bemedling fingo vi verkligen också snart för en mycket blygsam summa hyra Schloss Brunegg, en grånad gammal riddareborg, tillhörig en af ortens rikare familjer, hvilken i följd af dödsfall för någon tid tänkte lemna trakten.

Schloss Brunegg, som låg högt på en bergås, två timmars väg från Lenzburg, var ett af de äldsta slotten i hela alprepubliken och räknade sina anor ända upp ur medeltidens mest aflägsna skymning. Det hade bland annat innehafts af

slägten Gessler och bebotts af en bror till den ryktbart tyranniska Gessler, hvilken enligt traditionen föll för Tells pil i hålvägen vid Küssnacht.

Vägen dit upp till det vanvårdade slottet var stenig och brant och nästan ofarbar för hjuldon. Sjelfva slottet var befäst och utgjordes af en oregelbunden hufvudbyggnad med torn samt af tre terrasslikt öfver hvarandra stigande vallar, som nu förvandlats till trädgård, ett litet kapell och en länga af pittoreskt sammangyttrade lägre hus, som omgåfvo borggården och beboddes af förpaktaren och hans folk.

Hufvudbyggnaden och terrasserna fingo vi till oinskränkt disposition och hade alltså godt utrymme. En smal, omåttligt hög och brant stentrappa klättrade från borggården öfver terrasserna upp till hufvudbyggnaden, hvars södra vägg från grund till tak öfvergrönskades af vinrankor. På andra sidan stupade murarna och berget tvärbrant ned i bokskogen. Bottenvåningen delades af en lång, dyster, halfskum gång, som pryddes af ett gammalt dryckesbord, af vackert snidade stolar samt af hjorthufvuden med stora, greniga horn. Den öfre våningen upptogs af sofrum och kök och af den stora, låga hemtrefliga daglig-

stugan, hvars fabelaktigt tjocka murar gåfvo den djupa fönstersmygen utseende af ett litet rum för sig. I den tredje våningen voro de egentliga paradrummen. Der fans rustkammaren med sin trånga, låga och vanligtvis stängda dörr, hvilken man icke öppnade utan att taga ett tändt ljus med sig, ty rustkammarens fönsterluckor voro tillskjutna. Man blef helt hemsk till mods inne i det mörka rummet, der ljuslågan likasom förlorade sin lyskraft i den instängda, fuktiga luften och förvandlades till en rödaktig dunstklump och der väggarna voro fulla af vapen och harnesk, af hvilka ett var genomskjutet af en kula. Der uppe fans också den ljusa, långa riddarsalen, som hade fem fönster. I salens hörn stodo rustningar med fäldt hjelmvisir och med lans eller hillebard i händerna. Jagttroféer prydde de hvitrappade väggarna, och fönstren buro vapensköldar i måladt glas. Slottets möbler voro oftast visserligen ganska ömtåliga att sitta på och lappade och urblekta, men vördnadsbjudande genom sin ålder. Taskiga moderna pigkammartapeter och gardiner voro dock uppsatta här och hvar och tycktes liksom säga: — Se på oss, medan du hör hönsen kackla bland halm och boss nere på borggården.

Se på oss, så glömmer du icke att du, oaktadt du är i ett slott, dock befinner dig i det små-borgerliga Schweiz.

På de gamla, långt i rummen framspringande mångfotade kakelugnarna, som voro målade i alla färger, stodo mörknade och buckliga remmare och ljusstakar af tenn. På väggarna hängde familjeporträtt. Der syntes femtonhundratalets barska, svartklädda, till protestanter nyss omvända prestmän med stora biblar i händerna. Så kommo sextonhundratalets krigare i gula kyller med magen framskjuten, sluttande axlar, knävel-borrar och stora, röda, brutala läppar. Slutligen hade vi sjuttonhundratalets pudrade eleganter, som äfven här i den borgerliga republiken buro omisskänneliga drag af vekhet.

Bland dessa befann sig den rike bomulls-fabrikanten, stamfadern för den familj, som nu rådde om Schloss Brunegg. Med sin hvita, väl vårdade, af spetsar omflutna hand, på hvars finger en stor signetring glimmade, pekade den fetlagde bomullsfabrikanten på sig sjelf, som om han skulle säga till sina efterkommande:

— Jag, jag, jag, jag! Det är jag, som gjort er till hvad ni äro!

Af de väldiga herrar, som under riddartidens oroliga dagar i tunga rustningar trampade rummens numera murkna och maskstungna golf, funnos inga bilder. Så godt var kanske det. Det var väl i alla fall mer i minnesångarnas dikter än i verkligheten, som dessas person omgafs med poesi.

På nära håll var borgherrn nog ej synnerligen romantisk der han sjelf gick vid plogen, medan hans söner pådrefvo oxarna, de stackars oxarna, som menniskan sedan hedenhös genom en grof missuppfattning förestält sig icke kunna förmås att flytta benen utan stryk. Hans hvardagsdrägt var både tarflig och sliten, och Rudolf af Habsburg lappade sjelf sina byxor.

Äfven borgen var med sina låga fönsteröppningar icke alltid så storartad. Ibland hade den endast två eldstäder, den ena i köket, den andra i dagligstugan. På Brunegg lågo dessa två rum vägg i vägg och hela slottet behöfde derför i äldre tider endast en skorsten.

Vårt närmaste grannslott var Schloss Habsburg. Det egde visserligen hvarken Bruneggs ålder eller pittoreska läge och var för öfrigt så godt som en ruin, men för sina minnens skull

och derför att det dagligen låg för våra ögon en timmes väg från vår dörr, lockade det ofta till besök. En lång allé af körsbärsträd ledde dit upp genom vingårdarna. Sjelfva slottet är ett grånadt fyrkantigt hus utan tak. Från det fyrkantiga tornet, som reser sig vid husets ena hörn, öppnar sig en vacker utsigt öfver Reuss och den vildt skummande Aar. En bitande storm sveper nästan beständigt kring den förfallna byggnaden, som med sina fönsteröppningar utan fönsterrutor, utan glimmande glas, stirra öfver trakten som en dödskalle med tomma ögonhålor. Endast tre eller fyra rum äro ännu bevarade. Det ena, som kallas Rudolfs af Habsburg arbetsrum och har puerila, men derför icke stillösa sniderier i takets af rök mörknade stockar, är ett hemtrefligt hörnrum åt solsidan, men ytterligt litet och lågt. Det största af de andra rummen, som påstås ha varit sjelfva riddarsalen, är så tryckande lågt, att helt visst ingen af det moderna Stockholms hyresgäster skulle nöja sig med en sådan sal till matsal. Vid åsynen af ett sådant rum vackla alla illusioner om de forntida riddarslottens prakt.

Den som — för att göra ett djerft språng i skildringen — besöker det sagolikt skönt belägna

Wartburg i Thüringen, förvånas äfven der öfver det trånga utrymmet. Det pittoreska i borgens oregelbundna hus, gårdar och torn, motsvarar fullkomligt, hvad han väntat. Öfver borgens yttre och det omgifvande skogshafvet hvilar just den stämning han hoppats träffa. Allt är medeltid och romantik — om man frånser den villa, hvilken Fritz Reuter, den tyska kälkborgarhumorns godmodiga författare, i lifstiden lät uppföra vid vägen upp till det majestätiska bergsslottet, oaktadt han i hela Tyskland väl knappast kunnat välja en punkt, som mindre sammanpassade med hans författareskap än just denna. Det är först vid inträdet i borgens rum, som allt förefaller så öfverraskande smått, ehuru rummens trånghet naturligtvis delvis är en följd af att bergsplatån, hvarpå borgen förlagts, icke medgifver synnerligen mycket svängrum. Den strängt stilenligt renoverade, af guld glimmande riddarsalen, hvilken så att säga bildar »Hofborgens» vind och således får spetstak, är visserligen snarare som en ädelstensglittrande skildring i en fantastisk saga än som verklighet, men man skulle ändå gerna se att den vore ett godt stycke högre. Salen, der den ryktbara sångarstriden egde rum,

är icke större än ett medelstort hvardagsrum i en modern furstebоning. De ofantliga riddarsalarna, som hade flere våningars höjd, tyckas egentligen först ha tillkommit mot medeltidens slut, när riddarväsendet redan var i fullständig upplösning och dess lyriker herr Walther von der Vogelweide redan sof under korsgången i Würzburg, medan presterna bakade sitt frukostbröd af det korn, hvarmed, enligt hans testamente, dufvorna skulle matas på hans graf.

Jemförd med riddarsalen på Wartburg var, hvad prakten angår, naturligtvis riddarsalen på Brunegg som en torr ärta jemförd med en solitär. Mot det otrefliga skräprum, som på Habsburg bar namn af riddarsal, kunde salen på Brunegg dock nästan kallas ståtlig. Ett smalt bord sträckte sig genom salen, och hvem kunde motstå frestelsen att välja sin dagliga arbetsplats just vid gafveln af detta långa bord med salshörnens två rustningar liksom två vaktande hillebardierer tätt bakom sin stol?

För att »sätta färg» i den hvita riddarsalen hade vi skaffat oss en stor kudde af körsbärsfärgad sammet med guldtofsar och broderade med blomsterslingor. Med kudden till hufvud-

gärd kunde jag kasta mig ned på soffan och med famnen full af böcker, papper och portföljer fördjupa mig i arbete, omedveten om dagarnas dato och namn. Hela veckor kunde försvinna utan att det föll mig in att gå ut. De öppna fönstren ryckte i sina hakar och då vinrankorna knackade på fönsterblecket, lät det som om någon spelat på ett gammalt klaver utan strängar. Jag tyckte mig ligga högt på månens horn, oberörd af jordens alla sorger, endast iakttagande.

En svensk författarinna skrifver på något ställe, att det ansigte behagar henne, hvilket är fåradt och hvilket visar att den, som släpar på det, lidit. *Lidit!* Sankta Birgitta kunde icke i ett anfall af klostermoral ha uttryckt sig bättre. Ett ofrivilligt jämmerrop kan undslippa en och hvar. Att hänsynslöst blotta egna och andras lidanden kan ju icke blott vara en lisa utan också en skyldighet. Men att finna lidandet mer tilltalande än lyckan, att upphöja lidandet, som dock är lifvets missbildning, till ideal, det luktar tagelskjorta. I forntiden skröt man ännu på sotsängen af sin lycka, prisade lifsglädjen och tycktes nästan skämmas öfver motgången som öfver ett misslyckande. Der uppe på Brunegg märkte

jag, att jag bättre förstod de gamles åskådning än den moderna författarinnans.

En obeskriflig lifsglädje, ett bekymmerslöst lugn bemäktigade sig vårt sinne, då vi tidigt om sommarmorgnarna öppnade slottets fönsterluckor. Ensamhetens storslagna känslor, dessa glada, luttrade, lidelsefria känslor, som genom sin sorglöshet erinra om barndomen, uppfylde oss med tacksamhet öfver att vara till.

Deruppe hvälfde sig den soliga blå himmelen. I djupet under oss låg molnhafvet, grått, gränslöst, ogenomträngligt, utan att visa en skymt af landskapet och liksom begrafvande hela jorden och allt hennes elände. Det var, som om vi befunnit oss på ett ensamt skepp långt ute på en tom ocean.

Först mot middagen stego Habsburg och slottet i Lenzburg och de högre kullarna upp öfver molnhafvet som öar. Man tyckte sig se en skärgård. en hafsvik, en af Norges fjordar omgifven af fjell och uppfyld af klippor. Slutligen remnade molnhafvet och försvann, sjunkande till jorden och blottande kantonen Aargau som en brokig matta. I bokskogen, hvars lummiga toppar vaggade tätt under Bruneggs fönster,

sjöng näktergalen, och rundt omkring det stora, fria landskapet lågo Alperna från Vorarlberg ända ned till Mont Blanc i en tandad ring af evig skinande snö.

En sommarafton ringde det plötsligt häftigt på portklockan. Vi sutto just till bords, skymningen var redan i antågande och Alperna glödde. Så sent voro vi icke vana att få besök och vi reste oss förvånade. Då inlemnades ett visitkort med namnet — August Strindberg.

Jag kastade serveten och skyndade utför trappan för att helsa vår gäst. Åtföljd af en karl, som bar hans nattsäck, stod han på tröskelträt i porten, aftecknad mot den gråkalla kvällshimmelns tomma luft. Just så som han då stod, har hans bild etsat sig in i mitt minne.

Strindberg har svensk kroppsbyggnad. Han är alltså väl växt, smärt, snarare lång än liten. Hans hufvud med det lockiga håret och de uppstrukna karaktäristiska mustascherna erinrar ibland något litet om Molières — utan att derför något särskildt drag är dem gemensamt. Hans höga, hvälfda, breda panna är ett helt litet mästerverk af djerf, kraftig pannbensarkitektur, men hans ljust blågrå ögon med de små liksom sammansnörpta

pupillerna äro trötta och svårmodiga. Hans ansigte är bredt med rundade stark framskjutande kindkotor och sjukligt djupa veck kring den fylliga välformade munnen. Uttrycket är utmanande strängt, nästan grymt. Då han är uppretad är det sådant, att om du på en aflägsen skogsväg mötte en karl med ett liknande utseende, skulle du räcka honom din börs, redan innan han begärde den.

Strindbergs ansigte ljusnar dock upp under samtalets gång. Hans sätt som i början förefaller sträft, kanske äfven blygt, blir efter hand, icke höfligt eller undfallande, men okonstladt och tillgängligt. Hans leende är vackert och godt men hastigt öfvergående och ljudlöst. Jag kan aldrig minnas att jag *hört* Strindberg skratta.

I sin helhet är hans yttre påfallande. Du ser att du har en ovanlig menniska framför dig. Du tvekar endast om det är en pedagogs, en skriftställares eller en folkledares tankar som rastlöst arbeta bakom den inåtvända blicken.

— Kennst du das Land, wo die Anjovis glühn? — hade Strindberg, som sätter värde på svensk mat, halft vemodsfullt, skrifvit till mig kort förut på ett brefkort. Det gladde mig

derför att få föra honom upp till kvällsbordet, der just i afton en nyss uppbruten burk svensk anjovis spred sin afskyvärda doft. Hänglampan tändes i taket, och så slogo vi oss ned kring det stora, rätvinkliga ekbordet och den gammalmodiga servisen med sina brokiga porslinssirat, som förestälde frukter och ormar som beto sig i stjärten — ett sjelfplågeri som de sluga ormarna väl icke ofta torde plåga sig med. Från väggen stirrade porträtten, och i slottets alla fönsterspringor hylade blåsten som en melankolisk taffelkonsert på vasspipor.

Strindberg stannade hos oss flera dagar. I likhet med många personligheter, hvilka äro män, då det gäller det offentliga, är han ett stort barn i det hvardagliga. En visa med gitarrackompanjemang eller en kringresande mimikers humoristiska föredrag förmår att sätta honom i munter stämning för en hel afton. Vårt tidsfördrif under dessa dagar blef ett spel som kallas »Platske». Det bestod i att kasta små messingsstycken, så att de föllo i numrerade hål på ett slags bord som stod uppe i salen. Men först och sist var det dock samtalet som blef vårt nöje. När allt kommer omkring är ett fritt samtal med en

snillrik, *ny* menniska den största njutning som kan förljufva ögonblicket.

Det blef nu Strindberg, som fick den röda sammetskudden till hufvudgärd. Uppe i den så kallade riddarsalen tillbragte vi dagen, medan tobaksröken ringlade som vimplar af blått flor kring lansarna.

Det året var det modernt att under sommaren bära sidenbarett, och på det sättet gick det till, att vi med denna medeltida hufvudbonad sutto der uppe i den medeltida salen på förtryckarefamiljen Gesslers gamla röfvarslott, samtalande om nutida frågor och om det land som låg långt i norr bortom Alpkedjans snööken.

Men snart var vår gäst försvunnen. Stördes vår ensamhet, var det endast af små fromsinta schweizare.

Till Bruneggs kuriositeter räknades två cylinderformiga föremål. Det ena var en kanon, som lät sin dofva malmstämma höras hvar gång någon eldsvåda inträffade inom synhåll. Det var alltid ett mycket högtidligt ögonblick, då den groflemmade förpaktaren, medan hans barn satte fingrarna i öronen och ropade af förtjusning, förde den flammande pappersluntan till fänghålet. Bru-

negg insveptes i krutrök. De små fönsterrutorna skallrade i sina murkna ramar och falkarna, hvilka, traditionsmessigt skonade af slottsinvånarnas bössor, bodde i murarnas remnor och hål, sväfvade skrämda bort öfver det blå landskapet.

Det andra cylinderformiga föremålet var en tub. Med den kunde man i god tid igenkänna de besökande, som pustande kommo i de steniga backarna upp mot slottet.

Der kom vår vän doktorn, rund som ett ölfat. Så kom den rike fabrikören, millionären, som redan dragit sig ifrån sin affär och regelbundet hvarje afton tömde sina tre flaskor öl på »Krone». Frun hans kallade honom sin »gamle björn». Så kom »die Frau Stadtamtman», rak och stel, med den stora, gammalmodiga valknuten af guld på bröstet och pannhåret benadt i två vaxade gardiner. Så kom pianovirtuosen från München, fordom kung Ludvigs skyddsling. Så kom den litterära frun, som skref tillfällighetsstycken och anonyma noveller i platstidningen och som klagade öfver ortens små förhållanden och helst umgicks med utländingar.

Så kom hennes dotter, kantonens ros, som genast, då hon märkte, att det fans ett stafli och

litet färg der uppe på Brunegg, önskade bli afmålad i sin elegantaste promenaddrägt.

Fåfängt sökte jag öfvertala henne att taga en annan enklare, men mera fördelaktig drägt. Hon gaf icke vika, och porträttet började.

Då fick jag helt oförmodadt det infallet, att det fattades färg i porträttet. Der behöfdes ovilkorligen något lysande, något djuprödt till venster på duken. Jag målade sans façon en stor, blank kopparkastrull i hennes hand.

Hon blef både ond och ledsen och bad så att hon kunnat röra stenar, att kastrullen skulle målas öfver. Omöjligt! Nu var det min tur att vara omedgörlig. Förgäfves kom hon med en körsbärsfärgad parasoll och med en purpurröd solfjäder. Då inga böner hjelpte, fann hon sig slutligen leende i sitt öde, och detta hennes vansinniga porträtt af »obekant mästare» blef införlifvadt med familjens galleri. Der står hon nu i sin strålande promenaddrägt med parasoll, solfjäder och kopparkastrull, en allegorisk bild af detta husmoderliga, beskedliga, anspråkslösa Schweiz.

Barnen bildade alltid grundtemat för de schweiziska fruarnas konversation. Ibland var

det den litterära fruns lilla Fanny, som föregående dagen hade slagit ut soppan öfver sin bästa klädning. Naturligtvis var det en mycket fet soppa, eftersom föräldrarna hade en mycket fet börs. Det hade derför varit mycket svårt att få ut fläckarna. Först hade frun låtit sin man suga på dem, men han hade endast gjort sin sak illa. Han hade blifvit anelinfärgad om skägget och munnen samt fått en sådan besk smak, att han brummande måste gå ned på Krone på blanka förmiddagen och skölja strupen med litet öl. Då hade frun vändt sig till apotekaren, som hade gifvit henne något f—nstyg, hvilket visserligen tog ut fläckarna, men äfven färgen, så att det blef en stor, hvit plätt med mörka kanter midt på den kulörta klädningen. Då hade hon, glömsk af sina belletristiska sysselsättningar, blifvit helt mor, helt och hållet mamma och varit ledsen hela eftermiddagen och det hade hennes Fanny också varit.

En annan gång var det lille Rudi, fru stadsamtmannens lille Rudi, som hade varit sjuk. Då föll det sig ju så godt som af sig sjelft, att de af fruarna som hade hjerta, och det hade ju alla,

hela eftermiddagen icke talade om något annat än den lille Rudi.

Herrarna talade aldrig om barn. Doktorn förklarade rent ut, att barn äro arbetstimmens ohyra och att fruarnas prat om de små skrikhalsarna var en styggelse. Han kände klåda öfver hela kroppen, bara han hörde dem. Nej, lokalpolitik var det, som herrarna dryftade. Man kunde icke förneka, menade doktorn, allra helst så här uppe i en gammal riddarborg, der man såg hela landet från höjden, att man kände sig en smula aristokrat.

För öfrigt föreföll doktorn helt högtidlig här uppe i riddarsalen och var alldeles icke samma torrolige, litet tölpaktige plebej som der nere på stadens källare. Der nere dugde det icke heller att leka öfversittare, det fick jag ofta sjelf erfara.

På Krone var nemligen en biljard, som lockade till flitigt besök. Nu äro emellertid vi svenskar notabla klåpare i det spelet. Schweizaren deremot liksom fransmannen sköter, om han också endast är en fattig kroppsarbetare, sin queue, jag vill icke säga med grace eller efter alla konstens regler, men med ofta häpnadsväckande träffsäkerhet. Har tar bollarna »på

känseln». Då jag nu stod der ibland och fubblade, kriticerades jag högt af de kringsittande arbetarna, som midt på ljusa förmiddagen kunde samlas derinne för att vederkvicka sig med ett glas most. Någon gång kunde till och med en eller annan af dem taga queuen från mig och börja undervisa.

Bäst det var, kunde också min skomakare stiga fram och erbjuda sin tjenst, anmärkande, att han medan jag spelade iakttagit, att mina skor behöfde klackas. Så kom skräddaren och frågade, om jag var belåten med fodret i rocken, som han förfärdigat åt mig och som jag just hade på. — Var god och stå stilla, — sade han, — så få vi se, om vi inte ska skära ned den litet mer i halsen. — Slutligen kunde den bredaxlade, stora, röda slagtaren, utan att helsa och naturligtvis utan att resa sig, med dundrande röst tillropa mig en förfrågan, om rostbiffen, som han föregående dag skickat upp till Brunegg inte varit ännu mörare än vanligt.

Att vid ett sådant tillfälle söka omgifva sin person med något slags sken af värdighet skulle, i händelse man varit nog dum att vilja det, icke gerna varit möjligt.

Det var först om söndagen, hvilodagen, utflygternas dag, då några af Bruneggs rum samt terrassen förevisades, som de vid jemlikhet vana gästerna från biljardsalen grepos af medeltidens anda, när de i sjungande skaror begåfvo sig upp till det förfallna slottet. Om man då händelsevis mötte dem i trappan, helsade de, slagna af nedärfd respekt för borgens innehafvare, ödmjukt som lifegna på sin herre.

Det, som i hög grad bidrar att göra jemlikheten fullständig på landet i Schweiz, är, att rika och fattiga, tjenstemän och handtverkare, vanligen hvarken genom sin klädsel eller sitt uppträdande kunna skiljas från hvarann i hvardagslag. En afton voro en svensk turist och jag ute och åkte. Vagnen hade anskaffats af värdshuset, i hvilket han bodde. Då kusken skulle likvideras, blefvo vi tveksamma, om drickspenningar skulle gifvas eller icke. Han såg så fin och burgen ut, att vi fruktade såra honom, så mycket mer som drickspenningar just icke voro brukliga der på landet. Vi beslöto, att icke gifva några. Det var bra, ty följande dag erforo vi, att han, kusken, var — öfverste!

Öfverste? Ja, dylika öfverraskningar möter man i alprepubliken, der öfverstlöjtnanten tidvis kan stå bakom boddisken och der vi en hel vinter umgingos med en godmodig liten borgare utan aning om att han var major och en erkänd förmåga inom militärfacket. Titlar brukas, lofvadt vare förnuftet, aldrig, och vi visste endast undantagsvis, hvilken rang våra egna gäster på Brunegg innehade på exercisfältet.

Nu till sist ännu några ord om Brunegg.

Naturligtvis hade också Brunegg sina spökhistorier. En hvit harpospelande mamsell ströfvade om natten kring i rummen. Efter hon var hvit gick hon förmodligen i negligé, och efter hon var schweiziska sjöng hon helt visst endast mycket beskedliga visor som:

»I hå n'emål e Bettelbüeble küsst,
då bin-ni mit-em in's Töbeli abittütscht.
Bettelbüebli hin, Bettelbüebli her,
jezt küss-i miner Lebtig ke Bettelbüebli meh.»

Att tänka sig ett schweiziskt spöke fruktansvärdt är omöjligt. Det behöfde endast öppna munnen och yttra ett ord på sin breda »schwizerdütsch» för att man skulle brista i gapskratt. Ville man bli kvitt ett schweizerspöke, behöfde

man dessutom endast berätta, att man råkat tappa en slant på fem Rappen (ett femcentimsstycke) utanför porten. Flux skulle spöket skynda ut för att leta efter det. Jag hoppades också i det längsta på ett rendez-vous med den hvita mamsellen — helst när min hustru var borta.

Men den hvita mamsellen kom aldrig. Ett annat, hvitt spöke närmade sig deremot snart med afmätta steg från alpernas snökam, och det var vintern. Hösten var redan länge sedan inne. Solskenet aftecknade allt mera sällan fönsterkorset på det maskätna golfvet. Det ersattes af en kall blåaktig dager, som kom familjeporträtten att likna gengångare. På slottets vägg rodnade vinlöfvet och glödde, som i en tre veckors lång solnedgång. Från vingårdarna ljödo om nätterna väktarnas dofva lurar i moll. Flädermössen flaxade i slottets trappor och gångar, kring lampan och flögo ibland ända in i rummen. Stormen klagade sorgset i fönsterspringorna, och ugglornas »klevitt» väckte oss ofta som nödrop.

Med saknad lemnade vi vårt kära Brunegg, der vi tillbragt några lyckliga sommarmånader af en allt för kort tillvaro.

VI.

Korsvägen.

På det bördiga och saftigt gröna fältet mellan Jura och Lac Léman reser sig en vägvisare med tre armar. Tre namn äro målade på vägvisaren: Genève, Fernex, Coppet. Tre odödliga orter räcka hvarandra här hand och tre odödliga personligheter, Rousseau, Voltaire och m:me de Staël. Tre vägar mötas vid träkorsets fot och en flat sten erbjuder en god sittplats. En mängd kvicka historier och infall erinra vi oss, då vi sätta oss ned. Vi samtala leende och glada och låta tanken vandra utefter de olika vägarna till de tre ryktbara orterna.

Omkring oss stå lummiga valnötsträd, hvilkas mogna frukter falla i vägdammet och brunfärga de förbivandrande, tjufaktiga pojkarnas fingrar

liksom henna. Öfver den kalla, blå hösthimmeln jagas bländhvita molntappar af den bitande »la bise». Det ligger något af Attika i den tysta gröna slätten med de kringströdda byarna, de aflägsna, hela landskapet omhägnande snöbergen och den djupblå sjön. Det är ett stycke land diktadt för filosofer.

Coppet är kanske hvarken för sina minnen eller sitt läge betydelsefullast, men det ligger närmast. Redan på afstånd höjer sig öfver byn det stora, litet aristokratiskt stela slottet, som Necker här i närheten af sin födelsestad uppförde åt sig, sedan han räddat sig och sin familj undan revolutionens stormböljor. Det var, som nyss antyddes, dock alldeles icke den vackraste punkten vid sjön som han utvalde. Äfven Coppet bjuder visserligen ögat slösaktigt på snökammar och blått vatten, men vid sidan af de många ovanligt fagra ställen som locka i denna nejd, sjunker naturen vid Coppet till intet. Dertill kommer att byn med sina i fransk småstadsstil hopfuskade hus tränger sig in mellan slottet och sjön. Det har också påtagligen aldrig ingått i Neckers plan att begagna sig af naturen. Den temligen trånga, med en låg mur omhägnade,

intetsägande parken, som ligger ofvanför slottet åt landssidan, saknar all utsigt och förefaller lika instängd och stämningslös som en trädgård i någon af Paris' förstäder. Naturligtvis skulle den ha förlänat orten ett helt annat utseende, om den i stället förlagts mellan slottet och sjön, der nu byn lyfter sina skorstenar. Inkörsporten är på båda sidor omgifven af uthuslängor. Borggården, som på tre sidor begränsas af den stora och ståtliga men prydnadslösa hufvudbyggnaden, har på den fjerde endast utsigt öfver parken, från hvilken den är skild genom ett högt grönstruket gallerverk. Det är först uppe från slottets fönster som sjön kommer i sigte.

En gammal fransk tjenarinna med hvitt förkläde, bindmössa och ganska karlavulna fjun på läpparna förevisar slottets inre.

Genast vid inträdet i den rymliga och ljusa vestibulen med sin hvita, mattbelagda trappa, sin Neckerstaty, sina speglar och bladgrupper, möter en frisk flägt från denna forna franska aristokrati, som var hvarje annan öfverlägsen, icke i magt men i sedernas förfining, upplysning och tolerans. Lutad mot trappräcket gör man ofrivilligt jemförelser mellan äldre tiders öfver-

klass och nutidens — och man blygs. I våra dar har vanligen grefven icke stort klarsyntare verldsåskådning än skomakaren. Vill man dryfta en tidssanning får man gå från salongen ned till gesällerna på en verkstad. Med högaristokratien, som uppslukats af borgerskapet, förlorade vi den spirituella lysande kohort af kroppsligt och andligt utbildade män och kvinnor, hvilka som ett yrande Bacchuståg med den antika verldens lifsglädje, konstkärlek och skepticism stormade fram midt genom fördomsfulla tiders mörker ända in i rococogemaken, der de förberedde revolutionen och framtiden. Vi förlorade i dem en race, som genom århundraden hållit sig på oberoendets och de stora vyernas höjder och som utan små förhållandens tryckande jernring om pannan hade tid och råd att lefva och att tänka individuelt. En gång när nutidens unga sanningar förhårdnat till dogmer och arbetareklassens berättigade anspråk blifvit lagparagrafer, då skola framtidens diktare och mer obändiga naturer gräfva upp denna länge sedan utdöda aristokrati och förherrliga den med samma hänförelse som några dristiga pennor i våra dar förherrligat Nero. Och hur skola icke de bil-

dande konstnärerna sörja sina grefvar och furstar och reta framtiden med att lofprisa dessa! På det sista årtiondet ha flera röster höjt sig mot konsten på ett sätt som inneburit allt för mycken talang för att de ej verkligen skulle vara ett tidens tecken. Hur skall också den af göromål jägtade nutidsmannen, der han tankspridd skyndar genom museet, förstå glädjen i en Venusbild. Det är endast gammal adel som förstår sig på kvinnor. När man står der mot trappräcket i Coppet och besinnar allt detta, känner man en lust att skicka ut föreviserskan efter en flaska vin och på stående fot dricka den försvunna högaristokratien till. Men man gör det icke, ty genom den solljusa öppna porten ser man utöfver detta Schweiz, som hvarken har konst eller aristokrati och dock är lyckligare än något annat land. Man böjer sig för detta icke allt för öfverraskande faktum, men — slutar man sitt resonemang — är det gammalmodigt att resa monument på denna forna aristokratis graf, skall det snart bli ännu mera urmodigt att stena den.

Från trappan stiger man in en lång sal på alla sidor omgifven af hvita bokskåp med mörk-

röda gardiner. Denna sal var m:me de Staëls mottagningsrum. Bokskåpen äro länge sedan plundrade på sina skatter, men de många anekdoter som lefva kvar förknippade vid detta rum fylla det genast, icke blott med böcker, utan äfven med menniskor, hvilka nu ej längre äro till.

Det var här som m:me de Staël i en halft konventionell halft fantastisk kostym och lekande med en liten myrtenkvist samtalade med de många framstående personligheter som besökte henne. Det var i denna sal som den sextiofemåriga damen mrs Hervey, då en ung, vacker man haltande steg öfver tröskeln, fick ett svimningsanfall som om hon sett djefvulen. Den haltande mannen, som bar en lång, vårdslöst knuten halsduk kring sin smärta hjorthals, var Lord Byron. Det var den författare som bättre än någon annan bevisat, att talang *icke* är arbete.

Hvilka spetsiga kvickheter skulle ej ha fylt denna sal med skratt, om det sällskap som samlades här kring m:me de Staël fått höra det påståendet att talang är arbete. Hvilken paradox detta yttrande! Hvilken mot all erfarenhet

stridande uppfattning! Det var så naturligt, att sedan romantiken omgifvit talangen med sina mest öfverdrifna epitet, skulle en ny tidsrigtning rifva ned den till något obetydligt, till en ren arbetsprodukt. Vår lust att nivellera, att göra allt lika tillåter oss ej att fördraga, att naturen, som är den mest hjertlöst nyckfulla gifvarinna, har gunstlingar, hvilka redan från skolbänken medföra glänsande företräden. Påståendet att talang är arbete är i sanning ett värdigt barn af den fabrikens tid, som upphöjt arbetsamhet till mensklighetens första dygd. Man förbiser blott att vissa matematiska talanger löst geometriska problem redan på barnkammargolfvet, att Mozart komponerade innan han kunde läsa rent och att Balzac, äfven om han skref bra som gammal och sämre som ung, likafullt aldrig, trots sin flit, förvärfvade den der »gnistan», hvilket redan hos ett litet barn bebådar snillet. Musset afskydde sitt skrifbord, och Byron slog dank som en äkta gentleman. Om den store Zola är flitig, bevisar icke detta (äfven om han sjelf påstår det) att hans bländande talang är resultatet af hans flit. Det är icke hans trägna sysslande vid skrifbordet som frambragt hans talang, utan

det är långt rimligare, att hans talang, som brinner af produktionsbegär, frambragt det trägna sysslandet vid skrifbordet. Detta behöfver ju icke utesluta, att talangen kan och måste utvecklas för att göra sig gällande. Lika litet utesluter det, att tron att talangen *alltid* förr eller senare rödjer sig väg är ett misstag. Det anger endast att talangen, att en väl funktionerande hjerna lika litet kan förvärfvas genom arbete som ett vackert ansigte genom mimiska studier framför spegeln.

Icke heller m:me de Staël var någon arbetsmyra i ordets egentliga mening, och dock ansågs hon för sin tids talangfullaste kvinna. Det är också minnet af henne som helt och hållet behärskar Coppet. Necker är alldeles skjuten åt sidan. Om han bebott det eller det rummet, om han nyttjat den eller den möbeln vet förevisarskan ingenting om, och den besökande frågar ej heller derefter. Det är alldeles det samma som i »furstegrafven» i Weimar, der Karl Augusts och alla de andra högheternas kistor liksom försvinna i töcken, medan man först och sist och hela tiden betraktar de två ekkistor som innesluta Schillers benknotor och Goethes lik. Det

är helt naturligt, att bland ännu lefvande personligheter de företrädesvis skola ådraga sig allmänhetens uppmärksamhet, som intaga en politisk post och följaktligen påtagligast ha händelsernas gång i sin hand. Som döda väcka de icke längre samma intresse, medan deremot minnet af konstens och litteraturens storheter lyser som en vinterhimmelns stjerna. Man gör sig den frågan om den beundran, det intresse, som man känner för litteraturens döda personligheter, mest grundar sig på deras djupa ingripande i själslifvets utveckling eller på det myckna man läst om deras enskildta lif och psykologiska egendomligheter. Det förflutna känna vi endast genom litteraturen, och det faller af sig sjelft att litteraturen företrädesvis och med särskild värme skall rigta intresset på sina egna storheter.

I hvilket rum Necker dog bekymrar sig turisten ej om. Deremot ledsagas han strax af föreviserskan till den hvita, sidenfodrade bädd, i hvilken den gamle statsmannens vittra dotter drog sin sista suck. I slottets öfra våning stå hennes rum i orördt skick. Der är *hennes* piano, *hennes* skrifbord, *hennes* älsklingsrum. Och

porträttet af en ung kvinna med en silkesduk om hufvudet föreställer henne klädd som Corinna.

Då vår tanke slutligen lemnar det stora slottet och begifver sig ut på fältet mot Fernex, dröjer den en stund vid en lummig grupp af träd, mellan hvars stammar koskällorna klinga. Der sofver m:me de Staël förmultnandets djupa sömn. Att gamle Necker äfven fått sin fristad der kommer man först att tänka på ett par år senare, då man händelsevis tittar i Bædeker.

Beherskar m:me Staëls minne Coppet, kunna vi säga att Voltaires är för Fernex hvad urfjädern är för en klocka. Han har satt i rörelse all verksamhet i den lilla orten. Han har hemtat dit skickligt arbetsfolk, byggt hus, grundat och förbättrat. Redan på torgets brunn möter oss hans hvassa, lilla hufvud med sitt öfverlägsna, sprittande, skeptiska löje.

Vid sin första ankomst till Genève hade han till en början ganska svårt att få köpa sig ett stycke land. Lagen förbjöd nemligen en katolik att ega jord på det område, som tillhörde det fanatiskt Calvinska Genève. En rådsherre, som var Voltaires personliga vän, köpte emellertid för dennes mynt men i sitt namn det täcka, tätt

utanför staden belägna landtstället La Délice; det hette sedan att Voltaire förhyrde det. Då han snart kom i konflikt med presterskapet i Genève, fann han sig dock ej rätt väl längre på La Délice. Han inköpte derför i stället Fernex och Tournay, som voro belägna en timmes väg längre bort och just der Frankrikes, Berns och Genèves gränser mötas.

Det första främlingen söker i Fernex är naturligtvis den store skriftställarens egen bostad, der han — han den i sin ungdom klokt snåla, nu frikostiga värden, uppassad af sju betjenter och med åtta till tolf dagliga bordsgäster residerade som en furste, öfvande den mest glänsande gästfrihet. Man väntar sig ett väldigt slott liksom man sett vid Coppet, och man öfverraskas af att icke finna något. Då man slutligen, efter att förgäfves ha ströfvat kring byns få och krokiga gator, kommer sig för att fråga, blir man visad till byns utkant. En lång, lindrigt stigande allé leder rätt mot en i det hela ganska enkel, icke synnerligen stor villa. Det är Voltaires bostad. Gården är afstängd från vägen med gallerverk och höga jerngrindar. På hvardera sidan ligga två byggnader liksom flyglar. Den ena är port-

vaktens bostad, den andra ett litet kapell, öfver hvars port muren ännu bär den ökända inskriften: »Deo erexit Voltaire».

Det var detta kapell som han helt oförmodadt lät uppföra medan Genèves prester som värst skummade af raseri öfver hans gudlösa pamfletter och hela verlden betraktade honom som en personifikation af otron. Det var hit som han, företrädd af sina tjenare, begaf sig påskdagen som en borgriddare till sin husandakt. Presten utdelade nattvarden och läste messan och det hela lofvade att få ett ganska högtidligt förlopp. Med ens steg Voltaire fram, beträdde predikstolen och improviserade en predikan öfver tjufnad. Några dagar förut hade han blifvit bestulen på en ko och trodde sig bland åhörarna ha upptäckt tjufven. Han uppmanade derför denna att försona sig med Gud — genom en öppen bekännelse. Presten och flera af åhörarna lemnade kyrkan. Sedermera skref biskopen af Annecy ett förmanande bref till Voltaire, som dock fann det egendomligt, att han icke fick göra hvad han ville i den kyrka, som han sjelf rest.

Voltaire, du kunde den stora konsten att leka. De otaliga anekdoterna om dina infall

ropa ur hvar vrå vid Fernex, och man betraktar villan och parken med ett beständigt leende på sina läppar. Till och med i din beräknande slughet, i din förmåga att lika skickligt planlägga en penningeaffär som en tragedi, att »öfverlista judarna», att genom fyndigt smicker vinna de magtägande, ligger något af en blixtrande hjernas skämtsamma, öfverlägsna, allt besegrande lek. Du satte en ära i att till alla pris vinna ditt lifs stora batalj med hjelp af din hjerna och du vann segern så lätt på alla områden, att det låg något af triumfatoriskt segervisst skämt i alla dina handlingar. Då man jemför dig med många andra skriftställare som gått fram öfver jorden, snillrika i sin ensidiga skaldebegåfning men odugliga i annat, ja, inskränkta och hjelplösa som barn i lifvets praktiska frågor, erfar man beundran. Man känner sig nästan benägen utropa, att höjden af snille är i alla fall att vara klok.

Företrädd af en betjent viker man af från den sandiga gården rundt villans gafvel. Åt gården vetter visserligen hufvudvåningen, men denna är stängd för dem som icke erna aflägga en privatvisit hos husets nuvarande egare, en parisare, som för någon tid sedan köpt stället.

En sådan visit kunde visserligen vara mödan värd, om icke för egarens så för den minnesrika byggnadens skull. Tyvärr är egaren dock borta i dag och spjelluckorna trumpet tillslutna.

Bakom villan öppnar sig parken, i hvilken besökaren obehindradt och, om han så önskar, äfven obesvärad af betjenten kan ströfva kring. Den är emellertid icke synnerlig stor och motsvarar icke heller de fordringar man ställt på Fernex. Några rundklippta eller i pyramidform tuktade träd samt sirligt slingrande, af låga häckar kantade rabatter framlocka ännu bilden af ett förflutet århundrade. Bland de fallna, höströda löfven blänker en stor, mörk, rund vattenbassäng speglande en vacker bronsstaty. Längre på afstånd i bakgrunden slutar trädgården med en grupp af höga, fritt växande träd. Längs parkens ena sida sträcker sig den långa terrassen, på hvilken den rastlöse filosofen arbetade under årets varmare tid.

En vackrare, en mer storslagen arbetsplats har ingen diktare egt. Närmast under Fernex utbreder sig det bördiga fältet med sina skogsdungar. Längre i fjerran glimmar vid klart väder Savoyens berg med Mont Blanc, hvars intensivt

hvita tinnar mot solnedgången flamma upp med en mörk, nästan karminfärgad rodnad. Från fältet kimma koskällorna. Deras klang är dock ej detta lilla pinglande stakato som skorrar i våra hagar, der endast en ko i hjorden bär skälla och der denna stackars ensamma, förrostade bleckbjellra låter som en tiggaregummas entonigt upprepade: Ge-gumman-en-slant! Ge-gumman-en-slant! I trakten af Lac Léman bära vanligen alla kor i hjorden stora skällor, hvilkas djupa klang är herdens stolthet. Att höra dem är att höra ett klockspel, en fuga utan paus.

Det är svårt att slita sig lös från terrassens ögonfröjd. Emellertid har betjenten dragit fram en stor nyckel och öppnar en stor port på villans baksida. Man stiger in i de två rum, som ensamt ännu äro bevarade i oförändradt skick sedan Voltaires dagar och derför äro tillgängliga för besökande.

Det är icke alldeles med samma känsla man beträder dessa rum som t. ex. Schillers i Weimar. Der inblandar sig något sentimentalt i stämningen, och man känner sig rörd. Här känner man sig glad och erinrar sig leende det blixtrande regn af pamfletter som Voltaire från dessa rum

utslungade öfver Genève. Som bekant voro invånarna i Genève på hans tid delade i två partier: libertinernas som närmade sig Zwinglis sunda och glada blick för lifvet, samt calvinisternas, som fördjupade sig i sin reformators svarta asketism. Det senare hade majoriteten på sin sida. Religionen hade i Genève blifvit en stats- och familjeangelägenhet liksom den en gång varit det hos judarna. Den beherskade allt och trängde sig in i det hvardagliga lifvets minsta enskildheter. Teatrar, offentliga förlustelser, dans och urringade klädningslif voro strängt förbjudna. Drägten skulle vara mörk, helst svart. Man lemnade sin bädd kl. 6 på morgonen under vintern och kl. 4 under sommaren. På middagsbordet såg man sällan mer än två rätter och inga sötsaker. Sedan Voltaire en gång föresatt sig att »korumpera den pedantiska staden», lät han dock knappast en dag falla från sitt lif utan att han under den afskjutit åtminstone någon pil mot det trumpna samhället, som samtidigt beundrade, afskydde och fruktade honom. Om någonsin hans lidelsefulla ifver gjorde sig gällande, var det i detta outtröttliga pamflettkrig. Hans skrifter förbjödos, presterna besökte familje-

fädren och öfvertalade dem att icke köpa dem. Bokhandlarnas lager granskades, och till och med Voltaires fyrspända kaross visiterades vid stadstullen, emedan man anade litterärt kontraband. Men allt var förgäfves. Voltaires ströskrifter stuckos in under dörrarna, fästades vid klocksträngarna, insmuglades på familjefädrens skrifbord och i de unga damernas portföljer. De lågo på bänkarna i promenaden. Skolbarnen hittade dem under sina griffeltaflor. Inbundna i bönboksformat lågo de i kyrkbänken och i en katekesskola inskaffades de med katekespermar.

Naturligtvis sökte de anfallna att hämnas. En gång t. ex. lyckades man köpa en af Voltaires betjenter för att i hans eget hus insmyga en mot honom riktad smädeskrift. Följande dag, när han hade fyrtiofem personer till middagen, fann hvar och en af gästerna ett exemplar af den förtretliga skriften i sin servet.

Medan han på detta sätt bombarderade Genève, låg han samtidigt i fejd med andra orter i närheten. På snart sagdt alla nabostädernas invånare kunde man väl ha tillämpat hvad en viss person skref till Voltaire om bernarna: »Monsieur Voltaire,» så ungefär föllo dennes ord, »ni

skrifver mot den gode guden ... det är illa, men jag hoppas att han skall förlåta eder. Ni skymfar religionen och Jesus Kristus ... det är ännu sämre, men jag hoppas, att han i sin stora barmhertighet skall förlåta eder. Men, monsieur Voltaire, akta er att skrifva mot herrarna i Bern, ty de förlåta eder aldrig.»

Här är dock icke meningen att inom den trånga ramen af en reseskizz skildra denna af andra redan utförligt målade kamp. Jag vill endast påpeka de minnen, som under ett besök i Fernex framkalla den glädtiga stämningen.

Det första temligen rymliga rummet som man beträder tillsammans med den på dricks-penningen redan spekulerande betjenten mot-svarar emellertid icke alldeles hvad man väntat. Man hade önskat något i hvitt och spegelglas. Rummet är icke smaklöst. Tvärtom. Men det är hållet i en grönaktig färgton, är ganska mörkt och har kakelugn i stället för cheminé. Det gör derför nästan intryck af att vara tyskt. Möblerna, hvilka alla äro från ställets storhets-tid, röja snarare ett förmöget borgarehems smak än den prakt man drömt att finna i detta Fernex, dit hela det rika och intelligenta Europa vall-

färdade och om hvilket man sade: »fordom gingo alla vägar till Rom, nu föra de till Fernex».

Det var rimligtvis just detta rum som tillika med parken fick mottaga de många främlingarna, af hvilka dock icke alla fingo nöjet att se värden. Man erinrar sig Guiberts dråpliga epigram, i hvilket han efter att i åtta dagar åtnjutit gästfrihet på Fernex, utan att ha sett en skymt af Voltaire sjelf, säger, att denne liknar Kristus i nattvarden: »on le mange, on le boit et l'on ne le voit point».

På väggarna hänga några taflor i faun- och herdeidyllernas stil. Vid ena fönstret står ett litet schackbord, hvilket är så prickadt af bläckfläckar, att man misstänker att det oftare är Genèves prester och »kristna filosofer» som der fått sin surprismatt än schackspelande vänner. Det som dock först och sist ådrager sig uppmärksamheten och liksom låter hela det öfriga rummet bli intresselöst är en urna på en sockel af måladt kakel. Den står midt på högra långväggen och bildar en pendant till kakelugnen på den andra. Denna urna innesluter den erkändt store tänkarens icke alltid erkändt stora hjerta.

Då man frågar betjenten om det verkligen

fins något kvar af hjertat, svarar han med en axelryckning, att det ligger något i urnan som liknar ett torkadt äpple.

Det andra rummet till venster innanför det första är betydligt mindre, men ger, ehuru ännu enklare, genom sina hvita färger mer intryck af fransk smak. Äfven här upptages dock den ena väggen af en kakelugn, som är smakfullt målad. Detta rum var Voltaires sängkammare. Af spar-lakanen, som en gång omgifvit den hvita sängen, återstå nu endast några hängande trasor. Rummet är öfverfyldt med målningar, teckningar och kopparstick, som på ett eller annat sätt stå i beröring med filosofens lif. Ett utmärkt oljefärgsporträtt visar honom som ung, nästan fulare än som gubbe, men med dragen sprittande af lif och ögonen fulla af gnistrande kvickhet.

I detta rum har Voltaire arbetat kanske nästan lika mycket som i sitt nu för främlingen icke tillgängliga bibliotek, ty han dikterade ofta om natten för sin skrifvare samt författade under vintern icke sällan liggande i sin säng. Till och med bakom sparlakanen, der andra menniskor söka hvila och sömn, sysslade han med denna oöfverskådliga mängd af skrifter, hvilka i

sju år stormade ut från Fernex som ett apotheos öfver menniskohjernan.

Vägen från Fernex in till staden är lång och backig. Diligensens många skramlande glasrutor fylla örat med bedöfvande larm. Genève, lilla Paris, är på alla sidor omgifvet af vidsträckta villastäder och trädgårdar. Söder och Nord famna hvarann öfver trädgårdsmurarna. Der klänger vinrankan, tung af drufklasar, sida vid sida med granen. Vinpressen knarrar under en grupp af hvitstammiga björkar. Den smäckra minaretliknande silfverpoppeln berättar kärlekshistorier från Ludvig den XV:s hjortjagter, medan den dystra, kupolformiga cedern sjunger om Jerusalems tempel. Växtligheten är, om jag så får uttrycka mig, kosmopolitisk; Genève är kosmopolitiskt; och denna stads historia är historien om en asyl för ryktbara utländingar.

Den inre delen af staden påminner med sin gamla, något ruskiga Cité, sina broar öfver Rhône, sina caféer med bord och stolar på trottoaren under nedfälda soltält, i påfallande grad om sin stora förebild vid Seine. Paris är också ett önskningsmål, ett vinkande Kanan för invånarna, och genevesarna äro parisare i fickformat.

Genève är i det hela dock en mycket fredlig och stilla stad och man märker så godt som aldrig, att man befinner sig på ett herberge i stort för allt hvad Europa har missbelåtet och oroligt. Man har visserligen skämtsamt yttrat, att de fyra sofforna nedanför Hôtel Beau-Rivage äro reserverade, den första för anarkisterna, den andra för socialisterna, den tredje för franska tronpretendenterna och den fjerde för don Carlos. I sjelfva verket hör man dock icke mycket af dessa herrar. Då man promenerar på Quai du Mont Blanc vid den sommarblå eller vintergrå af tusentals skrikande hvita måsar belägrade hamnen, erinrar man sig blott sällan, att under dessa många tak, från hvilka röken stiger, tryckpressar rastlöst arbeta på tidskrifter och broschyrer, som skola besvära den tyska jernkansleren mer än hans reumatism och gifva eko i Moskvas källrar. Hyser man emellertid intresse för tidens sociala strömningar — och det gör man i fall man icke är mycket gammal eller mycket inskränkt — tror jag icke, att man i Genève är i tillfälle att studera dessa bättre än t. ex. i Paris. Tvärtom.

Vi tillbragte en hel vinter i Genève och

förhyrde en möblerad villa, vackert belägen på den höjd, der utländingen Calvin brände utländingen Servet. Ehuru vi förhöllo oss ganska kätterskt gent emot calvinismen, föll det dock ingen in att bränna oss. Vi blefvo tvärtom mottagna i sällskapslifvet med stor välvilja. Sällskapslifvet i Genève har fransk pregel. Det går, med andra ord, i första rummet ut på det fina och fyndiga kåserande, som är så mången friserad balhjeltes förskräckelse. I förbigående kan dock påpekas, att han alldeles icke är så öfverflödig i ett sådant sällskap som han tror. Det är just af hans dumheter som den mer begåfvade lättast kan tillyxa sina kvickheter. Dumheten är understundom kvickhetens råmaterial.

Fruntimren i Genève sakna fullkomligt hvarje antydan af tysk-schweizisk typ. De äro helt och hållet fransyskor oeh derför oftast äfven ganska intagande.

> Hur tyska klotsan än förfranskar
> sin paletå och snör sig tunn,
> försakar jag en kyss på hennes mun
> mot en på spetsen af fransyskans handskar.

Åtskillig calvinism lefver dock kvar i Genèves kvinnor. De frukta allt för bullrande lustbarheter och begagna icke gerna urringadt kläd-

ningslif. Länge, mycket länge dröjde det innan de fingo en teater. Det var Voltaire som, trotsande Calvins anathema mot alla teaternöjen, först började att arbeta för deras hemliga längtan efter en sådan inrättning. Äfven här möta vi Voltaire — i stället för Rousseau, som vi väntade skulle vara för Genève hvad Voltaire var för Fernex och m:me de Staël för Coppet.

Teaterns inträde i Genève är ett allt för vigtigt moment i stadens historia för att kunna förbigås alldeles. Redan i Lausanne, på hvars område sceniska föreställningar icke voro förbjudna, hade Voltaire inrättat en teater, som lockade många genevesare, ja, till och med prester till besök. Snart rigtade han dock sitt anfall mot sjelfva Genève. Som en eröfrare uppkastar förskansningar, bygde han teatrar tätt utanför stadens tullar vid Carouge, Châtelaine och Tornay. Det var nu som Lekain åtföljd af artister från Théâtre français uppträdde i hans tragedier, medan han sjelf satt med sin stora lockperuk och sitt spanska rör vid främsta kulissen, synlig från salongen och gråtande eller applåderande. Det var under en af dessa oftast ganska bullersamma föreställningar som han

plötsligt steg fram med lyftad käpp och ropade till åskådarna: — Mina herrar här är jag hemma, hos mig. Hålla ni er inte tysta, skall jag utdela det värsta kok stryk som er republik någonsin varit vittne till!

Det var också vid denna tid, som han berättade i ett bref, att han fått låna en tron, som tillhört Calvin, och att han tänkte spela den teaterhatande reformatorns barn det sprattet att låta de uppträdande använda denna tron i en af hans pjeser. Var möjligen denna tron den vackert snidade stol, som än i dag visas i Genève och kring hvars karm den onaturlige glädjehataren knutit sin magra hand, medan han dikterade sina blodsdommar? Calvins stol på teaterns tiljor! Och detta till på köpet i Genève! I sanning, styres icke ödet af vishet och godhet, nog är det sant, att det oftast tyckes ledas af en viss spirituell ironi.

Då Voltaire slutligen efter otroliga ansträngningar, oaktadt presterskapets varningar, fick tillåtelse att uppföra sin teater på Place Neuve, var det dock endast för att i sjelfva segerns stund förlora slaget. En natt väcktes genevesarna af brandsignaler. Teatern på Place Neuve stod i ljusan låga. Då de hörde, att det var

att stundvis göra sig mer uppmärksammad än sjelfve Calvin. Hvem är då denna storhet? Ja, gissa! Svaret är för öfverraskande för att det icke bör gifvas långsamt och med försigtighet.

Den som anländer till Genève sjövägen skall helt visst, äfven om »la bise» biter ganska friskt i kinderna, icke kunna motstå att från däcket betrakta de vackra stränderna med sina villor och trädgårdar. Genèves hamn är rymlig och vacker. I bakgrunden simmar den gamla citén och på båda sidor höjer sig staden i sakta stigning med sina torn och sin ärevördiga kathedral. Bland planteringarna på Place des Alpes, ett stenkast från kajen der den eleganta salongsångaren lägger till, lyser ett högt monument, som genom sin prakt genast fängslar främlingens uppmärksamhet. Har han varit i Italien märker han, att det är en efterbildning af della Scalas graf i Verona. Hållet alltså i italiensk gothik höjer det sig af rödaktigt marmor i tre våningar. Den andra våningen, som bildar ett öppet kapell, hvars blå mosaiktak hvilar på sex hvita marmorkolonner, omsluter sjelfva sarkofogen. Mausoleet, som öfverst krönes af en ryttarestaty, är

omgifvet af speglande vattenbassänger, marmorlejon, trappor och balustrader. Hvem är då den store, som hvilar i en sådan grift i sjelfva hjertat af det republikanska Genève?

Calvin är det afgjordt icke, ty man erinrar sig, att han strängt förbjöd sina anhängare att med någon minnesvård hedra den mull, i hvilken de nedsänkte hans döda kropp. Mausoleets stil antyder, att det icke heller gerna kan ha något att skaffa med de två frejdade filosoferna från förra århundradets slut. Dessutom har man ju sett deras syskongraf i Pantheon i Paris. Åtminstone har man sett de två tomma kistorna, från hvilka Ludvig XVIII i lön lät bortröfva deras lik, bevisande att en konung kan vara lika låg i sin hämnd som pöbeln en gång var det vid S:t Denis. Det som i synnerhet förbryllar främlingen är, att det sitter en ryttare på monumentets krön och att denna ryttare vid närmare påseende visar sig bära trekantig hatt och epåletter.

Ändtligen upplyser en tillfrågad genevesare, att i denna präktiga graf hvilar utländingen, hertigen af Braunschweig.

Hertigen af Braunschweig? Man tror sig till en början djupt okunnig och söker att slå

bort hela saken med ett pligtskyldigt: — Aha! Ja visst, hertigen af Braunschweig! — Först sedan man ryckt upp en mängd igenrostade dörrar till minnets skräprum får man dock rätt klart för sig, hvem denna hertig egentligen var och hur han råkat att få sin graf i Genèves förnämsta park. Jo, denna gåtfulla person var »diamantfursten», Karl af Braunschweig, som den 7:de september 1830 flydde från sitt residens- och fäderneslott, sedan det stuckits i brand af hans upproriska undersåtar. Det var han, som i sin magts dagar nästan betraktades som en liten modern Nero. Det var om honom man berättade den kanske mera betecknande än sanna historien, att han för att kväsa sina högättade hofmän än lät dem hoppa öfver sin käpp, då han hvisslade. Anekdotförtäljaren hade emellertid visat mer menniskokännedom, om han berättat, att fursten låtit sitt rikes uppkomlingar, sina hofleverantörer och lycksökare hoppa öfver käppen. Högadeln har en styf ryggrad, och särskildt i Braunschweig, der det ju just var den som förorsakade hertigens fall, tycks den icke ha varit att leka med.

Det var han som, sedan han vid sin flykt medtagit alla familjeklenoder, i Paris blef demi-

mondens hjelte, omgifven med en gloria af pikanta skandalhistorier. Han lät der uppföra ett dubbelgårdadt, rödfärgadt palats, som med sina tjocka murar och fängelseaktiga jerngrindar snarare liknade en fästning än en privatmans fredliga boning. Bredvid sin sängkammare förvarade han sina ädelstenar i ett bomb- och eldfast hvalf, hvars jerndörrs många lås voro försedda med sjelfafskjutande revolvrar, så att han sjelf vid dörrens öppnande måste bruka största försigtighet för att ej bli nedskjuten. Högrödt sminkad, med svart lockperuk, bjerta handskar, diamantkraschan på bröstet, diamantringar och med skjortbröstets och vestens knappar af ädelstenar uppträdde han i sin teaterloge, ledsagad af någon demimondedam. Då han slutligen dog i Genève, testamenterade han hela sin oerhörda förmögenhet till denna stad med vilkor att den upprättade och underhöll hans mausoleum. Som vi sett uppfyllde Genève denna skyldighet på ett glänsande sätt. Något mycket löjligt ligger det obestridligen dock i den prunkande grafvård Genève rest öfver denna, psykologiskt visserligen ganska intressanta men för öfrigt betydelselösa man. Man kunde med en liten förändring tillämpa på Genève

hvad Björnson sade om den lilla orden, som hoppades bli större på en stor mans bröst: Genève blef ej större för det stora monumentet, men han som fick det blef så förbannadt liten.

För hertigens efterlemnade penningar har staden dessutom låtit uppföra en ny ståtlig teater vid Place Neuve der Voltaires uppgick i lågor. Det blef alltså utländingen Karl Braunschweig förunnadt att fullborda hvad utländingen Voltaire eftersträfvade under sin kamp mot Rousseau och mot utländingen Calvins lagar.

Vår tanke återvänder nu till korsvägen. På vägvisaren läser den de tre namnen: Coppet, Fernex, Genève. Det är dock icke, som vi först förmodade, endast tre ryktbara personer som här skaka hand. Från Coppet räcker m:me de Staël visserligen sin hand, och Voltaire sin från Fernex, men från Genève nalkas ett besynnerligt trehöfdadt vidunder, en treenighet af de mest olika män som någonsin trampat ett par skodon: Rousseau, Calvin och — hertigen af Braunschweig.

VII.

Dårhuset.

På Capri stod jag en gång på höjden af Tiberii klippa. Jag var tjuguett år, nygift och såg hela verlden i medelhafsskimmer. Jag kom att tänka på, att det skulle komma en dag, då jag icke längre var tjuguett år, icke längre var nygift och då jag icke längre såg verlden i medelhafsskimmer. Jag kände fruktan för den dagen. Jag kände, att jag liksom skulle blygas af att behöfva upplefva den, och jag fantiserade öfver hur det skulle vara att genast med ett språng försvinna i det blå djupet under mina fötter. Jag började undra, om icke, hur vämjelig döden än förefaller, de äro ödets gullgossar som dö unga. De förskonas från att uppnå de förnedringens år, då talangen är en utblommad ört,

sorgen knarrighet och glädjen gubbcynism. I familjens porträttsamling möter oss deras ansigte beständigt ungt; och de unga kvinnorna sätta deras bild på sitt skrifbord och svärma för den. De liksom vinna en evig ungdom.

Men har ödet sina gullgossar, har det äfven sina styfbarn. Det är just de senare som komma mig att erinra mig gullgossarna som en bjert motsats. Ödets styfbarn få hvarken lefva eller dö. Deras kropp lefver, men delar af deras förstånd vissna bort liksom grenar på ett träd. Med styfbarnen menar jag dårarna.

Ett par timmars väg från Schaffhausen framskiner plötsligt det forna klostret Rheinau på en ö i Rhen. Landskapet med sina lummiga bokskogar, som tränga ända ned till vattnet och sträcka de täta grenarna ut öfver strömhvirflarna, är leende och täckt. Den breda kungsfloden flyter grönblå och jungfrulig, ännu obefläckad af de tyska biflodernas lersörja. Hemskt höjer sig i denna vackra omgifning den gamla klosterbyggningen med sin borggård, sina hvita flyglar som en hvit stenkista utan lock. I denna stenkista äro sju hundra dårar lefvande begrafna.

Det var en schweizisk »god vän» som en blåsig oktobermiddag helt oförmodadt steg in, lade handen öfver boken som jag läste i och föreslog att vi skulle fara till Rheinau och kasta en blick in i stenkistan.

Vi hade icke långt dit. Jag bodde tillfälligtvis alldeles i närheten på en kuranstalt för att rekreera mig efter en tyfusfeber. Jag hade sjelf varit nära att bli en af ödets gullgossar. Döden hade stuckit fram hufvudet ur mörkret bakom kakelugnen och sagt:

— Du motsägelsernas och extremernas man, som vexelvis begabbar och smickrar mig. Kan jag, så tar jag dig.

Men den gången kunde han icke taga mig. Jag var derför redo att följa min »gode vän» ned till droskan som väntade.

Det hade dessutom varit synd att gäcka hans förhoppningar om sällskap. Han var medicinare och skulle vara med om en liköppning på dårhuset samt hade i sin schweiziska sparsamhet räknat ut, att han skulle vinna en och en half franc — en hel franc och så en half dertill — om jag följde med och betalade halfva skjutsen. Drickspengarna lyckades han alldeles

smita från, ty då vi stannade på borggården i Rheinau, stormade han ned ur droskan med obehöflig brådska för att, diktade han, få fatt i föreståndaren innan denne begaf sig ut på sin aftonrond.

Föreståndaren lofvade beredvilligt att låta förevisa den kvinliga afdelningen. Den manliga var af någon anledning icke tillgänglig för tillfället. Vi stannade endast i förbigående framför de stora glasdörrar, som afskilde männens afdelning från trappan. En mängd af dårar rörde sig derinne och betraktade oss med frånvarande blickar.

En af dem hade en hög cylinder på nacken och en käpp under armen samt vandrade med högtidliga steg af och an. Han inbillade sig vara dårhusets inspektör och skakande på hufvudet granskade han väggens sprickor.

En annan gick oafbrutet i ring på alla fyra.

— Nå men se på den der, — hviskade min schweizervän och en glimt af hat mot allt konstnärligt flammade öfver hans hederliga landtjunkareansigte. — Den der har bestämdt varit artist. Har du sett hur en artist sitter? Potztusig! Det är inte som en annan menniska.

Det är som en slemartad massa utan skelett i.

Föreståndaren upplyste också mycket rigtigt, att den olyckliga varelsen, som satt der hopkrupen på golfvet, varit figurmålare. Nu hade hans öga länge sedan förlorat blick för form och färg och hans tunga förmådde endast framstamma ett enda litet ord: — Tobak!

Sedan föreståndaren och min medicinare anförtrott mig åt en af kvinnoafdelningens väkterskor, begåfvo de sig till liköppningen. Min följeslagerska, som skulle föra mig genom detta helvete, liksom Virgilius ledsagade Dante, var äfven en Virgilius hvad åldern angick. Hon hade ett fåradt, melankoliskt ansigte och hade hon varit kokett, skulle hon alltid ha gått klädd som nunna.

Hon rasslade en stund med nyckelknippan, som hängde vid hennes sida. Derefter öppnade hon en dörr, och vi stego in bland de kvinliga dårarna.

Vi genomvandrade stora, slottslikt höga salar. Taken voro betäckta med religiösa målningar och rika skulpturer sedan klostertiden, då munkarnas sandaler klapprade mot stengolfven.

Den skarpa höstsolen låg in genom de breda fönstren och derute brusade Rhen i sin skogskantade bädd. I dessa glada rum, der man skulle kunnat önska att för alltid få stanna tillsammans med sitt skrifbord, sutto dårarna på bänkarna och golfvet.

Det var som om taket med sina helgon och sväfvande englar föreställt himlen och golfvet med sina hemska varelser afgrunden.

Ännu så länge befunno vi oss dock bland de saktmodiga och ofarliga. Flera af dem sutto kring långa brunmålade bord och drucko kaffe ur bleckskålar. Porslin skulle de ha slagit sönder. Emellanåt kunde helt plötsligt en af dem resa sig och komma mot oss på ett sätt som om det varit ensamt henne vårt besök gällt.

— Är du Kristus? — frågade en äldre kvinna och grep fast så hårdt om min hand, att jag först med väkterskans hjelp kunde frigöra mig.

— Puh, Kristus! — inflikade en annan och betraktade mig föraktfullt. Derefter veknade hon med ens och tillfogade: — Ni kan ej tro hur svårt de ha det här. De äro sjuka allesammans.

En mängd af dårarna blandade sig i samtalet och ropade:

— Ja, är det icke synd om dem? Allesammans äro de mycket sjuka.

De sade alltid »de», aldrig vi. De talade alltid om hvarandras tillstånd, aldrig om sitt eget. Detta lade jag märke till i alla anstaltens salar. Hvar och en visste, att hennes kamrater voro sjuka, men ej att hon sjelf var det. De yttrade likväl aldrig, att den eller den kamraten var sinnesrubbad, de använde alltid ordet »sjuk». Det samma sade väkterskorna.

Den nästa komplex af salar och rum som vi beträdde var mer omsorgsfullt tillbommad än den första. De beskedliga om också meningslösa helsningar som mött oss på den första afdelningen efterträddes af tystnad. Dårarna betraktade oss dystert och utmanande eller sutto alldeles likgiltiga, försjunkna i sin egen förvirrade tankeverld.

I en stor sal, hvars väggytor och tak lyste af brokigt målade vapensköldar, hade ett ungt fruntimmer krupit upp på fönsterbrädet. Hon hade en peignoir som en dam af bättre klassen, kort lockigt hår och ett fint, sympatiskt ansigte,

få föra mig en trappa ned till de olyckligaste och farligaste på anstalten.

Vi begåfvo oss utför en bred trappa och stannade utanför en omsorgsfullt låst dörr till jordvåningen. Redan på afstånd hördes våldsamt larmande stoj. Det erinrade om oväsendet vid en pojkskolas raststund. Om jag icke blygts att röja mitt upprörda tillstånd, hade jag hållit tillbaka väkterskans hand, då hon satte nyckeln i låset. Genast vid vårt inträde störtade ett halft dussin dårar mot oss med vilda åtbörder och pratande eller kvidande.

— Var endast lugn och tilltala dem icke, — förmanade väkterskan. — Men se till att de stackrarna icke rycka något från er.

Det var rörande att iakttaga väkterskan tålmodiga och vänliga behandling, när hon försökte att lugna någon af de vildaste. Hon använde icke endast ord — hvilka de sjuka måhända icke uppfattade — utan hon hade en alldeles egendomlig färdighet att taga dem om lifvet och ruska dem på ett vänligt smekande sätt, som de tycktes förstå och lugnas af. För öfrigt äro, som bekant, dessa schweiziska dårhus mönsteranstalter i sitt slag. De äro grundade

på den engelska metoden som, i motsats till den franska, går ut på en i möjligaste måtto mild behandling.

Det låga fängelseaktigt hvälfda rummet var halfmörkt — något som måhända uteslutande berodde på den hastigt tilltagande skymningen.

Dårarna på denna afdelning, hvilka refvo sönder allt hvad de kunde komma öfver, buro inga andra kläder än ett slags säck med hål för armar, ben och hufvud. Somliga dunkade i väggen, andra krängde sig gränsle öfver bordet och läto träskifvan dåna under sina knogar.

Jag försökte att påskynda min följeslagerska. Vi stego utför ytterligare en trappa ned i en lång gång, endast upplyst af den blåaktiga skymning, som nedträngde genom ett aflägset gallerfönster. Här var det värsta. Här var Rheinaus hemskaste pinorum. Här var det nedersta helvetet. Här var icke blott Rheinaus utan den menskliga tillvarons skumma, ohyggliga källarvåning, der intet samtal afbryter tystnaden, der ljusskygga vanskapta gestalter med död hjerna fly den inträdande. Erfara de någon förnimmelse är det ångest utan att ha något att ångra, ursinnigt raseri utan att ha något att hata.

Till en början tycktes detta helvete dock icke blott sakna satan utan äfven djeflar. Det syntes alldeles tomt. Först när ögat hunnit vänja sig vid mörkret, upptäcktes besynnerliga, orörliga, mer eller mindre missbildade varelser som stodo eller sutto inne i sidogångarnas vinklar och skrymslen. I samma själlösa orörlighet hade många af dem stått eller suttit hela dagen.

Då väkterskan vidrörde dem, sprutto de upp ur sin dvala. Några flydde skrämda på bara, tassande fötter, utan att gifva ett ljud ifrån sig. Andra utstötte skärande jemmerrop. Andra åter läto höra ett oartikuleradt murrande eller pipande, hvilket erinrade om en spinnrocks surr eller om fladdrandet och hvinet af en läderlapps vingar. Vi befunno oss bland dessa missfoster, som hvarken kroppsligen eller andligen förtjena namn af menniskor, men hvilka vetenskapen betecknar som gengångare från slägtets töckniga urtid.

Uppe från den fängelseaktiga salen som vi nyss lemnat hördes våldsam, öfverljudd gråt. Det var en lisa, det var ett rent välbehag, det var som ett glas friskt vatten att höra detta rent menskliga ljud midt bland alla dessa djurspöken.

Väkterskan hade emellertid öppnat en tung, jernbeslagen sidodörr. Jag såg in i en cell, hvars väggar voro skylda med madrasser. Bland orenligheter på golfvet låg en lefvande varelse med ludet apansigte och . . . Dörren gled igen af sig sjelf, och jag skyndade att skjuta för regeln.

Då jag åter stod på borggården i fria luften, häpnade jag öfver att befinna mig i Schweiz. Min upprörda sinnesstämning passade ej dit. Jodlande sysslade några män ute på fältet med sitt höstarbete, och allt var fredligt och leende som vanligt.

Då droskan körde fram, berättade kusken, att min »goda vän» blifvit bjuden på hemåkning af några andra medicinare, som hade samma väg.

Som min »goda väns» och min droska emellertid först skulle betalas vid hemkomsten, blef det nu jag som fick betala skjutsen ensam. Min »goda vän» hade förstått att åka gratis både bort och hem.

Jag begrep hans lilla schweiziska sparsamhetsputs. Och då måste jag draga på munnen igen.

VIII.

En dröm i Luzern.

Tidigt en morgon i dymmelveckan lustvandrade jag utanför Luzerns ringmur. Germaner på väg till Rom och italienare på väg till Berlin gingo framför mig i två skilda grupper.

Vårsolens hvassa ljus öfver snön tvang mig att en kort stund betäcka ögonen med min hand. Då tycktes mig att italienarna med ryggen vänd mot staden, började hopsamla stenar till ett altare samt ropade:

— Åt forntiden resa vi vårt altare.

Derefter vinkade de mig till sig, drogo upp böcker ur fickorna och började deklamera vers så att luften fylldes af ett sakta nunnande.

— Hvad ha ni att gifva mig? — frågade jag dem.

De pekade i sina böcker som voro fulla af teckningar föreställande ruiner, sönderbrutna kapitäler och venusbilder utan armar.

— Spillror! — svarade jag mig sjelf och gick till germanerna som äfven vinkade mig.

Med ryggen vänd mot staden hopsamlade de stenar till ett altare på andra sidan vägen.

— Åt framtiden resa vi vårt altare! — ropade de och upphäfde ett så bedöfvande stridstjut, att italienarna häpna tvärtystnade midt i en strof af Tasso.

— Hvad ha ni att gifva mig? — frågade jag germanerna

De sågo brydda på hvarandra. En af dem, hvilken hade ovanligt kortklippt hår, tryckte emellertid fast sin enkeltjusare i högra ögat och utbrast:

— Hvad vi ha att gifva? Vi! Djeflar anamma . . . Den germanska racens framtidsdröm.

— Alltså mindre än spillror, endast en dröm! — svarade jag och tänkte fortsätta min vandring.

Just då jag ville aflägsna mig, stannade en liten schweizare, som drog en kärra med rofvor,

mellan de två grupperna. Han småmyste för sig sjelf på ett småstadsaktigt sätt, ref sig under hakan och hade mycket svårt att komma fram med hvad som låg honom på tungan. Med kärran framför sig vände han sig slutligen mot sjelfva staden, vid hvars port den belåtna hökaren stod med en stor ost under armen medan den välbergade snickaren satt på tröskelträt till sitt hus och åt en stor smörgås. Schweizaren slog med handen på sin kärra och framstammade:

— Åt det närvarande viger jag detta mitt altare. Jag säljer ett lass med krigsbyte i morgon för ett lass med rofvor i dag. Ser ni, vi schweizare ha det närvarandes lycka i vår hand som en blank silfverslant. Hihihihi!

Jag ville springa fram och svinga min hatt för den präktige schweizaren. Jag ville bedja att alltid få stanna hos honom och skrifva vers på »schwizerdütsch» om hans rofvor. I det samma erinrade jag mig, att jag i fickan hade en kupongbiljett till Berlin. Med tunga steg gick jag ned mot bangården.

* * *

Nu efteråt skulle jag för min del gerna vilja resa ett särskildt litet altare åt Schweiz och beströ detta altare med rosor. Jag har försökt att göra det i dessa flyktiga Schweizerskizzer. Men rosorna — om några prosauppsatser förtjena en sådan benämning — ha alltför länge legat i min portfölj och derför blifvit torra och platta. Det sämsta är, att jag icke alltid gifvit mig tid att skära bort taggarna.

EN NATT PÅ BLOCKSBERG.

En natt på Blocksberg.

Die Hexen zu dem Brocken ziehn,
Die Stoppel ist gelb, die Saat ist grün.
Dort sammelt sich der grosse Hauf,
Herr Urian sitzt oben auf.
(Faust.)

När Bacchus' barnsligt fylliga ansigte afmagrade ända till oigenkännerlighet, när han, gammal, vanstäld och förlöjligad blef en sinnebild af allt ondt och under skymfnamnet Djefvulen gick i landsflykt, kunde han i sin förnedring aldrig uppsöka en herrligare fristad än Harz. Uppe på Blocksberg, hvilket reser sig som en kal klippö ur skogshafvet, som en grå milsten ur en saftig gräsmatta, kunde han lefva försjunken i minnen från det sydliga land, der vinpressen var hans vagga och der han dyrkades som en personifikation af allt godt och glädjande. Från sin ödsliga fjelltopp kunde han se ned öfver detta Tyskland,

der kloster efter kloster steg ur jorden, men der hans ande ännu ropade ur klosterkällaren, ur gillesalarna, ja, ur sjelfva bibeln. Den älskliga boken om Ruth var äfven en bok om en drucken man och kunde lika väl kallas Bacchus i Betlehem. Kamratvänskapen, denna den kanske mest uppriktiga formen af all tillgifvenhet, var liksom näckrosen: den var en simmande blomma, men vattnet, som den flöt på, innehöll drufsaft och kallades vin. Med hjernan omtöcknad af ruset bestämde våra förfäder handlingar och besvuro löften, hvars utförande grundade vårt välstånd. Måtte vi aldrig för de många som Bacchus gjorde till djur glömma de få som han gjorde till mer än menniskor!

Långsamt men säkert såg han dock sitt välde förintas. Ännu för litet mer än ett halft århundrade sedan kunde en god vän skrifva till Herder, att hans hår »von Abscheu sich senkrecht in die Höhe richteten», då han tänkte på Goethes dryckesorgier. Söker ett snille i våra dagar icke glädjen på botten af bläckhornet, icke söker han den på botten af bägaren. Bacchus' blod har kommit i vanrykte, vinlöfskransen har länge sedan vissnat från hans änne och hans altaren jemnats

med jorden. Till och med i Djefvulens skepnad ser han sina dagar räknade. Menniskorna dö och deras gudar med dem.

Full af vemod vallfärdade jag vid min hustrus sida upp till den förnedrade gudens ödsliga tillflyktsort.

I Walkenried, på tröskeln till Harz, lemnade vi den trots all sin bekvämlighet tröttande jernvägsvaggonen. Sedan boklårar och koffertar inkvarterats hos en tillmötesgående värdshusvärd, påsnörde vi de tjockbottnade för fotvandring afsedda kängorna. Hur lugnt kändes det icke att endast ha en lätt ränsel men vara fri från allt onödigt pick och pack. Det är först på resor man erfar, hur lätt det käns om sinnet att vara utan lösöre och fastighet. Tänk att dåsa bort hela sitt lif inom hemmets fyra väggar!

Är det ej en herrlig sak att i sin ungdom vara ledig och fri och anse hela den vackra jorden som sitt hem, som en våning på fem rum. Europa blir matsalen i klumpig tysk renässans. Afrika blir ett soligt litet rökrum med palmbastmattor och fantasimöbler. Så ha vi stora salongen, Asien, praktfull och fängslande. Australien blir ett skräp- och gästrum, och det tråkiga Amerika,

hvars mark ett mildt öde förbjude oss att någonsin beträda, blir naturligtvis köket.

Det var emellertid ej endast påsnörandet af promenadkängorna som tog vår tid i anspråk vid Walkenried, utan det var också en annan vida uppbyggligare sysselsättning. Det var kringströfvandet i de storartade ruinerna efter det gamla cistercienserklostret, som grundades 1127. De nu återstående byggnadsresterna tyckas dock förskrifva sig från senare tider. Af den nästan fullkomligt förstörda kyrkan, hvilken ursprungligen uppfördes i romanisk stil, men hvars återstående sträfpelare och stora bågfönster visa, att äfven gothiken tryckt sin pregel på den, är ej mycket kvar. Sjelfva klosterbyggnaden är deremot väl bibehållen. Den ljusa, gräsbevuxna gården är på alla sidor omgifven af en stämningsfull korsgång, som också är hållen i spetsbågestil med omvexlande kapitäler, vackra takrosetter, nötta grafstenar och votivtaflor. Vid ingången till den forna vinkällaren, der så mången fet frater vaggat kring på svigtande knän och fyllt sin remmare, grinar omgifvet af vinrankor ett Bacchushufvud — ett porträtt alltså af Djefvulen som ung, en erinran om att hans vilda

fester icke endast firades der uppe på Blocksberg utan äfven i de fromma munkarnas hus. Att den raffinerade grymhet, som denna förolyckade gud redan i Bacchi gestalt beskyldes för, äfven följt honom hit in öfver klostertröskeln veta ruinerna också att berätta om. Icke långt från ingången till vinkällaren träffar man tortyrrummet och om man några steg längre bort viker af den breda och ståtliga trappan upp till kapitelsalen och munkarnas celler, finner man tätt vid trappan ett litet rum, hvars hemska bestämmelse en katolik helst förtiger, men en protestantisk vaktmästaredotter med en glimt af uppflammande sekthat klargör desto lifligare. Det svagt upplysta, fängelseaktiga rummet håller väl knappt en famn i kvadrat. Golfvet är en enda stor falllucka, under hvilken ett ovisst mörker lurar. Vid bortersta väggen fans fordom ett litet altare. Då munkarna ville rödja någon besvärlig person ur vägen, bådo de honom stiga dit in och hemta en bok som låg på altaret. För att ej väcka misstanke yttrade de förmodligen sin begäran med en ödmjuk åtbörd full af kristlig broderlighet. Knappt beträdde den olycklige golfvet, innan det öppnade sig och uppslukade honom.

För att göra hans död så mycket säkrare, lär det mörka, om en brunn erinrande djupet på botten varit försedt med uppstående jernspetsar. Då munkarna slutligen under trettioåriga kriget nödgades fly från klostret, samlade de böcker och halm i det trånga rummet och antände allt sammans för att med hjelp af elden utplåna alla spår, som kunde angifva hvartill rummet nyttjats. Lågorna gjorde dock icke större skada än att man ännu ganska tydligt ser hela mekanismen samt golfvets delvis förkolnade svängaxel.

Det är en bitter slumpens lek att medan denna mörka kvarlefva af det en gång så mäktiga klostrets brott blifvit jemförelsevis väl bevarad, har förstörelsen dess mer vanställande gått fram öfver de många arkitektoniska skönheterna och de många i trä och sten formade bilderna, hvilka med sin svärmiska lutning på hufvudet, sin pregel af drömmande blidhet återgåfvo det innerliga känslolif, den djupa hänförelse som i klostertidens morgon äfven bott inom dessa väggar. Det är otroligt hvad menniskan, som annars fordrar dryg betalning för sitt arbete och som med skäl anser hvilan för en eftersträfvansvärd njutning, kan svettas utan dagspenning, då det gäller att

förstöra. Det är så naturligt att hon, då hatet flammar upp, vill förstöra det förhatade; men det förhatade var härvidlag munkligan. Att sköfla en byggnad, som är den slutliga produkten af så många hundra menniskors gemensamma arbete, är ju egentligen att förstöra något som indirekt är allas gemensamma egendom. Det är att slå ut en tand på sig sjelf. Det är emellertid icke tiden utan menniskan som sköflat Walkenried. Förgäfves slungades vid klostrets grundläggning mot den som vågade tillfoga det någon skada en förbannelse, hvilken jag tar mig friheten att afskrifva efter en tysk uppsats i all sin dråpliga längd, ehuru sjelfva språkbehandlingen dess värre väl är något moderniserad:

»Wenn Jemand, er sei wes Standes und Würden er will, meiner Stiftung und dem, was ich von meinem Vermögen aus Andacht Gott, unserm Herrn Jesu Christo und allen Heiligen gewidmet habe, zu schaden sucht, dessen Name sei aus dem Buche des Lebens vertilgt, er sei allen Plagen unterworfen, mit welchen Gott den Pharao belegte. Verflucht sei er in seiner Wohnung, und nie wohne ein Gerechter bei ihm. Gott werfe ihn aus seinem Eigenthume und gebe

es seinen Feinden, sein Loos sei das des Judas und sin Aufenhalt bei Dathan und Abiram; seine Aecker werden wie die zu Sodom, und sein Haus verderbe, wie Gomorra, in Feuer und Schwefel! Verflucht sei über ihn der Himmel und die Erde unter ihm unfruchtbar. Gott sende seinen Blitz auf ihn und zerschmettere ihn, Feuer und Schwefel verzehre den Räuber, und die Luft schicke Legionen Teufel auf ihn herab, ihn zu verderben; er sei verflucht vom Fusse bis zum Haupte, dass ihn die Würmer mit Gestank verzehren, und er verschütte sein Eingeweide, wie Judas. Er irre umher wie Kain, sein Leichnam werde von Vögeln und wilden Thieren verzehrt, und Niemand sei, der ihn begrabe. Verflucht seien alle seine Werke, verflucht sei sein Aus- und Eingang. Sein Tod sei der Tod eines Hundes, und wer ihn begräbt, sei von der Erde vertilgt. Verflucht sei die Erde, die seinen Leichnam aufnimmt. Er bleibe bei dem Teufel und seinen Engeln, und wenn er nicht Busse thut, komme er in's ewige Feuer!»

Förgäfves åskade den drastiska förbannelsen öfver hvarje fridsstörare. Förgäfves läto de flyende munkarna då bondekrigets plundrings-

lystna skaror närmade sig, alla nycklar sitta i, alla källrar och visthus stå öppna, så att ingen skulle behöfva *bryta* sig in. Bönderna lyfte af de praktfullt snidade dörrarna, krossade fönstrens glasmålningar samt kastade bibliotekets handskrifter som strö under sina hästar. Kyrktornet drogo de ikull med linor. I baptisteriet funno de ett stort, konstnärligt arbetadt bäcken af metall. Då det icke lyckades dem att slå sönder det med sina hammare, släpade de i outtröttlig ihärdighet ut det på gården och sökte smälta ned det öfver en stor eld. När skenet af detta bål spelade öfver källarportens Bacchushufvud, fick den störtade guden, som med sitt orörliga sandstenslöje betraktade våldsverkarna, se ännu en af sina egenskaper triumfera inom klostrets murar: förstörelselustan.

Hvad bönderna lemnade, ödelade trettioåriga kriget. Svenskarna våldgästade klostret två gånger, 1634 och 1637. Vid det senare tillfället plundrade de det i två dagars tid. Söner af ett fattigt land voro de förmodligen för snåla om krutet för att spränga hela byggnaden i luften. I stället läto de, hvilket obestridligen var mera hushållsaktigt, prygla munkarna samt trots

den fruktansvärda januarikölden utplundra kloster-skolans föreståndare och elever ända till skjortan.

Oaktadt så mycken omensklig, eller kanske rättare, sant mensklig brutalitet tid efter annan urladdat sina åskmoln öfver Walkenried, eger stället nu en landtidylls alla behag. Man hinner icke aflägsna sig många steg från ruinerna, innan den smala och temligen sanka vägen viker in under skuggiga jätteekar. Trädstammarna tränga sig allt närmare till hvarandra, löfhvalfvet blir allt tätare, stigen allt mörkare; och rundt omkring utvecklar Harz hela sin urskogsromantik.

Skogsensligheten, Die Waldeinsamkeit, detta lilla ord som så ofta går igen i den tyska lyriken, förstår man först till fyllest när man genomströfvar Harz eller Thüringen. Timme efter timme för den mjuka med bruna barr och löf betäckta gångstigen genom djup skog, der intet aflägset hundskall tillkännager en bebodd ort, och der endast korsvägarnas pekande taflor visa vägen.

På Harz växer först och främst barrträdet men äfven boken och eken. Aldrig är scenerit vackrare än då alla dessa tre majestätiska träd uppträda gemensamt. På båda sidor om stigen

fylla ekens och bokens bladrika grenar tomrummen mellan de täta granarna i ungskogen. Man går som mellan klippta, täta häckar. I högskogen tvinga löfträdens vidt utgrenade kronor granen att äfven hufvudsakligen samla sin grönska i höjden och låta de undre kvistarna falla bort. På detta sätt bildar högskogen ett hvalf af grönska. En fuktig svalka utbreder sig, och mellan de ofta fabelaktigt tjocka, af murgröna omslingrade stammarna skymta rådjuren fram i hastigt språng djupt inne i halfmörkret.

Walkenrieds munkar, som tyckte mycket om karp, hade inkallat holländska dambyggmästare och här och hvar låtit uppdämma dalgångarnas vattendrag till fiskrika små skogssjöar. Dessa förtjusande skogssjöar, som på alla sidor inbäddade i lummigaste grönska oförmodadt blänka fram mellan träden, påminna ibland om det svenska landskapets. De äro endast mera kvinliga, mera veka. Anblicken af dem förhåller sig till anblicken af de med basröstade tallar omgifna svenska tjärnarna som tonen af violin till tonen af violoncell.

Det är svårt att fullt klargöra den stämning, som under en vandring i skogsensamheten på

Harz bemäktigar sig sinnet. Om någon stämningsdikt icke föds till verlden under färden, är det till äfventyrs dock icke någon orsak till allt för stor sorg. Att författa en stämningsdikt är att stjälpa om en pyts med färg, hvilken rinner ut åt alla sidor och bildar en formlös fläck. Färgen på denna fläck kan vara mycket tilltalande, men först om den blir inlagd mellan andra i ett utarbetadt mönster bereder den någon verklig estetisk glädje. För att nu icke genast bli beskyld för att förbise sådana odödliga stämningsdikter som t. ex. den lilla perlan »Ueber allen Gipfeln», vill jag skyndsamt bifoga, att jag med stämningsdikt här endast menar den moderna diktning, hvilken genom att endast skildra de yttre föremål, som omge författaren, vill bibringa läsaren hans stämning. Det är emellertid snarare en känsla af gladt lugn än af mjeltsjuka som en vandring på Harz väcker till lif. Det är som alla lifvets lidelser susade bort öfver trädkronorna.

Det som under vår pilgrimsfärd dit upp till Blocksberg upprepade gånger kom oss att stanna fulla af beundran var kyrkogårdarna. På sjelfva kyrkogårdsgrinden anbringar vanligen ortens prest något tänkespråk. Oftast fattar han sig kort

och bekvämt och låter endast inrista ett på långt håll synligt: Memento mori! Någon gång gör han med van hand ett grepp i sitt stora förråd af bibelspråk, och så långt går allt väl. Ibland tycks han emellertid vara ett original, ett snille som hamnat i en prestgård, en som skrifver i ortens lilla tidningslapp och slutar sin predikan med verser. Då höjer han sig till skald. Liksom alla skalder råkar han dock lätt ut på hal is, när han i författarevånda går der uppe på sin kammare med sin långa svarta rock knäppt till hakan och diktar en rad ämnad för grindstolpen. Så fick jag på grinden till kyrkogården i Sachsa läsa följande:

»Hier ist die Pforte
zur
Ewigkeit.
Menschen, da giebts Ruhe!»

Ro? Den gode herr pastorn hade förbisett, att det der lilla ordet var ren ateism. Emellertid gifva redan dessa inskrifter en viss poetisk stämning åt det hela, och de förmå ej hindra skogsromantiken att stiga in genom grinden, att klättra öfver muren och i all sin vildaste och mest måleriska fägring utbreda sig öfver grafvarna.

Träden växa hur som helst om hvar andra, buskarna skjuta upp till otrolig höjd, öfversållade af blommor. Ogräset växer ur gångarna. I denna trakt är det brukligt att kistornas lock skola vara mycket höga. Då nu dessa höga lock efter en tid sammanstörta i jorden, sätta sig grafvarna och bilda ofta fördjupningar i stället för kullar, korsen luta åt sidan och minnesstenarna falla. Innerst bland grönskan på kyrkogården i Sachsa sträcker sig en rad af öppna grafkor, i hvilka solen leker genom dörrens galler på de multnande kistorna. Öfver hela denna fantastiska grafstad, der man kan snafva på en dödskalle i det höga gräset, sammanslingra träd och buskar sina grenar i bizarr frihet och susa och hviska melankoliskt.

Nalkas ett begrafningståg, kan dock skogsensamhetens stämning lätt jagas på flykten, ty oftast smattra messingsinstrument i tågets spets. Vi kommo dock aldrig under fund med om begrafningsmusikanterna på Harz ha samma egendomliga program som jag en gång vid en begrafning i Münster am Stein fick till öronfägnad. Det var apotekaren som jordades. Under en högtidlig sorgemarsch sänktes han i grafven.

Men nu kommer en mycket munter öfverraskning. När ceremonien var öfver, vände sig hela processionen raskt om på klacken och så spelade musiken upp »Du bist verrückt, mein Kind». Flat och generad bad jag min närmaste granne om en förklaring, medan jag ängslig såg bort mot de sörjande.

— Det skall så vara, — svarade han lugnt. — Det der spelas för att trösta de sörjande.

Trösta de sörjande! Nåja, han talade för allvarligt för att skämta. Här på de vildt dystra kyrkogårdarna på Harz skulle dansmusik ha framkallat en sådan demonisk effekt, att helt säkert icke den lugna prosan utan endast versen förmått att återgifva intrycket. Dessa romantiska kyrkogårdar och hela detta Harz skulle för öfrigt måhända målas bättre i en dikt än i prosa. Detta ödsliga skogslandskap doftar poesi. Besynnerliga fantasier genomkorsa hufvudet. Tanken svärmar hela dagen kring gamla sägnemotiv, och den leker med dem ännu om aftonen, då vägen för in mellan byarnas hus, på hvars trappor kvinnorna sitta i samtal, medan blomsterlökarna på fönsterbrädet fylla luften med sin lukt.

Vårt första nattkvarter togo vi i Sachsa, vårt andra i Lauterberg, vårt tredje i S:t Andreasberg.

Då vi lemnat S:t Andreasberg bakom oss blef eken och boken allt sällsyntare och efterträddes af barrträdet. Hittills hade landskapet i det väsentligaste beständigt haft samma utseende. Det hade endast för hvar dag blifvit allt allvarligare. Det liknade ett ansigte, hvilket visserligen alltid var det samma, men hvilket synbart åldrades för hvar stund. Det första ungdomliga leendet försvann. Ögonbrynen blefvo buskiga och pannan rynkad och sjelfva ögonen, de små skogssjöarna, kalla och dystra. Stigningen blef stundom ganska betydlig, och man upptäckte att man icke längre vandrade i skog utan äfven i berg. Ur markens mossor och ris framstucko hällar och hvassa, söndersplittrade stenar. Landskapet erinrade i påfallande grad om Sverige — men det var ett Sverige, öfver hvilket en våldsam ande, en Markus Larsson i jättegestalt gått fram och vridit samman tallarnas kvistar som rep samt i vild, rasande fantasi tornat upp klippblocken så att de liknade mennisko-ansigten eller gråklädda, gruppvis hopkrupna gubbar. Idyllen var försvunnen, och ridån gick

upp för dekorationen till Faustdramats Valpurgisnatt.

Vägen slingrade längs en långsträckt bergås, som till venster höjde sig stenig och skogig samt till höger stupade brant ned i den ödsliga och obebodda Rehbergerdalen. Innerst i dalgången svängde vägen med ens på en lång dambro öfver Oderteich, en uppdämd, liflig skogssjö, omgifven af granithällar och barrskog. Solen hade redan sänkt sig ned mot skogsåsens taggiga kam, och det började se tvifvelaktigt ut om Brocken kunde uppnås före mörkrets inbrott. Efter en stunds forcerad marsch aftecknade sig dock redan mot den kalla juliaftonens gulhvita, fullkomligt molnfria himmel en aflägsen, naken, grå, afrundad höjd liksom en jättes hufvudskål. Det var Brocken, hexsabbatens Blocksberg.

Vi valde nu en ginande gångstig genom skogen för att vinna tid. Ju högre stigen klättrade, dess lägre blefvo träden. De förkrympte slutligen till hemsk marskog, och kvistarna blefvo grå, liksom beströdda med falaska. Tallarna kröpo efter marken med sina förvridna grenar för att hålla sig kvar på roten under de svåra höst- och vårstormarna. Somliga slingrade

sig fast kring klippblocken som bläckfiskar, andra lågo utplattade öfver sjelfva gångstigen. Andra reste sin stam ett par alnar i höjden och läto sina grenar kupigt hänga ned åt alla sidor som tårpilar.

Särskildt om vintern lära dessa spökträd erbjuda egendomliga syner. Det fins då ett oväder som kallas »Anhang» eller »Anraum» eller något dylikt. Det består af regn, blåst och frost i förening. Regnet faller från ett varmare luftlager på tallarnas grenar och barr, der de ögonblickligen förfrysa till iskristaller och de mest egendomliga bildningar, så att träden likna påfogelsvippor, pagoder och istempel, allt efter slumpens nyck. I sin sommardrägt var den mot marken nedtvingade skogen högst karaktäristisk. Må vara att man i en nordligare trakt på ett för stark blåst utsatt ställe, t. ex. vid hafskusten, finner alldeles samma förvridna stammar och grenar. Här, der den gamla Blocksbergssagan ropade ur berget, höllo de dock fantasien i ständig flykt.

Ungefär en femtio meter under Brockens höjdkrön upphörde skogen alldeles. Allt var stenar. Ibland lågo de i rad, ibland i ring,

ibland uppstaplade på hvar andra. Brocken reste sig som ett stenrös i stort, ett bizarreri af klippstycken.

Öfverst på berget bredvid utsigtstornet stod ett långt trähus — värdshuset. Fönsterrutorna glödde som draghål i en ässja. Några turister sutto i skarp röd belysning utanför gafveln, aftecknade mot himmeln och öfvernaturligt förstorade. Det berodde på ett par minuter om vi skulle få se solnedgången eller ej. Springande tillryggalade vi den branta återstoden af vägen och nådde målet i sista ögonblicket.

Solen låg djupt vid synranden. Den sjönk icke utan den liksom drog sig undan, alltjemt bleknande och lik en glasblåsares bubbla af smält glas, hvilken både kan kallas hvit, gul och röd. Närmast rundt berget utbredde sig det mörka skogshafvet och längre på afstånd det ljusare låglandet. Detta liknade icke en karta med skarpt begränsade färgytor utan snarare ett blåviolett skiftande siden. På sina ställen hade sidenet mörka stänk eller fläckar. Dessa fläckar voro städer — Magdeburg, Leipzig, Gotha, Cassel, Göttingen, Hannover, Braunschweig . . . På ett ställe tindrade i ett af sidentygets mörkare veck

en liten gnista. Det var en fönsterruta som lyste i solnedgången någonstädes norr om Göttingen.

Det är just i solnedgången men vid mulen väderlek som det beryktade Brockenspöket visar sig. En på höjdkrönet stående hr Mejer eller hr Müller ser då sin retsamt naturtrogna skuggbild med cigarren i mungipan och den bredbrättiga halmhatten på nacken, oerhördt förstorad, aftecknas på molnväggen med en eller två ljusringar kring hufvudet. Då han torkar svetten ur pannan gör skuggan det samma. Det är dock endast ett fåtal Mejrar och Müllrar som Brocken kanoniserar och framställer på himlahvalfvet med dubbelgloria. Fenomenet hade sammanlagdt inträffat 89 gånger på 14 år.

Då solen slutligen slocknade eller, rättare sagdt, upplöstes i djupröd rök, vardt luften isande. I den gråkalla, halfljusa julinatten föreföll berget ännu ödsligare och dystrare. Brocken är dock hvarken den vackraste eller den mest sataniska punkten på Harz. Om icke valpurgissagan vore, misstänker jag, att Brocken icke skulle göra djupare intryck än snart sagdt hvilket stenigt berg som helst. Djefvulens predikstol, Hexaltaret och några andra grupper af uppvräkta

klippstycken äro visserligen ypperliga kulisser; men på Brocken är det i alla fall mindre det man ser än det man fantiserar fram, som åstadkommer stämningen.

Som bekant förlade folktron hexsabbaten på Blocksberg dels på grund af sin benägenhet att i allmänhet förlägga denna otyglade helvetesfest på höga berg, dels i följd af att vid kristendomens utbredande på Harz länge nattliga och hemliga hedniska gudstjenster med eldar och dans torde ha firats der uppe. Förklädda som till en karneval smögo sig efter mörkrets inbrott på vissa bemärkelsedagar många af traktens ungdom dit upp och det blef naturligtvis de mer allvarligas sak att fördöma och att utmåla dessa nattliga utsväfningar i så starka färger som möjligt. Först jemförelsevis ganska sent i hexförföljelsernas tid tyckas sagorna om hexsabbaten på Blocksberg ha nått sin nuvarande fulländning.

Der på de upptornade klippblocken som kallas Djefvulens predikstol hade afgrundsfursten tronat i skarlakanskläder och med ett vaxljus mellan sina två horn. Med sitt sjukligt hoptorkade bockansigte stirrade han dystert bort öfver ringen af hexor, som dansade rygg mot

rygg med sina djefvulsälskare. Ur hästhufvuden dracks ett vin, som icke läskade, och maten som öfver ett stort bål kokades i blod af slagtade barn och utan salt ökade hungern i stället att stilla den. Medan de yngre hexorna på afstånd vaktade grodor med hvita käppar, hyllade de äldre Djefvulen genom att kyssa hans bakdel. — Ja. Vi känna alla till dessa vilda skildringar och vi förstå, att gudens frånvarande blick sväfvade långt öfver Harzgebirges martallar till pinieskogarna på Parnassos, der han ung, vinlöfskransad och skinande af välmåga var gudars och menniskors bortskämda söndagsbarn.

Det är just minnet af Bacchi hemska förvandling till gubbe som bildar den röda tråden i nattfantasierna på Blocksberg. Den nakna, pojkaktiga, bullersamma lifsglädjen har kommit i vanrykte och trumpen och gubbaktig ligger jorden der nere. Drägternas brokiga färgspel och den bullrande yra som ända in i det sista följde Bacchus-Djefvulen skall han icke längre påträffa. Nationaldrägternas färger slockna i trumpet svart och snart förmår han ej att locka landtfolket till en ringdans rundt en majstång. Den lilla lemning af antikens storslagna naken-

het, som lefver kvar i dansande damers blottade axlar och armar, börjar att stämplas som osedlig. Litteraturen och de bildande konsterna ega icke heller samma djerfva bacchanaliska frihet som fordom. Etiken kedjeslår estetiken. Under den bullrande sensationsprocessen mot djurmålaren Gräf i Berlin syntes i pressen halfuttalad förtrytelse icke endast öfver att konstnären ovilkorligt måste arbeta efter naken modell utan äfven öfver konstens nakna framställningar i allmänhet. Samma skrattretande sedsamhet, som en gång föröfvade den skändligheten att måla skynken kring bilderna på Michelangelos Yttersta Domen, steg åter fram med sitt skynke. Kort efter Gräfska processen fick en bokhandlare i Frankfurt am Main med polisen att skaffa, derför att han i sitt fönster exponerade en fotografisk afbildning efter en staty af — Torvaldsen! Många af oss unga maskera oss ju visserligen som greker och ropa på forntidens lifsglädje, men man hör oss ej! Vi likna barn som roa oss med lek uppe i vindskontoret, medan husets andra allvarsamma invånare sköta sin syssla utan att fråga efter dem. Vi harmas öfver att se den inskränkta lilla borgarefruns nattmössa sticka fram ur hela

denna etiska rörelse; och dock skall till äfventyrs denna rörelse, hur många plattheter och löjligheter den också framläspar, gå segrande öfver våra grafvar, ty den har det närvarandes ande inom sig, medan vår har det förflutnas.

Hvad skall man taga sig till då tankar sådana som dessa dyka upp under en Blocksbergsnatt, medan halfmånen, Dianas och lifsglada Islams symbol, glimma fram bakom Hexaltarets klippblock? För min del steg jag in i källarsalen och begärde ett glas öl.

Den låga salen upplystes endast af sommarnattens gråaktiga ljus som insläpptes genom de immiga rutorna. Vid det långa bordet satt en bredaxlad, lurfvig skogvaktare och sof bredvid en halftömd seidel. Hans hufvud liknade ett herrligt Jupitershufvud med illa restaurerad näsa. Hans åsklika snarkningar fylde rummet, och det var omöjligt att ej draga upp annotationsboken och försöka att sätta hans germanska snarkningar i bokstäfver. Man fick då följande grundthema:

— Tji-pu uh orr uh. Atjivitt. Ach jå. Herrjott! Orr orr tji-pu-uh.

Det fans visserligen plats nog äfven för mig på bänken bredvid skogvaktaren, men jag fruktade att väcka honom. Det är nu en gång så: en konung står på sin rätt, en bonde söker den, men en adelsman efterskänker den. Emellertid råkade knarrandet af mina tjockbottnade vandringskängor att störa skogvaktarens ro. Då jag höfligt bad om ursäkt, svarade han lugnt för att derefter strax somna på nytt:

— Jå, mån muss sich nicht geniren.

Jå, mån muss sich nicht geniren! Der var formeln! Der var det lifskraftiga tyska kejsarrikets program in nuce. Der hade vi valspråket för germanen som han står i midten af Europa med sin ena fot i Polen och sin andra i Frankrike, skrytsam och bredmynt, men frisk och stark. Tyst men dugtigt skrattade jag invärtes. Då hörde jag i detsamma från fönstret ett vekt, egendomligt ljud. Det lät ej egentligen som musik men som ekot af musik, och samtidigt klagade blåsten i fönsterspringan som en syrinxflöjt. Annars var allt tyst och i sjelfva bordet rätt under skogvaktarens seidel hamrade väggsmeden.

Då jag steg fram till fönstret och strök bort imman, såg jag ett tvinsotsaktigt sammanfallet

ansigte tryckt mot rutan. Det var Djefvulen. Han såg ut som en giktbruten invalid samt stödde sig på kryckor. Hans urblekta skarlakansrock var lappad och fullstänkt med smuts. Han knackade sakta på fönsterblecket och yttrade hostande:

— Nog ger du en stackare en mugg öl?

Häpen ryckte jag till mig från bordet en tvåarmad ljusstake utan ljus. Den hade formen af ett kors och jag stötte den rätt ut genom rutan. I stället att rygga tillbaka böjde sig emellertid Djefvulen rörd och kysste jernstaken.

— Hvilken dumhet, — hviskade han hostande, — hvilken saga att jag skulle frukta korset! Hvilken yster lifsglädje fordom under korsets storhetstid, hvilket trummande, flöjtande och pokulerande! Hvilken butter tvärvigg den tid som står för dörren! Ack, jag var pojken bland gudarna. Jag var menniskoslägtets ungdom. Nog ger du mig en mugg öl.

Hur väl förstod jag icke i den stunden dessa svärmare, som beständigt lefva sig tillbaka i den glada forntiden. Jag erfor en lust att omfamna den förfallne guden derute — forntiden. Jag

räckte honom min rågade seidel, som han tömde i ett drag. Derefter kastade han den med en kunglig drinkareåtbörd långt bort bland stenarna.

— Nog ger du mig en mugg till, — fortsatte han och böjde sig så nära mig, att jag kände hur han hade en gammal fyllbults förskämda andedrägt. — Jag ser så gerna litet dryckjom och munterhet. Till belöning skall jag säga dig ett stort ord. Som son af din tid beundrar du naturligtvis det prometevska lynnet, som trotsar gudarna, men böjer dig helt spak för naturen, denna den elakaste och råaste gudinna som någonsin svingat ett scepter. I stället att öfverlista henne, i stället att göra henne till din hund gör du henne till din matmor. Nåväl, men hvad är natur? Detta är natur, att arten lika väl som individen har sin ungdom, sin mannaålder och sin ålderdom. Hvad som är ett nöje för pojken kan vara en plåga för mannen. Då menniskan var pojke var jag hennes glädje, nu är jag hennes afsky. Nu är hon en karl på sina fem och fyrtio som den sofvande skogvaktarn der inne. Den glädje hon nu behöfver heter lugn, lugn, lugn! Låt mig derför i fred lemna jorden. Jag skall nu upp till en ung planet,

som ligger i närheten af sjustjernorna och der parningstiden infaller vid nästa fullmåne.

Upprörd tog jag den halftömda seideln, som stod framför den sofvande skogvaktarn, samt räckte den åt Djefvulen. Han tömde den i ett drag och kastade den med en kunglig drinkareåtbörd långt bort bland stenarna.

Hostande och stödd på sina kryckor aflägsnade sig derefter den förfallne guden för att aldrig synas mer på jorden. Jag skyndade ut ur rummet för att följa honom, men när jag kom ut i förstugan var porten låst.

Det återstod mig alltså endast att sakna honom och att stanna der jag var. Alla andra hade redan gått till sängs, och min hustru hade länge sedan begifvit sig upp till vårt rum utan att jag märkt det. Väl en timme eller mer stannade jag full af vemod vid fönstret, medan sommarnatten med sin glanslösa halfmåne och sina bleka par tre stjernor liksom förstorade de besynnerliga klippformationerna. Djupt der nere låg Harz mörkt, otydligt, utan ett enda glimmande ljus. Hade det varit sjelfva valpurgisnatten skulle det dock ha varit lika mörkt der nere. Det var länge

sedan eldar flammade på höjderna den natten och skott smattrade.

En tynande lampa upplyste den långa korridoren mellan sofrummen i öfre våningen. Det är alltid ett nöje att under en sådan der nattvandring i en hotellkorridor studera skodonens ställning utanför dörrarna och dermed äfven studera de två könens olika lynnen. Herrskodonen stå alltid noga bredvid hvarandra samt höger- och vensterrätt; damskodonen ligga deremot hur som helst med det röda safianfodret i vädret. Det är aldrig exempel på, att icke en herre, sedan han först i sofrummet omsorgsfullt ordnat skodonen höger- och vensterrätt, långsamt öppnar dörren och ställer dem noga och ordentligt ned utanför tröskeln samt stänger dörren tyst. Ett fruntimmer deremot tar kängorna på måfå som hon hittar dem på golfvet der inne, rycker hastigt upp dörren, kastar ut kängorna om hvarandra och slår nervöst dörren i lås med en bedöfvande knall.

Der stodo nu herr- och damskodon framför tröskarna, och innanför de reglade dörrarna sofvo äldre och yngre äkta par sin lugna, sunda, tyska sömn. Det var min samtids lugna lifs-

glädje som öfvernattade på det ödsliga Blocksberg, der folkfantasien fordom låtit medeltidens och forntidens vildaste lustar fira sin larmande sabbat.

BIBLIOTHÈQUE SAINTE GENEVIÈVE SG

glädje som öfvermättade på det odugliga Blocksberg, der folkfantasien fordom lät medeltidens och forntidens vildaste lustar fira sin lärmande sabbat.